

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
EKONOMIKOS IR FINANSŲ VALDYMO FAKULTETO
INFORMATIKOS IR STATISTIKOS KATEDRA

IEVA KRAUCEVIČIŪTĖ
ELEKTRONINĖS VALDŽIOS ADMINISTRAVIMO
MAGISTRANTŪROS STUDIJŲ PROGRAMA

ELEKTRONINĖ DEMOKRATIJA: PRIEMONĖ PILIETINEI VISUOMENEI
STIPRINTI

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas –
Prof. dr. Rimantas Petrauskas

Konsultantas –
Austė Kraujelytė

Vilnius, 2006

TURINYS

IVADAS	4
1. DEMOKRATIJOS IR PILIETINĖS VISUOMENĖS SAMPRATOS. JŲ KISMAS INFORMACINIŲ TECHNOLOGIJŲ ĮTAKOJE	9
1.1. Demokratija ir pilietinė visuomenė	9
1.1.1. Demokratija: ištakos ir samprata	9
1.1.2. Demokratija Lietuvoje	11
1.1.3. Pilietinė visuomenė demokratinėje santvarkoje: samprata, bruožai, formavimasis	12
1.1.4. Piliečių dalyvavimas, pilietinės visuomenės reikalingumas ir pilietinės visuomenės funkcijos	15
1.1.5. Pilietinė visuomenė Lietuvoje	16
1.2. Informacinių ir telekomunikacinių technologijų įtaka visuomenei ir demokratijos procesams	18
1.2.1. Pilietinės visuomenės santykis su informacine visuomene	19
1.2.2. Klasikinės demokratijos ir e. demokratijos santykis	20
1.3. E. demokratijos sąsajos su e. valdžia	23
1.3.1. E. demokratijos samprata, laikant ją e. valdžios dalimi	23
1.3.2. E. demokratijos samprata prasme plačiaja, kur e. valdžia yra e. demokratijos dalis	25
2. E. DEMOKRATIJA. JOS IŠSIVYSTYMO LYGMENŲ - SEGMENTŲ IR ATSKIRŲ ELEMENTŲ ANALIZĖ PILIETINĖS VISUOMENĖS STIPRINIMO KONTEKSTE	27
2.1. E. demokratija: samprata ir išsivystymo lygmenys – e. demokratijos segmentai	27
2.2. E. demokratijos procesai	29
2.2.1. Elektroninis informavimas	30
2.2.2. Elektroninis konsultavimas	31
2.2.3. Elektroninis dalyvavimas	33
2.2.4. Efektyvumas įgyvendinant informavimo, konsultavimo ir dalyvavimo procesus	34
2.3. E. demokratijos atskirų elementų analizė	35
2.3.1. E. pašto, “Klausiate – atsakome” tipo ir naujienų užsakymo e. paštu paslaugų analizė	35
2.3.2. Elektroniniai pokalbiai ir elektroninis priėmimas	41
2.3.3. Elektroninių forumų analizė e. demokratijos kontekste	43
2.3.4. Elektroniniai susirinkimai ir elektroninė konferencija, kaip e. demokratijos elementai	45
2.3.5. Elektroniniai viešosios nuomonės tyrimai	46
2.3.6. Elektroniniai protestai ir elektroninės peticijos	48
2.3.7. Elektroninis balsavimas plačiaja prasme	51
2.3.7.1. Elektroninis balsavimas siaurąja prasme	56

<i>2.4. E. demokratijos trukdžiai</i>	65
3. E. DEMOKRATIJOS, KAIP PILIETINĖS VISUOMENĖS STIPRINIMO PRIEMONĖS, PAPLITIMO ANALIZĖ LIETUVOS KONTEKSTE	70
<i>3.1. Empirinio e. demokratijos elementų tyrimo pasirinktose Lietuvos institucijose metodologija</i>	70
<i>3.2. Empirinio e. demokratijos elementų tyrimo pasirinktose Lietuvos institucijos rezultatų analizė</i>	72
PABAIGA	75
IŠVADOS IR PASIŪLYMAI	76
LITERATŪROS SĄRAŠAS	79
SANTRAUKA	89
SUMMARY	90
PRIEDAI	91

IVADAS

Žmonijos istorijoje tarp egzistuojančių valdymo formų, kaip pažangiausia, efektyviausia ir visuomenei priimtinausia valstybės valdymo forma, daugelyje šalių įsivyravo demokratija. Šiuolaikiniame pasaulyje demokratijos suvokimas pasikeitė, lyginant su tuo, kuris vyravo antikinėse civilizacijose jos atsiradimo metu. Demokratijos, kaip valdymo formos, samprata sumodernėjo ir tapo neatsiejama nuo pilietinių procesų. Pilietinės visuomenės vaidmuo yra pabrėžiamas, kaip vienos iš demokratinių santvarkų dedamosios. Pilietinė visuomenė ir demokratija yra įtakojamos istorinių bei kitų pokyčių. 21 a. pradžioje informacinių ir telekomunikacinių technologijų įtaka yra pastebima visose gyvenimo srityse. Informacinės ir telekomunikacinės technologijos tapo neatsiejama valdymo procesų mechanizmų dalimi, taigi, jų įtaka valdymo formai – demokratijai – taip pat yra labai svarbi.

Temos aktualumas. Pastaruoju metu sparčiai vystantis informacinėms ir telekomunikacinėms technologijoms, keičiasi valdymo metodai. Šiais pasikeitimais siekiama pagrindinių tikslų – padaryti valdymą skaidresnį, efektyvesnį ir labiau suprantamą bei artimesnį paprastam piliečiui, o demokratinius procesus padaryti efektyvesnius, kuo labiau įtraukiant piliečius į sprendimų priėmimo procesus. E. demokratijos procesai yra labai aktualūs šiuolaikinei visuomenei – tai matoma iš didelio žmonių bei tyrėjų susidomėjimo šia sritimi. Darbe siekiama atskleisti e. demokratijos bei pilietinės visuomenės sąlytį, dėmesys skiriamas pilietinės visuomenės vystymosi galimybių pagerinimui ir funkcijų užtikrinimui e. demokratijos priemonėmis. Nagrinėjamos temos aktualumas taip pat atskleidžiamas, žvelgiant per daugiaaspektę pilietinės visuomenės naudingumo prizmę. Pilietinės visuomenės suvokimo ir pasireiškimo praktiniai aspektai yra svarbūs darniam sociumui. Vis didėjant gyventojų skaičiui bei greitėjant gyvenimo tempui, aukštas pilietinės visuomenės lygis padeda išspręsti daug socialinių problemų, taigi, daugialypė pilietinės visuomenės nauda yra plačiai pripažįstama. Iki šiol nėra sukurtas idealios pilietinės visuomenės modelis ir pilietinė visuomenė nuolat yra vystymosi procese. Pilietinės visuomenės skatimo ir vystymo klausimas yra labai aktualus mokslininkams bei tyrėjams, taip pat pačiai visuomenei.

Dėl pasirinktos darbo temos aktualumo, magistro darbe nagrinėjamos demokratijos ir pilietinės visuomenės sampratos bei sąsajos, e. demokratijos ištakos ir samprata, įtaka pilietinės visuomenės vystymuisi, jos funkcijų užtikrinimui, galimi su tuo susiję sunkumai, teisinė bei techninė e. demokratijos procesų vystymui reikalinga infrastruktūra, e. demokratijos pasireiškimo atskiri elementai. Temos analizė atlikta neapsiribojant Lietuvos kontekstu.

Temos naujumas. Apie e. demokratijos galimybę prabilta maždaug prieš dešimtį metų¹. Šiuo metu yra gausu jos pasireiškimo pavyzdžių, yra nemažai teorinių mokslinio pobūdžio svarstymų ir akademinų tyrinėjimų. Nepaisant to, e. demokratija – tai naujas reiškinys, suteikiantis daug naujų galimybių ir esantis nuolatinio vystymo procese.² Teorinio bei praktinio pobūdžio moksliniai e. demokratijos koreliacijų su įvairiais visuomeniniais ir technologiniais procesais tyrinėjimai pateikia daug šio tyrinėjamo objekto sampratų ir interpretacijų. Magistro darbe siekiama išanalizuoti esamas e. demokratijos sampratas, apibendrinti jas bei pateikti naujų e. demokratijos sampratos pavyzdžių. Taip pat atskleisti e. demokratijos reikšmę pilietinės visuomenės stiprinimo kontekste, neapsiribojant daugelio šios srities mokslinių tyrinėjimų autorių e. demokratijos pabrėžiamų privalumų per ekonominį naudingumą bei praktiškumą, kriterijais. Darbe siekiama atskleisti e. demokratijos privalumus per socialinių procesų tobulinimo kriterijų. Taigi, pilietinės visuomenės vystymosi procesų sąveika su e. demokratija yra nauja erdvė tyrinėjimui.

Problematika. Magistro darbe analizuojamos dalyvavimo galimybių visuomeniniuose procesuose ir viešosios nuomonės pareiškimo galimybių problemos, kurios yra tiesiogiai susijusios su pilietinės visuomenės procesais. E. demokratijos, kaip priemonės pilietinei visuomenei stiprinti, efektyvumo problemos, kurios priklauso nuo visuomenės mentalinių bruožų, politinės santvarkos bei e. demokratijos kaštų ir naudingumo sintezės rezultato.

Darbo tikslas - atskleisti e. demokratijos, kaip priemonės stiprinti pilietinę visuomenę, perspektyvą, atsakyti į klausimą, ar e. demokratija gali būti pilietinės visuomenės stiprinimo priemonė.

Darbo uždaviniai. Darbo tikslui pasiekti keliami tokie pagrindiniai uždaviniai:

- Atskleisti demokratijos ištakas ir įtaką pilietinei visuomenei, pilietinės visuomenės sampratą, prielaidas jai formuotis, taip pat paaiškinti pilietinės visuomenės reikalingumo bei svarbumo socialinei-pilietinei žmonių sistemai funkcionuoti prizmę, demokratijos ir pilietinės visuomenės koreliaciją;
- Atskleisti e. demokratijos sampratą bei santykį su įprastine demokratija, esamus požiūrius į e. demokratiją e. valdžios sistemoje;
- Išanalizuoti e. demokratijos lygmenis, jos pasireiškimo procesus ir atskirus pasireiškimo elementus pilietinės visuomenės stiprinimo kontekste;
- Atskleisti e. demokratijos vystymo galimybes, e. demokratijos trukdžius;

¹ Promise and problems of E-democracy: challenges of online citizen engagement. OECD 2003// <http://www1.oecd.org/publications/e-book/4204011E.PDF>; prisijungimo laikas 2006-10-29.

² London e-democracy report 2006, September // http://www.londonconnects.gov.uk/_db/_documents/London_e-democracy_report.doc; prisijungimo laikas 2006-11-08.

- Ištirti e. demokratijos apraiškas Lietuvoje, atsakyti į klausimą, kaip e. demokratijos diegimas ir vystymas įtakoja pilietinės visuomenės procesus.

Magistro darbe *tyrimo objektas* yra demokratijos ir pilietinės visuomenės sampratos moderniajame pasaulyje, demokratijos procesų pasireiškimo galimybės informacinių ir telekomunikacinių technologijų įtakoje. Taip pat naujų demokratijos pasireiškimo galimybių pasekoje atsiradusios e. demokratijos ir jos procesų santykis su įprastais demokratiniiais procesais. Pilietinės visuomenės stiprinimo bei vystymo sąsajos su e. demokratija, jos pasireiškimo lygmenimis ir atskirais elementais. E. demokratijos įtaka pilietinės visuomenės funkcijų užtikrinimui bei e. demokratijos išvystymo lygmens Lietuvoje sąsaja su pilietinės visuomenės reiškimosi galimybėmis.

Tyrimo dalykas yra mokslinio aprašomojo ir tiriamojo pobūdžio veikalai, analizuojantys demokratiją, pilietinės visuomenės sampratą, funkcijas, vystymąsi, taip pat mokslinio tiriamojo ir aprašomojo pobūdžio veikalai, kuriuose analizuojamos naujos demokratijos įgyvendinimo galimybės e. demokratijos procesų pagalba. Teisės aktai, reglamentuojantys e. demokratijos vystymui svarbius aspektus, tokius, kaip informacinė visuomenė, e. valdžia, e. parašas. Taip pat esami e. demokratijos pavyzdžiai, pasirinkti sniego gniūžtės principu, analizuojant patogiausios prieigos pavyzdžius, svarbiausia techninė e. demokratijos vystymui reikalinga infrastruktūra. E. demokratijos procesai Lietuvoje ir galimi e. demokratijos trukdžiai.

Metodai. Kadangi magistro darbas pasižymi tarpdisciplininiu pobūdžiu, tiriant e. demokratiją, kaip priemonę pilietinei visuomenei stiprinti, naudojami šie metodai:

- *dokumentų ir mokslinės literatūros analizės metodai* naudojami analizuojant, lyginant ir komentuojant teisės aktus, mokslinės literatūros šaltinius, praktinio e. demokratijos įgyvendinimo aspektus, šių elementų tarpusavio koreliaciją, moksliniuose šaltiniuose atsispindintį e. demokratijos aiškinimą;

- *sisteminės praktinių pavyzdžių analizės metodas*, kurio pagalba analizuojami, lyginami ir komentuojami praktiniai e. demokratijos pasireiškimo pavyzdžiai Lietuvos ir užsienio iniciatyvose;

- *istorinis metodas* taikomas, atskleidžiant demokratijos ištakas, jos sampratą, kismą laike, taip pat nagrinėjant pilietinės visuomenės sampratų įvairovę;

- *loginis metodas* taikomas analizuojant, lyginant ir komentuojant mokslinės literatūros ir praktinių pavyzdžių elementus, kitus magistro darbe naudotus šaltinius;

- *empirinio tyrimo metodas* naudojamas, siekiant pailustruoti e. demokratijos, kaip pilietinės visuomenės stiprinimo priemonės apraiškų pasirinktose Lietuvos institucijose dažnumą, vyraujančias tendencijas. Tyrimui naudojamas *žvalgomasis metodas, statistinių duomenų*

rinkimo ir sisteminimo metodus, loginis-analitinis metodus duomenų analizei. Tyrimo rezultatai apdoroti MS Excel programa ir pateikti lentelėje procentinėmis išraiškomis ir diagramose.

Darbo struktūra. Magistro darbą sudaro įvadas, dėstomoji dalis bei pabaiga. Dėstomoji dalis, atsižvelgiant į nagrinėjamus klausimus, suskirstyta į tris dalis, kurios, savo ruožtu, skirstomos į skyrius ir poskyrius. Pirmojoje dalyje išanalizuotos demokratijos ir pilietinės visuomenės sampratos, jų sąsajos, taip pat informacinių technologijų įtaka visuomeniniams ir demokratiniais procesams, tiek, kiek tai aktualu, atsižvelgiant į tyrimo objektą. Antrojoje dalyje pateikiama e. demokratijos sampratų įvairovės analizė, e. demokratijos išsivystymo lygmenų analizė, e. demokratijos procesų bei atskirų elementų praktinio pasireiškimo analizė. Trečioji dalis skirta e. demokratijos atskirų elementų pasireiškimo dažnumo empiriniam tyrimui Lietuvos kontekste. Darbo pabaigoje pateikiamos išvados bei pasiūlymai, darbe naudotos literatūros sąrašas, darbo santrauka lietuvių ir anglų kalbomis bei priedai.

Magistro darbe naudojamų pagrindinių sąvokų paaiškinimas:

- Demokratija magistro darbe yra suprantama, kaip politinė santvarka ir valdymo forma.
- Pilietinė visuomenė magistro darbe yra suprantama, kaip politiškai aktyvi, dalyvaujanti sprendimų priėmimo, turinti teisę laisvai reikšti savo nuomonę, laisva, subsidiarumo principu besiremianti bei etiška visuomenė.
- E. demokratija magistro darbe suprantama, kaip priemonių ir būdų visuma, įgyvendinant demokratijos principus, pasitelkus informacines ir telekomunikacines technologijas. E. demokratija šioje analizėje yra suprantama, kaip e. valdžios dalis, remiantis magistro darbe išanalizuotu vienu iš požiūrių į e. demokratiją.
- E. demokratijos išsivystymo lygmenys arba segmentai – tai e. demokratijos interaktyvumu ir atliekamomis funkcijomis grindžiamas skirstymas, nustatytas OECD (The Organization for Economic Co-Operation and Development)³. Magistro darbe naudojami ir lygmenų, ir segmentų terminai, jie turi tapačią reikšmę.
- E. demokratijos procesais magistro darbe laikomi e. informavimo, e. konsultavimo ir e. dalyvavimo procesai, kurie taip skirstyti, vadovaujantis e. demokratijos segmentų skirstymu.
- E. demokratijos elementais magistro darbe įvardijami atskiri e. demokratijos procesų pasireiškimo būdai, kurie literatūroje taip pat dažnai vadinami e. demokratijos projektais, e. demokratijos būdais, e. demokratijos priemonėmis.
- On-line – tai anglų kalbos terminas, kuris yra suprantamas, kaip „esamu laiku, tinklo pagalba“ atliekamų veiksmų apibūdinimas, dažniausiai vartojamas interaktyvių internetinėje erdvėje atliekamų veiksmų paaiškinimui. Šis terminas yra visuotinai suprantamas, jo vartojimas

³ Promise and problems of E-democracy: challenges of online citizen engagement. OECD 2003// <http://www1.oecd.org/publications/e-book/4204011E.PDF>; prisijungimo laikas 2006-10-29.

yra prigijęs ir ne anglų kalbos šaltiniuose, taigi, lietuviškas atitikmuo magistro darbe nebus vartojamas, nes „on-line“ termino lietuviškas apibūdinimas yra gan ilgas ir gali prarasti savo reikšmę.

- Informacinės ir telekomunikacinės technologijos – bendrinis terminas, vartojamas įvairioms šio tipo technologijoms įvardinti, tačiau darbe šis terminas vartojamas tik turint mintyje e. demokratijos procesuose pritaikomas ir svarbias informacines ir telekomunikacines technologijas.

1. DEMOKRATIJOS IR PILIETINĖS VISUOMENĖS SAMPRATOS. JŲ KISMAS INFORMACINIŲ TECHNOLOGIJŲ ĮTAKOJE

Siekiant užsibrėžto magistro darbo tikslo, šioje dalyje autorė laiko tikslinga nagrinėti teorinius temos pagrindus. Pirmojoje dalyje analizuojama demokratijos, pilietinės visuomenės sampratos ir jų kismas laike, transformuojantis informacinių ir telekomunikacinių technologijų įtakoje. E. demokratijos atsiradimas ir sampratos e. valdžios kontekste.

1.1. Demokratija ir pilietinė visuomenė

Šiame skyriuje tikslinga nagrinėti demokratijos, kaip iki šiol žinomos tobuliausios valdymo formos, sampratą, jos šaknis, kismą laike, demokratijos santykį su pilietine visuomene, jos sampratą, funkcijas, prielaidas jai veikti.

1.1.1. Demokratija: ištakos ir samprata

„O kas gi yra pati valdžia, jei ne pats aiškiausias žmogaus prigimties atspindys?“⁴ Šią tiesą jau suprato prieš daugelį amžių gyvenusios bendruomenės, kurios savo narių gerovei bei tinkamam valdymui per tam tikrą laiką suformavo visuomenei labiausiai priimtina valdymo formą - demokratiją. Demokratijos idėja pirmą kartą buvo suformuluota 5 a. pr. Kr. To amžiaus filosofas ir mąstytojas Herodotas teigė, kad geriausia valstybė būtų lygybės pagrindu įkurta valstybė, kurioje visi svarbiausi reikalai sprendžiami tautos susirinkime, o valdininkai atsiskaito visuomenei.⁵ Antikinėje Graikijoje pradėjo rasti demokratijos praktinės apraiškos. Išvertus iš graikų kalbos „demokratija“ reiškia „liaudies valdžia“.⁶ To meto demokratija pasireiškė per plebiscitus ir referendumus, kurie buvo rengiami svarbiems klausimams spręsti. Svarbiausiais demokratijos požymiais laikyta: žmonių ir socialinių grupių santarvė ir demokratijos principų pripažinimas; turtinio cenzo likvidavimas; algų įvedimas valdininkams. Šiandien šie demokratijos požymiai pasikeitė į du pagrindinius: valdžios atskaitomybę savo tautai, savo valstybės piliečiams; konstitucinį valstybės valdžios apribojimą.⁷ Demokratijos idėjas galime išvelgti ir viduramžių galingiausiose ir labiausiai išsivysčiusiose valstybėse, tokiose, kaip

⁴ Glick N. JAV valdžios sandara. Viena: Jungtinių valstijų informacijos agentūra, 1989. P. 36.

⁵ Davies N. Europa: istorija. Vilnius: VAGA, 2002. P. 165-229.

⁶ Vitkus G. Europos Sąjunga ir ne tik: 99 terminai. Kaunas: Alora, 2003. P. 31.

⁷ Letukienė N., Gineika J. Istorija. Politologija: kurso santrauka istorijos egzaminui. Vilnius: Alma littera, 2003. P. 188-215.

Anglija (1215 m. didžioji laisvių chartija)⁸, Islandija (930 m. Islandijos parlamentas)⁹, Šveicarija (1291 m. Šveicarijos konfederacijos susivienijimas)¹⁰.

Šiuolaikinė demokratija – tai valstybės valdymo forma, kai visa valdžia kyla iš valstybės piliečių valios, valdymas yra įgyvendinamas per konstitucijos pagrindu renkamas ar formuojamas institucijas.¹¹ Normatyviniu požiūriu demokratija yra apibrėžiama per „laisvės“, „lygybės“ ir „tautos suverenumo“ kriterijus.¹²

Demokratija, kaip valdymo forma, yra skirstoma į dvi¹³ pagrindines atšakas¹⁴: *atstovaujamoją demokratiją ir tiesioginę demokratiją*. Šiuo metu išsivysčiusiose pasaulio šalyse vyrauja *atstovaujamoji demokratija*, kuri apibrėžiama, kaip tokia demokratijos forma, kai valstybės piliečiai išrenka savo atstovus ir jiems paveda tvarkyti valstybės reikalus. *Tiesioginė demokratijos* forma praktiškai yra sunkiai įgyvendinama ir šiuolaikiniame pasaulyje beveik nebetaikoma. *Tiesioginė demokratija* apibrėžiama, kaip tokia demokratijos forma, kai valstybės piliečiai visuotiniuose susirinkimuose ar visuotiniuose balsavimuose patys sprendžia svarbiausius valstybinius reikalus ir tik paskui sprendimus paveda įgyvendinti specialiai sudarytiems organams.¹⁵

Dabartiniu metu didžioji dauguma Europos šalių yra demokratinės valstybės. Europos integracija taip pat yra grindžiama demokratinių valstybių sąjunga – Europos Sąjunga. Demokratijos vystymosi Europoje kelyje galima išvelgi tris svarbius lūžius: pirmasis lūžis - tai balsavimo teisės įvedimas Prancūzijoje bei Anglijoje¹⁶, antrasis – fašistinės Vokietijos žlugimas, ir trečiasis – Sovietų Sąjungos žlugimas. Šių lūžių pasekoje susiformavo praktika, kad demokratija Europoje yra grindžiama reguliariais ir laisvais rinkimais, piliečių valios išreiškimu per atstovus, kurie išrenkami į parlamentą, žmogaus teisių pagarba, demokratine atskaitomybe ir valdžios priimamų sprendimų skaidrumu.¹⁷

Demokratinis valdymas yra paplitęs šiuolaikinėse valstybėse, nors jo ištakos yra senos. Demokratiją yra tinkama vadinti žmogaus prigimties atspindžiu, ji prigiją ne visose

⁸ Žinios apie demokratiją// http://www.baltic-sea-academy.net/documents/democracy_lit.pdf; prisijungimo laikas 2006-10-02.

⁹ Islandijos istorija// Vikipedija: laisvoji enciklopedija// <http://lt.wikipedia.org/wiki/Islandija>; prisijungimo laikas 2006-10-02.

¹⁰ Šveicarijos istorija// Vikipedija: laisvoji enciklopedija// http://lt.wikipedia.org/wiki/%C5%A0veicarijos_istorija; prisijungimo laikas 2006-10-02.

¹¹ Vitkus G. Politologija: [vadovėlis]. Vilnius: Danielius, 2001. P. 57-65.

¹² Novogrodzkiene J. Politikos mokslo pagrindai. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2001. P. 107-122.

¹³ Paaiškinimas: demokratijos skirstymų yra gausu politologijos srities mokslinėje literatūroje. Šiame darbe apsiribojama labiausiai paplitusiu ir priimtinausiu skirstymu į dvi pagrindines dalis.

¹⁴ Paaiškinimas: daugelio autorių yra išskiriamas toks skirstymas.

¹⁵ Vitkus G. Politologija: [vadovėlis]. Vilnius: Danielius, 2001. P. 57-65.

¹⁶ Žinios apie neformalius judėjimus// http://www.baltic-sea-academy.net/documents/popmov_lit.pdf; prisijungimo laikas 2006-10-08.

¹⁷ Vitkus G. Europos Sąjunga ir ne tik: 99 terminai. Kaunas: Alora, 2003. P. 32.

bendruomenėse ir ne visose tautose, tai priklauso nuo žmonių sąmonės ir jų mentaliteto bei istorinių įvykių. Vadovaujantis istoriniais pavyzdžiais yra matoma, kad žmonės ir jų sąmonė yra betarpiškai susijusi su demokratine valdymo forma¹⁸.

1.1.2. Demokratija Lietuvoje

Atstovaujamoji demokratija remiasi daugumos atstovavimo principu ir paprastai yra įgyvendinama per laisvus atstovų rinkimus. Lietuva yra atstovaujamosios demokratijos valstybė. Lietuvos Respublikos Konstitucija demokratiją įtvirtina ne tik tiesiogiai nurodydama, kad Lietuvos valstybė yra nepriklausoma demokratinė respublika.¹⁹ Demokratijos esmė Lietuvoje taip pat galima aiškinti per konstitucinius institutus – žmogaus teises, laisvus ir periodiškus rinkimus, tiesioginės demokratijos realizavimo galimybę, atstovavimą ir valdžios atskaitomybę piliečiams.²⁰ Vadovaujantis šiais institutais, magistro darbo autorė laiko tikslinga pažymėti, kad Lietuvoje yra įtvirtinta atstovaujamoji demokratija ir tiesioginės demokratijos, kai piliečiai patys sprendžia svarbiausius valstybės reikalus, galimybę, pasireiškianti referendumo teise.

Nors Lietuvoje demokratija jau yra nusistovėjusi, tačiau, nepaisant to, kyla su demokratišku valdymu susijusių problemų. Autorė laiko tikslinga paminėti tinkamo atstovavimo problemą. Esant dideliame gyventojų skaičiui kyla pavojus, kad ne visi piliečiai gali būti tinkami atstovaujami, o ypač - mažumos. Lietuvoje, esant nustatytam piliečių atstovų renkamosiose institucijose skaičiui, atlikus skaičiavimus yra pastebima, kad Lietuvos Respublikos Seime vienas parlamentaras atstovauja 24 113 gyventojų, skaičiuojant tik pagal dalyvavimo teisę rinkimuose turinčių gyventojų skaičių – 18 743 gyventojus.²¹ Toks didelis asmenų skaičius turi daug skirtingų lūkesčių ir jų interesai yra skirtingi, todėl niekaip nėra įmanoma vienam atstovui atstovauti visų asmenų interesus. Ši susiklosčiusios situacijos problematika yra žinoma visame pasaulyje. Kartais valstybėse šios problemos yra sprendžiamos per mažesnius atstovaujamuosius organus, kurie, nors ir turi mažesnes valdžios galias, tačiau yra lyg tarpinė grandis tarp aukščiausiosios valstybės valdžios ir piliečių. Tokią situaciją pagerinti taip pat padeda pilietinių judėjimų ir interesų grupių²² veikla.

¹⁸ Siedentop L. Europos demokratija. Vilnius: ALK / VAGA, 2003. P. 57-78.

¹⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucija// <http://www3.lrs.lt/cgi-bin/getfmt?C1=e&C2=274999>; prisijungimo laikas 2006-09-12.

²⁰ Birmontienė T., Jarašiūnas E., Kūris M. ir kt. Lietuvos konstitucinė teisė. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2002. P. 557-560, 618-630.

²¹ Paaiškinimas – skaičiavimas atliktas remiantis Lietuvos statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės naujausiais duomenimis// <http://www.std.lt/lt/pages/view/?id=1567&PHPSESSID=16f81c3a22a56431c94a737985150fed>; prisijungimo laikas 2006-10-09.

²² Paaiškinimas – interesų grupės dažnai vadinamos „steikholderiais“, dėl visuotinai paplitusio anglų k. termino – stakeholders.

Kita dažnai pasitaikanti problema – valstybės ekonominių interesų išskėlimas aukščiau piliečių interesų. Piliečiai turėtų būti suinteresuoti valstybės ekonomine galia ir valstybės ekonomiais interesais, kadangi nuo to priklauso ir jų gerovė. Tačiau, kaip rodo pastarųjų dešimties metų praktika Lietuvoje, piliečių nepasitenkinimas valdžia ir jos veiklos kryptimis vis auga. Tokia padėtis susiklostė todėl, kad augantys ekonominiai rodikliai realai nespėdžia piliečių socialinių problemų, o žmonėms svarbiausia yra tai, kas vyksta šalia jų, ir tik paskui – kas vyksta ekonominėje situacijoje. Todėl piliečiai, jausdami, kad valstybė neatsižvelgia į jų interesus, vangiai dalyvauja rinkimuose ir neįaučia pareigos išreikšti savo nuomonės kitais būdais. Demokratijos, kaip visų piliečių valios, samprata pradeda svyruoti.

Demokratinė santvarka Lietuvoje yra nusistovėjusi, tačiau, nepaisant to, ją įgyvendinant kyla nemažai problemų, susijusių su demokratijos institutų veikimo užtikrinimu.

1.1.3. Pilietinė visuomenė demokratinėje santvarkoje: samprata, bruožai, formavimasis

Siekdama atskleisti demokratijos santykį su pilietine visuomene, autorė laiko tikslinga nagrinėti pilietinės visuomenės sampratą, doktrinas, šiuolaikinės pilietinės visuomenės suvokimą, pasireiškimo būdus bei prielaidas, turinčias įtakos pilietinės visuomenės formavimuisi, kokios problemos kyla esant silpnam pilietinės visuomenės pasireiškimo laipsniui.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos preambulėje deklaruotas tautos siekis „[...] atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės”.²³ Iki šiol mokslinėje literatūroje nėra vieningos sampratos dėl pilietinės visuomenės termino apibrėžimo. Tačiau yra penkios *pilietinės visuomenės sampratos* tradicijos: pirmoji – pilietinė visuomenė kildinama iš valstybės, paneigusios prigimtinę būklę, tai pati valstybė ir jos įstatymai; antroji – pilietinė visuomenė suvokiama, kaip į valstybę organizuota visuomenė, kaip politinis sutvarkymas; trečioji – pilietinė visuomenė suvokiama, kaip valstybės priešingybė, kuo daugiau tvarkosi pati visuomenė, tuo mažiau į jos reikalus kišasi valstybė; ketvirtoji – pilietinė visuomenė traktuojama, kaip istoriškai susiklosčiusi etinio gyvenimo sankloda, kuri nėra priešinama valstybei, nes būtent valstybė organizuoja visuomenę į visumą; penktoji – pilietinė visuomenė suvokiama, kaip pati save valdanti ir organizuojanti, bei teisiškai save ginanti nuo valstybės, bendruomenė.²⁴

Autorė laiko tikslinga nagrinėti *moderniosios pilietinės visuomenės sampratos* autoriaus John Locke teiginius apie pilietinę visuomenę, kadangi jie glaudžiai siejasi su antrąja pilietinės

²³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2000 m. sausio 7d. nutarimas „Dėl savivaldybių teisės nustatyti nuolatines susirinkimų vietas“// Valstybės žinios. 2000, Nr. 3-78.

²⁴ Birmontienė T., Jarašiūnas E., Kūris M. ir kt. Lietuvos konstitucinė teisė. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2002. P. 257.

visuomenės sampratos tradicija ir dabar vyraujančiomis doktrinomis. J. Locke savo darbuose pilietinę visuomenę visiškai tapatino su politine visuomene, jis neskyrė pilietinės visuomenės nuo valstybės. Pilietinę visuomenę J. Locke laikė politinio susivienijimo sritimi, kuri buvo sukurta tarp žmonių, tai bendruomenė, kuri susibūrė jos narių laisvu noru ir kuri remiasi jos narių tarpusavio susitarimu.²⁵ Kadangi J. Locke tapatino pilietinę visuomenę su politine visuomene, aiškiai yra matomas tiesioginis ryšys tarp to, kas vyksta valstybėje, ir žmonių valios išreiškimo. Autoriaus²⁶ teiginius magistro darbo autorė interpretuoja taip, kad išdavoje iš jų suprantama *pilietinę visuomenę esant politiškai aktyvia, dalyvaujančia politinių sprendimų priėmime, turinčią teisę laisvai reikšti savo nuomonę, laisvą bei etišką visuomenę - prigimties įstatymu besiremiančia visuomene.*²⁷ Prigimties įstatymu J. Locke laikė tai, kad visi žmonės gimsta lygūs, turėdami tas pačias teises ir pareigas. Šio principo griežtai laikomasi iki šiol, žmogus yra laisvas pareikšti savo valią ir elgtis savo nuožiūra tiek, kiek tai nepažeidžia kitų bendruomenės narių teisių. Gimdamas individas atsineša prigimtinių teisių ir laisvių rinkinį, kuris šiandien yra įtvirtintas tarptautiniu lygiu.²⁸ Prigimtinės žmogaus teisės ir laisvės yra saugomos valstybės, tačiau vertėtų nepamiršti ir teisių bei pareigų sintezės. Yra priimta, kad teisių ir pareigų santykis turi būti proporcingas.

Autorės atlikta literatūros analizė suponuoja dvi literatūroje ir šiuolaikiniame pasaulyje vyraujančias pilietinės visuomenės sampratas. Pirma – pilietinė visuomenė suvokiama, kaip aktyviai valstybės valdyme dalyvaujanti piliečių ir jų grupių visuma, kuri remiasi kompromiso ir visų interesų paisymo principais. Antroji – pilietinė visuomenė suvokiama, kaip valdžios institucijų visumos atsvara, ginant piliečių teises, ir kovojanti prieš neteisėtus valdžios sprendimus.²⁹

Labiau paplitusi pilietinė visuomenė, kuri yra valdžios institucijų patarėjas ir kuri siekia kompromisų su valdžia, idant būtų patenkinti tiek piliečių, tiek ir valdžios institucijų siekiai.³⁰ Šiame darbe pilietinė visuomenė bus traktuojama šiuo požiūriu, nepamirštant J. Locke pilietinės visuomenės sampratos postulatų. Magistro darbe *pilietinė visuomenė – tai visuomenė dalyvaujanti valstybės valdyme.*³¹

²⁵ Seligman A. B. Pilietinės visuomenės idėja. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2004. P. 29 – 56, 127 – 177.

²⁶ Paaiškinimas - turima omeny J. Locke.

²⁷ Seligman A. B. Pilietinės visuomenės idėja. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2004. P. 37.

²⁸ Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija// sudarė Katuoka S. Tarptautinės sutartys ir dokumentai pilietinės visuomenės klausimais : mokomasis leidinys parengtas pagal Tempus Phare projektą "Valstybės pareigūnų rengimas teisinės sistemos reformai Lietuvoje". Vilnius: LTA leidybos centras, 2000.

²⁹ Novogrodzkiene J. Politikos mokslo pagrindai. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2001. P. 82-93.

³⁰ Putnam R. D. Kad demokratija veiktų: pilietinės tradicijos šiuolaikinėje Italijoje. Vilnius: Margi raštai, 2001. P. 114- 159.

³¹ Paaiškinimas - tokį pilietinės visuomenės traktavimą suponuoja ir Lietuvos Respublikos Konstitucija bei Rinkimų reglamentavimas Lietuvoje.

Pilietinės visuomenės formavimuisi įtakos turi daug veiksnių – valstybės santvarka, politika, žmonių mentalitetas, savitarpio ryšiai, tačiau, kaip vieną svarbiausių, būtų galima įvardinti istorines aplinkybes, kuriose formavosi valstybė. Istorinė žmonių civilizacijų vystymosi patirtis aiškiai parodo dvi tendencijas: vienos valstybės savo vystymąsi nukreipė į demokratijos ir teisinės valstybės kelią, kitos – į totalitarizmą ar autokratizmą. Pilietinės visuomenės buvimas įsivaizduojamas tik demokratiškų valstybių kontekste, kadangi pilietinės visuomenės stiprėjimas siejamas tik su demokratine ir teisine valstybe, o pati demokratinė sistema neišivaizduojama visuomenėje, kuri neatitinka pilietinės visuomenės standartų.³²

Autorė laiko tikslinga analizuoti *pilietinės visuomenės formavimosi prielaidas*. Pilietinė visuomenė gali egzistuoti tik demokratinėje valstybėje, todėl demokratinės valstybės bruožai gali būti įvardijami, kaip pilietinės visuomenės prielaidos: atstovaujamojo institutų sukūrimas; įstatymais pagrįsta individo autonomija; pasaulėžiūrinio ir organizacinio pliuralizmo egzistavimas; vertybių ir neformalių normų, reguliuojančių asociacijų sąveikas, egzistavimas; rinkos ekonomikos ir privačios nuosavybės instituto įtvirtinimas; visų visuomenės sektorių atvirumas; viešosios valdžios nesikišimas; piliečių sąmoningumas.³³

Autorė laiko tikslinga nagrinėti mentalinius pilietinės visuomenės bruožus. Žvelgiant per šią prizmę, pilietinės visuomenės formavimasis daugeliu atveju priklauso nuo pačios visuomenės vidinių savybių. Pilietinė visuomenė turėtų būti tokia bendruomenė, kurią vienytų tvirtas solidarumo jausmas, rūpestis dėl visuomenės interesų, bendrumo jausmas. Ši bendruomenė turėtų būti pakankamai išsimokslinusi ir turėtų mokėti deramai vadovauti pilietinėms institucijoms. Pilietinei visuomenei būtinas atsakomybės jausmas, išmanymas bei išsimokslinimas, pilietinės dorybės, politinė kultūra, socialinis kapitalas, horizontalus visuomeninių ryšių tinklas, kurį palaiko visuomenės šviesuomenė ar ekonomiškai stipri bei sąžininga vidurinioji klasė, pilietinių teisių ir laisvių suvokimas, nepamirštant pilietinių pareigų.³⁴

Išanalizavus vyraujančias pilietinės visuomenės sampratas, pilietinės visuomenės bruožus ir prielaidas, kurios turi lemiamos reikšmės, formuojantis pilietinei visuomenei, autorė daro išvadą, kad pilietinė visuomenė egzistuoja tada, kai bendruomenė yra saistoma gelminių solidarumo bei subsidiarumo saitų, jos nariams dalyvaujant gyvenimo valdyme bendro gėrio labui, kai bendruomenė veikia teisinėje valstybėje, kuri remiasi konstituciniu valdymu, kai

³² Putnam R. D. Kad demokratija veiktų: pilietinės tradicijos šiuolaikinėje Italijoje. Vilnius: Margi raštai, 2001. P. 114-159.

³³ Novogrodzkiene J. Politikos mokslo pagrindai. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2001. P. 91.

³⁴ Seligman A. B. Pilietinės visuomenės idėja. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2004. P. 127-177.

valstybė remiasi demokratijos principais, vyrauja įstatymų viršenybė, vyksta reguliarūs demokratiniai rinkimai.³⁵

1.1.4. Piliečių dalyvavimas, pilietinės visuomenės reikalingumas ir pilietinės visuomenės funkcijos

Yra daug nuomonių ir svarstymų apie tai, kokia apimtimi piliečiai turėtų dalyvauti valstybės valdyme. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje piliečių dalyvavimui yra numatyta gan daug galimybių, kaip antai: savivaldybių, seimo ir prezidento rinkimai, piliečių peticijos teisė, teisė laisvai vienytis į bendrijas, politines partijas ar asociacijas.³⁶ Taip pat piliečiai turi įstatymų leidybos iniciatyvos teisę, 50 tūkstančių piliečių, turinčių rinkimų teisę, gali teikti Seimui įstatymo projektą ir Seimas jį privalo svarstyti. 33 Lietuvos Respublikos Konstitucijos straipsnis³⁷ laiduoja piliečiams teisę dalyvauti, valdant savo šalį tiek tiesiogiai, tiek per demokratiškai išrinktus atstovus, tas pats straipsnis piliečiams laiduojama teisę kritikuoti valstybės įstaigų ar pareigūnų darbą, apskusti jų sprendimus, draudžiama persekioti piliečius už kritiką.

Autorė laiko tikslinga pabrėžti, kad dalyvavimo apimties išplėtimas darytų teigiamą įtaką pilietinei visuomenei dėl šių priežasčių: dalyvavimas išreiškia pasiektą skirtingų vertybių sintezę siekiant gero gyvenimo³⁸; pilietinė visuomenė yra laisvės siekio moderniajame pasaulyje priešakys³⁹; ji numato paslankesnę gyvenimo skalės sampratą, pabrėždama “[...] savanorišką įvairių draugijų, bažnyčių ir bendruomenių pasirinkimą, reikalaujama, kad sprendimai būtų daromi lokaliai ir nebūtų kontroliuojami valstybės ir jos biurokratinių struktūrų.”⁴⁰ Žmonės savo iniciatyvomis ir dalyvavimu gali sukurti tą socialinę vienovę, kuri skatina, o ne griauja unikalų visų jos narių orumą, savęs realizavimą ir dalyvavimo galimybes.⁴¹

Pilietinės visuomenės buvimo naudą autorė laiko tikslinga aiškinti per pilietinės visuomenės atliekamas funkcijas. *Pagrindinė pilietinės visuomenės funkcija – pilnavertis piliečių*

³⁵ Pilietinė visuomenė: sąvoka, istorija, problemos// <http://www.infovi.vu.lt/ivs/biblioteka/temos/PilVis.htm>; prisijungimo laikas 2006-10-19.

³⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucija// <http://www3.lrs.lt/cgi-bin/getfmt?C1=e&C2=274999>; prisijungimo laikas 2006-09-12.

³⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucija// <http://www3.lrs.lt/cgi-bin/getfmt?C1=e&C2=274999>; prisijungimo laikas 2006-09-12.

³⁸ Walzer M. The Idea of Civil Society. London, 1991. P. 293-304// Pilietinė visuomenė: sąvoka, istorija, problemos// <http://www.infovi.vu.lt/ivs/biblioteka/temos/PilVis.htm>; prisijungimo laikas 2006-10-19.

³⁹ Taylor C. Modes of Civil Society. London 1990. P. 95-118// Pilietinė visuomenė: sąvoka, istorija, problemos// <http://www.infovi.vu.lt/ivs/biblioteka/temos/PilVis.htm>; prisijungimo laikas 2006-10-19.

⁴⁰ Bell D. American Exceptionalism Revisited: The Role of Civil Society. New York, 1995. P. 38-56// Pilietinė visuomenė: sąvoka, istorija, problemos// <http://www.infovi.vu.lt/ivs/biblioteka/temos/PilVis.htm>; prisijungimo laikas 2006-10-19.

⁴¹ Pilietinė visuomenė: sąvoka, istorija, problemos// <http://www.infovi.vu.lt/ivs/biblioteka/temos/PilVis.htm>; prisijungimo laikas 2006-10-19.

materialinių, socialinių ir dvasinių poreikių patenkinimas. Pilietinė visuomenė turi nemažai priemonių savo funkcijų įgyvendinimui: aktyvus dalyvavimas rinkiminėse kampanijose ir referendumuose, protestų akcijos, didelės galimybės formuojant viešąją nuomonę nepriklausomos žiniasklaidos ir kitų komunikacijos priemonių pagalba.⁴²

Įvairiausios ekonominės, etninės, regioninės, profesinės, religinės organizacijos, sukurtos padėti piliečiams realizuoti savo interesus ir siekius, – tai pilietinės iniciatyvos dedamosios. Pilietinėje visuomenėje atskiri aktyvūs individai bei per organizacijas, užtikrina realias žmogaus teisių ir laimėjimų išsaugojimo garantijas. Pilietinės visuomenės asociacijos kuria ir vysto visuomeninės savivaldos mechanizmus, žmogaus teisių ir laisvių apsaugos mechanizmus – tai *bendruomeninio egzistavimo funkcija*.

Labai svarbi yra pilietinės visuomenės *komunikacinė funkcija*, kadangi demokratinės valstybės tikslas yra maksimaliai patenkinti savo piliečių interesus ir poreikius. Tačiau šiuolaikinėmis sąlygomis, kai žmonių interesai yra labai diferencijuoti, valstybės institucijos dažnai nesugeba surinkti pakankamai informacijos apie konkrečius žmonių poreikius. Komunikacinės funkcijos pagalba valdžios institucijų ir piliečių savitarpio ryšiai yra stipresni.

Pilietinė visuomenė taip pat atlieka *socialinės kontrolės funkciją*. Nepriklausomai nuo valstybės, ji turi priemonių ir sankcijų, galinčių užtikrinti socializaciją, piliečių ugdymą, o taip pat priversti pilietinės visuomenės narius laikytis visiems priimtinių normų. Pilietinė visuomenė užtikrina socialinę ir politinę integraciją.⁴³

Čia apžvelgtos tik svarbiausios pilietinės visuomenės funkcijos. Gilesnės analizės būdu pilietinei visuomenei galėtų būti priskirtos dešimtys funkcijų, jos siekiamas užtikrinti.

Apibendrinama, autorė teigia, kad pilietinė visuomenė yra akivaizdžiai naudinga, nes per savo pagrindines funkcijas atlieka konfliktų tarp piliečių ir valstybės stabilizavimo bei demokratijos įtvirtinimo, individų ir grupių saviraiškos ir interesų realizavimą.

1.1.5. Pilietinė visuomenė Lietuvoje

Pilietinė visuomenė, besireiškianti, kaip pilietinės iniciatyvos ir aktyvi visuomenė, yra svarbūs veiksniai, siekiant kelti gyvenimo gerovę, įtakoti politinius procesus ir kontroliuoti tuos, kurie valdo šalį. Palaikyti tvarką šalyje, apsaugoti piliečius ir jų turtą, garantuoti socialiai ir

⁴² Hoffman J. Citizenship beyond the state. London: SAGE Publications, 2004. P. 98-113.

⁴³ Gudonienė V. Pilietinė visuomenė ir informacija// <http://www.leidykla.vu.lt/inetleid/inf-m-9/gudoniene.html>; prisijungimo laikas 2006-10-19.

moraliai pilnavertį gyvenimą – visa tai yra valstybės tikslai.⁴⁴ Tačiau ne kiekvienas pilietis yra įsisavinęs tai, kad, visų pirma, jis pats turi pasirūpinti savimi: aktyviai ginti savo teises, reikšti savo nuomonę, aktyviai dalyvauti, priimant sprendimus, vienyti su kitais, siekiant bendrų tikslų, nes valstybė – tai jos piliečiai.⁴⁵ To svarbiausia priežastis - per praeitą amžių vykę spartūs ir sukrečiantys istoriniai pokyčiai. Du, daug aukų pareikalavę, pasauliniai karai, vienų valstybių dingimas iš pasaulio politinio žemėlapių, kitų atsiradimas, vienų valstybių žaibiškas ekonominio progreso šuolis, o kitų skurdas ir regresas. Rytų Europos regionui – komunizmo smūgis, Sovietų Sąjungos okupacinio režimo nepataisoma žala. Prie viso to dar beliktų pridurti kultūrinius ir technologinius pokyčius, kuriais 20 a. bene spalvingiausias iš visų prieš tai buvusių, staigų gyventojų skaičiaus augimą, tarptautinę migraciją, globalizacijos procesus, perėjimą iš agrarinės santvarkos į kapitalistinę ir kita.⁴⁶ Esant visoms šioms aplinkybėms, žmonių mąstymas ir pilietiškumo suvokimas daug keitėsi, vieniems tai tapo svetima, kosmopolitiškos idėjos juos labiau traukia, kitiems tai nesvarbu, o tretieji vis dėlto nenutolo nuo pilietiškumo.

Žvelgiant per istorijos prizmę, galima teigti, kad Lietuvoje pilietinė visuomenė niekada nebuvo sunykusi ir pilietinė sąmonė visą laiką darė nemažą įtaką valdžios formavimui, nepaisant pokario rezistencijų ar totalitarinės valdžios priespaudos.⁴⁷ Visgi, negalima nepastebėti šiandien vis dar likusio sovietinio mąstymo palikimo, žmonės yra susvetimėję, jie menkai išmano savo teises ir pareigas, yra likusi baimė kištis į valstybės institucijų veiklą, burtis į bendruomenės ir aktyviai reikšti savo mintis.⁴⁸

Valstybės ateitis dažniausiai yra siejama su jaunimo ateitimi. Autorė pasitelkia 2004 m. Jaunimo reikalų tarybos atliktą tyrimą⁴⁹, siekdama pailustruoti Lietuvos jaunimo tarpe vyraujančią supratimą apie pilietines iniciatyvas. Tyrimo duomenimis, kaip mažiausiai svarbią vertybę, jaunimas nurodė politiką.⁵⁰ Daugiau nei pusė (53,3 proc.) apklausoje dalyvavusio jaunimo socialinį ir politinį dalyvavimą visuomenėje apibūdino kaip pasyvų (žiūrėti priedą Nr.

⁴⁴ Pietrzyk D. I. Democracy or Civil Society?// Politics. 2003. vol. 23(1). Political studies association: Blackwell Publishing Ltd. 2003. P. 38-45.// Pilietinės visuomenės plėtra [seminarų medžiaga:1-8 seminarai]. Straipsnių rinkinys, sud. Trimakas R. 1 dalis. 2005.

⁴⁵ Mesonis G. Valdžių padalijimas: teisinės valstybės charakteristika// Pumputis A., Paksas A. ir kt. Konstitucingumas ir pilietinė visuomenė. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas. 2003. P. 109-132.

⁴⁶ Wandycz P. S. Laisvės kaina. Vidurio Europos istorija nuo viduramžių iki dabarties. Vilnius: Baltos lankos, 1997.

⁴⁷ Wandycz P. S. Laisvės kaina. Vidurio Europos istorija nuo viduramžių iki dabarties. Vilnius: Baltos lankos, 1997.

⁴⁸ Donskis L. Pilietinė visuomenė ir jos priešai: autoritetas, tiesa ir jos viešojo erdvė 21 amžiaus pradžios Lietuvoje. Vilnius: Versus Aureus, 2004 . P. 113-168.

⁴⁹ Paaiškinimas – informacija naudota iš Jaunimo reikalų tarybos oficialaus tinklapio. “Tyrimas buvo atliktas 2004 metų kovo-gegužės mėnesiais, kuomet apklausta daugiau kaip tūkstantis šimtas 14 – 29 metų amžiaus Lietuvos gyventojų. [...]”// http://www.jrd.lt/lt/tyrimai/situacijos_tyrimas; prisijungimo laikas 2006-10-03.

⁵⁰ Paaiškinimas – informacija naudota iš Jaunimo reikalų tarybos oficialaus tinklapio. „Net 99 proc. apklaustų 14-29 metų asmenų nurodė, kad jiems vertingiausia yra šeima. Jaunimo vertybių skalėje darbas yra antroje vietoje (97 proc.), trečioje - materialinė gerovė bei išsimokslinimas (po 97 procentus). Kaip mažiausiai svarbią jaunimas nurodė politiką (41 procentas).“// http://www.jrd.lt/lt/tyrimai/situacijos_tyrimas; prisijungimo laikas 2006-10-03.

1.).⁵¹ Jaunimo nuomonė iliustruoja, kad pilietiškumo ir pilietinės visuomenės apraiškos Lietuvoje gan silpnos.

Esant silpnai pilietinei visuomenei, kyla įvairios visuomeninės ir socialinės problemos. Pagrindines, atsižvelgiant į nūdienos aktualijas, autorė įvardija tokias: susilpnėjęs ryšys tarp piliečių ir asmenų, kurie juos atstovauja; nepakankamas dalyvavimas, priimant valstybinio svarbumo sprendimus, nepakankamas atskaitomybės ir kontrolės principų įgyvendinimas; piliečių abejingumas globalioms ar valstybinėms problemoms; piliečių privatūs interesai yra nepakankamai apsaugoti; piliečiai nėra įsisavinę savo pagrindinių teisių ir laisvių, nesuvokia savo pareigų; yra nepakankamai išplėtotas pilietinių grupių, logistikos, bendruomenių, sąjungų ir asociacijų tinklas, kurio pagalba piliečių interesai būtų ginami grupiškai ir daug efektyviau; nėra tinkamai užtikrinama žmogaus teisių gynyba socialiniais būdais; visuomenės informavimo procesai yra lėti ir ne visada piliečiai turi pakankamą galimybę naudotis informacija; nukenčia kitos socialinės sritys, tokios, kaip švietimas, ugdymas, sveikatos apsauga, saugumas; netinkamai panaudojamos valstybinės lėšos ir kitos problemos.

Pilietinės visuomenės apraiškos Lietuvoje niekada nebuvo sunykusios, bet pastaruoju metu yra gana silpnos, tai yra susiję su istorine Lietuvos praeitimi. Todėl Lietuvoje, esant silpnam pilietinės visuomenės pasireiškimui, kyla su pilietinės visuomenės silpnu pasireiškimu susijusios problemos.

1.2. Informacinių ir telekomunikacinių technologijų įtaka visuomenei ir demokratijos procesams

Informacinės ir telekomunikacinės technologijos – tai technologijos, kurių pagalba yra įmanoma nepaisyti atstumo, laiko ir apimčių, tai metodų ir būdų visuma informacijai rinkti, kaupti, saugoti, apdoroti, perduoti.⁵² Technologinės plėtros procese informacinės ir telekomunikacinės technologijos tobulėdamos įgalėjo atlikti vis daugiau funkcijų ir šiandien vaidina lemiamą vaidmenį daugelyje gyvenimo sričių. Dėl tokių technologijų svarbos jau nėra ginčijamasi, todėl magistro darbo autorė laiko tikslinga nagrinėti šių technologijų įtaką visuomenei bei demokratiniams procesams, tiek, kiek tai aktualu, siekiant magistro darbo tikslo. Šiame skyriuje analizuojamas pilietinės visuomenės santykis su informacinių bei telekomunikacinių technologijų įtakoje besiformuojančia ir veikiančia informacine visuomene, taip pat demokratijos santykis su e. demokratija.

⁵¹ Jaunimo reikalų tarybos oficialus tinklapis// http://www.jrd.lt/tyrimai/situacijos_tyrimas; prisijungimo laikas 2006-10-03.

⁵² Žilinskas A., Leonavičius G., Valavičius E. Informatika. Vilnius: Aldorija, 2000. P. 25-31.

1.2.1 Pilietinės visuomenės santykis su informacine visuomene

Šiuolaikinis pilietinės visuomenės egzistavimas yra neatsiejamas nuo informacinės visuomenės, kadangi kiekviena pažangi demokratiška valstybė, kurioje pilietinės visuomenės pasireiškimo laipsnis yra aukštas, kaip pagrindinį savo siekį iškelia visuomenės buvimą informacine visuomene.

Informacinė visuomenė – tai skaitmeninių technologijų įtakoje besiformuojanti, gyvenanti ir pridėtinę vertę kurianti visuomenė. Informacinė visuomenė – tai išsimokslinusi, skaitmeninėmis technologijomis besinaudojanti savo tikslams pasiekti, visuomenė, gebanti savo žinias pritaikyti praktikoje.⁵³ Vadovaujantis E. Europe 2005 veiksmų planu⁵⁴, - vienas iš informacinės visuomenės siekiamų tikslų yra pagerinti valdžios institucijų bendravimo galimybes su piliečiais, skaitmeninių technologijų pagalba. Taip pat modernizuoti valdymo procesus, pritaikant juos patogesniems priėmimo būdams per skaitmenines technologijas. Informacinės visuomenės siekiamybės, numatytos taip pat ir E. Europe i2010 plane⁵⁵, turi didelės įtakos pilietinės visuomenės formavimuisi. Minėtame dokumente panagrinęjus informacinės visuomenės tikslus bei prioritetus, pastebima, kad informacinės visuomenės buvimas yra neatsiejamas nuo pilietinės visuomenės funkcijų įgyvendinimo, o ypač - nuo anksčiau minėtų socialinės ir politinės integracijos, bei informacijos ir komunikacijos tarp piliečių ir valdžios institucijų funkcijų įgyvendinimo.

Vienas iš informacinės visuomenės siekių – laisvas priėjimas prie informacijos - yra svarbus pilietinės visuomenės funkcijų įgyvendinimui. Pasak V. Gudonienės⁵⁶, pirmiausiai reikia atsakyti į klausimą, kokia informacija yra reikalinga pilietinei visuomenei ir piliečiams⁵⁷. Visų pirma, tai informacija apie piliečių teises ir pareigas, taip pat informacija apie valdžios institucijų veiklą, vadovaujantis valdžios atskaitomybės principu⁵⁸, taip pat visa kita informacija, kuri yra susijusi su individo ir valstybės santykiais. Vadovaujantis V. Gudonienės nuomone⁵⁹, tokia informacija magistro darbe yra vadinama pilietine informacija. Siaurąja prasme tokia informacija

⁵³ Informacinės visuomenės plėtros komitetas. Informacinės visuomenės plėtra pasaulyje// <http://www.ivpk.lt/main.php?cat=60&gr=2>; prisijungimo laikas 2006-09-04.

⁵⁴ E. Europe 2005 Action Plan//

http://ec.europa.eu/information_society/eeurope/2002/news_library/documents/eeurope2005/eeurope2005_en.pdf, prisijungimo laikas 2006-09-04.

⁵⁵ i2010 - A European Information Society for growth and employment //

http://www.i2010.org.uk/conference_papers.html; prisijungimo laikas 2006-09-04.

⁵⁶ Paaiškinimas - V. Gudonienė yra Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto docentė.

⁵⁷ Gudonienė V. Pilietinė visuomenė ir informacija// <http://www.leidykla.vu.lt/inetleid/inf-m-9/gudoniene.html>; prisijungimo laikas 2006-10-19.

⁵⁸ Informacinės visuomenės plėtros komitetas// <http://www.ivpk.lt/main.php?cat=60&gr=2>; prisijungimo laikas 2006-09-04.

⁵⁹ Gudonienė V. Pilietinė visuomenė ir informacija// <http://www.leidykla.vu.lt/inetleid/inf-m-9/gudoniene.html>; prisijungimo laikas 2006-09-04.

gali būti įvardijama, kaip informacija apie piliečių teises bei pareigas ir informacija, būtina demokratinėi kontrolei. Pasak straipsnio autorės – „[...] didžiausia problema yra tada, kai piliečiai nesuvokia minėtos informacijos poreikio“⁶⁰. Kai šalyje nepakankamai išplėtotą demokratiją, individai pilnai nesuvokia savo teisių ir įsipareigojimų, arba jie nežino, kad informacija galėtų padėti išspręsti jų problemas. Europos Sąjunga rekomenduoja skirti pilietinės informacijos poreikius į tokias grupes: informacija apie piliečių pilietines teises ir saugą; informacija, kurios reikia dalyvauti demokratiname procese ir garantuoti valstybės institucijų atskaitomybę; informacija, kuri leidžia sąmoningai ir kritiškai vertinti pilietinius, socialinius ir politinius valstybės gyvenimo aspektus; informacija apie individų pilietinę, politinę ir socialinę atsakomybę.⁶¹

Kadangi pilietinės visuomenės siekiamybės ir funkcijos yra glaudžiai susijusios su informacinės visuomenės siekiamybėmis ir funkcijomis, magistro darbo autorė laiko tikslinga pažymėti, kad šiuolaikinės pilietinės visuomenės vystymasis yra neatsiejamas nuo informacinės visuomenės vystymosi ir šios visuomenės dažnai susitapatina. Visa pilietinė informacija, reikalinga pilietinei visuomenei funkcionuoti ir vystytis, turi būti vieša ir lengvai prieinama tam, kad tenkintų žmonių poreikius ir atliktų savo paskirtį.

1.2.2. Klasikinės demokratijos ir e. demokratijos santykis

E. demokratija – tai naujausių informacinių ir telekomunikacinių technologijų naudojimas demokratinuose procesuose, siekiant užtikrinti piliečių dalyvavimą ir valdžios atskaitomybę, valdymo sprendimų skaidrumą, piliečių pasitenkinimą valdžios veikla ir efektyvų valdymą.⁶² E. demokratija įvardijama, kaip strategijų kūrimas bei valdymo modernizavimas, pritaikant technologijas demokratinams procesams įgyvendinti, valdymo bei politiniuose procesuose.⁶³ E. demokratija - priemonių ir būdų visuma, skirta įgyvendinti demokratijos principus, pasitelkus informacines ir telekomunikacines technologijas.

Dilemą, ar e. demokratiją galima vadinti klasikinės demokratijos kismo produktu – nauja demokratijos rūšimi, ar e. demokratija yra klasikinės demokratijos transformacija, sąlygota naujų informacinių ir telekomunikacinių technologijų vystymo ir naudojimo, magistro darbo autorė laiko aktualia.

⁶⁰ Gudonienė V. Pilietinė visuomenė ir informacija// <http://www.leidykla.vu.lt/inetleid/inf-m-9/gudoniene.html>; prisijungimo laikas 2006-09-04.

⁶¹ Steele J. Information for Citizenship in European Union. London: Policy Study Institute, 1997. P.6-12.

⁶² Clift S. E. government and democracy: representation and citizen engagement in the information age// www.publicus.net; prisijungimo laikas 2006-10-08.

⁶³ Clift S. Global E. democracy trends 2004// www.publicus.net; prisijungimo laikas 2006-10-08.

Demokratijos ištakos byloja apie demokratiško valdymo svarbą, o e. demokratijos samprata byloja apie visumą priemonių ir metodų, kurių pagalba būtų įmanoma geriau įgyvendinti demokratiškus procesus globaliame pasaulyje informacinių ir telekomunikacinių technologijų pagalba.⁶⁴ *Demokratijos ir e. demokratijos tikslai yra panašūs* - valdymo procesu neatsiejamumas nuo demokratiškumo principų, darant jį efektyvesniu ir skirtu piliečių interesams užtikrinti, valdymo skaidrumas, visų piliečių interesų paisymas. E. demokratija dar yra vadinama skaitmenine demokratija dėl jos išraiškos būdų per skaitmenines technologijas, tačiau jos skaitmeniškumas - tai tik su pasireiškimo forma susijęs e. demokratijos bruožas.

Autorė laiko tikslinga pažymėti, kad *e. demokratijos bruožai yra labai panašūs į klasikinės demokratijos bruožus*: piliečių įtraukimas į valdymą, valdymas, nukreiptas į piliečių interesų tenkinimą, sprendimai priimami, atsižvelgiant į daugumos poreikius, sprendimų priėmimo yra laikomasi valdžių padalinimo principo, konstitucijos paisymo ir valdžios atskaitomybės prieš gyventojus principo.⁶⁵ Nors e. demokratijos bruožai ir tikslai yra panašūs su klasikine demokratijos bruožais, nagrinėjant demokratijos apraiškas šiuolaikinėse valstybėse aiškiai yra matomi dideli pokyčiai, lyginant su pradine demokratijos samprata antikinėje Graikijoje. Pagrindinis skirtumas yra tas, kad klasikinė demokratijos samprata pasisako už daugumos atstovavimo principą, o šiuolaikinė demokratijos samprata pasisako ir už mažumos išklusimą, atsižvelgimą į mažumos poreikius, tačiau šio principo įgyvendinimui dažnai nėra pakankamai priemonių. E. demokratija yra priemonių ir metodų visuma, kurios pagalba mažumos interesai gali būti geriau girdimi. Visų piliečių ir jų grupių, taip pat mažumų įtraukimas į aktyvų dalyvavimą demokratinuose procesuose įgalina valdžios institucijas geriau tenkinti gyventojų poreikius ir geriau atlikti savo funkcijas.⁶⁶

Autorė teigia, kad e. demokratija nėra įprastinės demokratijos sampratos atkartojimas, tik išreiškiant ją pasinaudojant naujosiomis informacinėmis ir telekomunikacinėmis technologijomis. E. demokratija apima du naujovių segmentus⁶⁷: 1. demokratijos sampratos sumodernėjimą; 2. demokratijos procesų perkėlimą į elektroninę erdvę. Pirmoji naujovių grupė – demokratijos sampratos sumodernėjimas – pasižymi klasikinei demokratijai nebūdingu bruožu – polinės sistemos autonomija, ir mažumų atstovavimu⁶⁸. Šiuolaikinė demokratija taip pat

⁶⁴ Clift S. E. government and democracy: representation and citizen engagement in the information age// www.publicus.net; prisijungimo laikas 2006-10-08.

⁶⁵ Fulton B. K. Digital Democracy: engaging citizens in the 21st century// National Civic League's Digital Democracy Conference (November 2, 2001) - Washington: D.C.// <http://nms.sagepub.com/cgi/reprint/6/5/611.pdf>; prisijungimo laikas 2006-10-04.

⁶⁶ Clift S. E. government and democracy: representation and citizen engagement in the information age// www.publicus.net; prisijungimo laikas 2006-10-08.

⁶⁷ Paaiškinimas - tokią autorės nuomonę suformavo visumos magistro darbe naudotų šaltinių analizė.

⁶⁸ Novogrodzkiene J. Politikos mokslo pagrindai. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2001. P. 107-122.

pasižymi aukštu egzistuojančiu pilietinių ir politinių teisių lygiu⁶⁹ bei pakankamai užtikrinamu politinės konkurencijos ir dalyvavimo integralumu.⁷⁰ Šiuolaikinės demokratijos esminis skirtumas nuo klasikinės demokratijos yra ne tik tas, kad ji yra atstovaujamoji, bet ir tas, kad ji yra pliuralistinė socialinės organizacijos požiūriu.⁷¹ Antrasis naujovių segmentas, susijęs su demokratinių procesų įgyvendinimo procedūrų įskaitmeninimu⁷² ir perkėlimu į elektroninę erdvę. Tokiu būdu, veikiant abiem naujovių segmentams, demokratija tampa lankstesnė ir įgalina piliečius gauti elektronines galimybes, skirtas demokratiškiems procesams įgyvendinti – e. demokratiją.

E. demokratija, nors ir suteikia daugiau galimybių, tačiau yra neatsiejama nuo konstitucinės santvarkos ir siekia konstitucijose įtvirtintų tikslų. Pagrindinis demokratiško valdymo tikslas yra tautos suverenitetas. Šiuo požiūriu e. demokratija – tai priemonė demokratijai, garantuotai konstitucinių principų, užtikrinti, pasitelkiant skaitmenines informacines ir telekomunikacines technologijas.

Nors demokratija yra skirstoma į tiesioginę ir atstovaujамąją⁷³, *e. demokratija skirstymo į tiesioginę ar atstovaujамąją neturi*, kadangi ji padeda įgyvendinti abi demokratijos pasireiškimo formas: ir atstovaujамąją, ir tiesioginę. Tačiau atitinkami e. demokratijos pasireiškimo būdai gali būti įvardinti, kaip e. atstovaujamosios ar e. tiesioginės demokratijos įgyvendinimo būdai.

E. demokratija – tai toks demokratijos kismo produktas, kuris, laikui bėgant, įgijo naujų uždavinių – priartinti piliečius prie valdymo procesų ir sugrąžinti daugiau tiesioginės demokratijos galimybių. E. demokratija kai kurių mokslininkų nuomone tai - ne kas kita, kaip informacinių technologijų, kaip instrumentų, naudojimas palengvinant, gerinant ir plėtojant demokratijos procesus.⁷⁴

Remiantis analize, autorė teigia, kad e. demokratija nėra nei demokratijos kismas laike, nei įprastinės demokratijos nauja išraiškos forma per skaitmenines technologijas. *E. demokratija – tai naujas produktas, apimantis klasikinės demokratijos postulatus, naujus demokratijos*

⁶⁹ Novogrodzkiėnė J. Politikos mokslo pagrindai. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2001. P. 107-122.

⁷⁰ Marion I. Inclusion and democracy . Oxford : Oxford University Press, 2003. P. 30-38.

⁷¹ Novogrodzkiėnė J. Politikos mokslo pagrindai. Vilnius Vilniaus universiteto leidykla, 2001. P. 107-122.

⁷² Wilhelm A. G. Democracy in the digital age: challenges to Political life in Cyberspace. New York: Routledge, 2000. P. 32-48.

⁷³ Paaiškkinimas – apie vyraujantį demokratijos skirstymą žiūrėti 1 dalies 1 skyriuje.

⁷⁴ Caldow J. E-Democracy: Putting Down Global Roots// <http://www-1.ibm.com/industries/government/ieg/pdf/e-democracy%20putting%20down%20roots.pdf>; prisijungimo laikas 2006-10-15.

*sampratos bruožus bei informacinių ir telekomunikacinių technologijų naudojimą demokratiniams procesams įgyvendinti.*⁷⁵

1.3. E. demokratijos sąsajos su e. valdžia

Pasak S. Clift, e. demokratijos analitiko, e. demokratijos esminė varomoji jėga yra e. valdžia arba e. valdymas plačiąja prasme.⁷⁶ Magistro darbo autorė laiko tikslinga nagrinėti e. demokratijos sampratą, nagrinėjant jos sąlytį su e. valdžios samprata, kadangi šios definicijos yra glaudžiai susijusios ir dažnai yra skirtingai traktuojamas e. demokratijos vaidmuo e. valdžios sistemoje. Nėra vienos nusistovėjusios nuomonės dėl e. demokratijos ir e. valdžios santykio.

Yra daug e. valdžios sąvokos aiškinimų, daugumoje diskusijų pabrėžiamas esminis e. valdžios bruožas - taikant šiuolaikines informacines ir telekomunikacines technologijas, atveriamos naujos galimybės valdžios institucijoms bendradarbiauti tarpusavyje, teikti paslaugas piliečiams ir kitoms organizacijoms.⁷⁷ Taip pat yra daug diskusijų dėl e. valdžios ir e. demokratijos santykio, nėra bendros nusistovėjusios nuomonės dėl e. demokratijos termino reikšmės.⁷⁸ Autorė laiko tikslinga apžvelgti du vyraujančius⁷⁹ e. valdžios ir e. demokratijos santykio aiškinimus, kadangi tokia analizė apibrėžia e. demokratijos, kaip pilietinės visuomenės stiprinimo priemonės, tyrimo ribas magistro darbe.

1.3.1. E. demokratijos samprata, laikant ją e. valdžios dalimi

Dažnai kyla nemažas nesupratimas dėl anglų kalbos termino – Electronic Government (toliau e. government) – išvertus į lietuvių kalbą reiškiančio – elektroninė valdžia. Elektroninė valdžia (toliau e. valdžia) – terminas, kuris pradėtas vartoti gana neseniai. Anglų kalboje – e. government – reiškia e. valdžią ir e. vyriausybę. Autorė laiko tikslinga nagrinėti egzistuojantį skirtumą tarp šių dviejų sąvokų.

Pirmosios elektroninės paslaugos buvo privačios, jos atsirado praėjus keletui metų po aktyvaus interneto naudojimo išsivysčiusiose vakarų valstybėse, pagrinde JAV. Apie viešąsias e.

⁷⁵ Paaiškinimas – vadovaujantis šiuo požūriu magistro darbo autorė išskiria tris svarbiausius e. demokratijos bruožus - 1. klasikinės demokratijos principai 2. naujieji demokratijos principai 3. įgyvendinimas pasitelkiant skaitmenines informacines ir telekomunikacines technologijas.

⁷⁶ Clift S. E-Democracy, E-Governance and Public Net-Work// <http://www.publicus.net/articles/edempublicnetwork.html>; prisijungimo laikas 2006-10-12.

⁷⁷ Domarkas V., Lukoševičienė V. Elektroninė valdžia informacijos teikimo visuomenei aspektu// Viešoji politika ir administravimas. 2006, Nr. 16, P. 73 – 86.

⁷⁸ Kies R., Mendez F., Schmitter P. C. ir kt. Evaluation of the use of new technologies in order to facilitate democracy in Europe//European parliament working paper. Scientific and Technological Options Assessment Series. 2003.// http://c2d.unige.ch/int/OverviewInstits/Main_Report_final%201.pdf; prisijungimo laikas 2006-11-21.

⁷⁹ Implementation of E-Government Principles// <http://www.fdcoig.gov/reports05/05-018-508.shtml>; prisijungimo laikas 2006-06-04.

paslaugas ir e. valdžią prabilta daug vėliau, tačiau terminas e. valdžia atsirado iš termino e. verslas (e. business).⁸⁰ E. valdžiai pasirinktas ne tik panašus terminas, tačiau pati e. valdžios idėja yra kilusi tada, kai buvo pastebėtas didelis e. verslo struktūrų naudingumas ir sėkminga veikla pasitelkiant internetą. E. valdžia taip pat yra neatsiejama nuo interneto, e. verslo programinės sistemos pasirodė esančios labai pažangios ir naudingos, jos pradėtos diegti valstybiniame sektoriuje, pritaikant atitinkamoms funkcijoms vykdyti. E. valdžia – tai e. metodų ir e. priemonių visuma, kuria, naudojant naujausias technologijas, siekiama pagerinti valdžios funkcijų įgyvendinimą, taigi, nepakanka tik nukopijuoti e. verslo modelį.⁸¹ Tikslus e. verslo modelis e. valdžios formavimui negalėtų būti tinkamas, kadangi valdžios funkcijų įgyvendinimas nėra susijęs su pelno gavimu, bet susijęs su piliečių ir valstybės poreikių užtikrinimu. Taigi, nors kuriant pirmąsias e. valdžias pasaulyje, nemažai praktinių ir teorinių žinių buvo perimta iš e. verslo struktūrų, nebuvo išvengta poreikio pažvelgti į e. valdžios kūrimą, kaip į naujo produkto kūrimą.

E. verslo sąvoka apima e. prekybą, e. privačiąsias paslaugas, e. komerciją, e. marketingą ir dar daug sudedamųjų dalių.⁸² E. valdžia savo ruožtu taip pat turi kelias dedamąsias. Nagrinėjant e. demokratijos ir e. valdžios santykį pirmuoju požiūriu, paminėtina, kad pagrindinėmis e. valdžios dedamosiomis priimta laikyti: e. vyriausybę (e. government); e. administravimą; e. demokratiją. Taigi, nors anglų kalbos terminas e. government vartojamas tiek e. valdžiai tiek ir e. vyriausybei apibūdinti, tačiau šiuo požiūriu e. vyriausybė yra viena iš e. valdžios sudedamųjų dalių. E. valdžia – bendrinis terminas, vartojamas apibrėžti visus valdymo procesus, vykdomus pasitelkiant internetinius ir kitokius ryšio kanalus bei skaitmenines technologijas.⁸³ E. vyriausybė – apibrėžti vyriausybės ir vyriausybinių institucijų teikiamas viešąsias paslaugas, e. administravimas – valstybinių administravimo funkcijų perkėlimą ir pritaikymą modernioms technologijoms, e. demokratija – demokratijos procesų plėtojimo, pasitelkiant naujasias informacines ir telekomunikacines technologijas, apibrėžimui. Autorės nuomone, aiškios ribos tarp šių trijų terminų nėra, jie vienas su kitu yra glaudžiai susiję ir vienas kitą papildo.

Vadovaujantis pirmuoju požiūriu į e. demokratijos ir e. valdžios santykį, e. demokratija yra laikoma e. valdžios dalimi. E. valdžios plačiąja prasme ypatumai ir principai⁸⁴ taikomi tiek e.

⁸⁰ Paliulis N. K., Chlivickas E., Pabedinskaitė A. Valdymas ir informacija : [monografija]. Vilnius: Technika, 2004.

⁸¹ National Electronic Government: Comparing governance structures in multi-layer administrations. Ed.: Eifer M., Puschel O. London: Routledge, 2004, P. 211-243.

⁸² Sodžiūtė L., Sūdžius V. Elektroninis verslas: pardavimas ir finansinės priemonės. Vilnius Kronta, 2006. P. 13-23.

⁸³ Wilhelm A. G. Democracy in the digital age: challenges to Political life in Cyberspace. New York: Routledge, 2000. P. 32-48.

⁸⁴ Paaiškinimas - e. valdžios ypatumai, formavimasis ir principai 2 priede.

vyriausybei, tiek e. administravimui, tiek ir e. demokratijai, kiekviena šių dedamųjų turi ne tik bendrą bruožą, bet ir tik joms priklausančių savitumą.

1.3.2. E. demokratijos samprata prasme plačiaja, kur e. valdžia yra e. demokratijos dalis

Autorė laiko verta nagrinėti antrąjį požiūrį, kuriuo remiantis e. valdžios ir e. demokratijos santykis yra traktuojamas kitaip. E. valdžia yra laikoma e. demokratijos dalimi, o e. demokratija yra suprantama plačiaja prasme. Čia e. demokratijos terminas vartojamas visų demokratiškosios procesų, perkeltų į skaitmeninę erdvę, apibrėžimui, o e. valdžia yra e. demokratijos dalimi. E. demokratija šiuo požiūriu – tai visuma priemonių, skirtų demokratijos įgyvendinimo reiškiniams palaikyti. E. demokratija apima valdžios institucijų veiklą, žiniasklaidą, politinių ir pilietinių grupių veiklą ir privataus sektoriaus veiklą, centrinė figūra čia yra e. demokratijos veikėjai – e. piliečiai.⁸⁵ Tokį e. demokratijos modelį pasiūlė S. Clift, pabrėždamas, kad svarbios yra ne tik e. demokratijos dedamosios, bet pati sąveika tarp jų, taip pat informacinių ir telekomunikacinių technologijų naudojimas šiems sąveikoms⁸⁶ (žiūrėti priedą Nr. 3). Vadovaujantis šiuo požiūriu, kai kurios šalys savo prioritetiniuose tiksluose iškelia e. demokratijos plėtrą, kuri apima e. valdžios plėtrą, e. viešųjų paslaugų plėtrą ir kitų e. demokratijos dedamųjų plėtros skatinimą, siekiant sukurti e. pilietišką visuomenę.⁸⁷ E. demokratijos modelyje, kuris apima tiek valdymo procesus, kurie turi būti demokratiški, tiek kitų demokratijos procesų, kaip laisvos žiniasklaidos, rinkimų teisės, žmogaus teisių pagarbos, interakcijos tarp valdžios, piliečių ir privačių struktūrų būtinybę, - e. valdžia yra traktuojama siaurąja prasme ir yra suprantama tik kaip e. valdymas.

E. demokratija – plačiaja prasme – visi demokratiški procesai, kuriuose dalyvauja e. piliečiai. Tai priešingas prieš tai nagrinėtam požiūris, kur e. demokratija – tai tradicinių demokratijos procesų konvergencija su internetinėmis technologijomis. E. demokratija šiuo požiūriu parodo, kaip internetinės technologijos gali būti pritaikytos stiprinti visiems demokratiškiems procesams ir gyventojams bei jų grupėms suteikti daugiau galimybių bendradarbiauti su valdžios struktūromis.⁸⁸ Pasak S. L. Clift - e. demokratija apima tokius globalius reiškinius, kaip žiniasklaida, internetiniai portalai, elektroninis lobizmas, elektroninės

⁸⁵ Clift S. E-Democracy, E-Governance and Public Net-Work// <http://www.publicus.net/articles/edempublicnetwork.html>; prisijungimo laikas 2006-10-12.

⁸⁶ Clift S. E-Democracy, E-Governance and Public Net-Work// <http://www.publicus.net/articles/edempublicnetwork.html>; prisijungimo laikas 2006-10-12.

⁸⁷ EU east midlands development agency. E-Citizen Programme. Version 2.1, 2005// www.gos.gov.uk/goee/docs/193516/193520/single_prog_doc; prisijungimo laikas 2006-11-23.

⁸⁸ Clift S. E-government and democracy: representation and citizen engagement in the information age// <http://www.publicus.net/articles/cliftegovdemocracy.pdf>; prisijungimo laikas 2006-10-12.

agitacijos, e. vyriausybė, informacinės ir telekomunikacinės technologijos, taip pat pilietinę informacinę visuomenę.⁸⁹

Vadovaujantis antruoju e. demokratijos traktavimo požiūriu, e. demokratija – tai visi procesai, pasitelkiant informacines ir telekomunikacines technologijas, kurių pagalba atliekami visi valdymo ir demokratiniai procesai.

Abu nagrinėti požiūriai atskleidžia e. demokratijos esmę ir jos svarbą, organizuojant valdymą šiuolaikinėse valstybėse. Magistro darbe yra vadovaujama pirmuoju požiūriu, kur e. demokratija yra suprantama, kaip e. valdžios dalis.

⁸⁹ Clift S. E. Government and democracy: representation and citizen engagement in the information age// <http://www.publicus.net/articles/cliftegovdemocracy.pdf>; prisijungimo laikas 2006-10-12.

2. E. DEMOKRATIJA. JOS IŠSIVYSTYMO LYGMENŲ - SEGMENTŲ IR ATSKIRŲ ELEMENTŲ ANALIZĖ PILIETINĖS VISUOMENĖS STIPRINIMO KONTEKSTE

Šioje dalyje magistro darbo autorė laiko tikslinga nagrinėti e. demokratijos sampratą, jos išsivystymo lygmenis – segmentus, e. demokratijos procesus, taip pat atskirus e. demokratijos pasireiškimo būdus – e. demokratijos elementus bei e. demokratijos trukdžius. Analizė atliekama, atsižvelgiant į anksčiau nagrinėtas pilietinės visuomenės funkcijas, pilietinės visuomenės paskirtį, procesus, kurie būtini užtikrinti pilietinės visuomenės buvimą ir funkcionavimą.

2.1. E. demokratija: samprata ir išsivystymo lygmenys – e. demokratijos segmentai

E. demokratija – tai elektroninių informacinių ir telekomunikacinių technologijų, tokių, kaip internetas, naudojimas, siekiant didinti, stiprinti ir kelti demokratinius procesus demokratinėse valstybėse, taip pat e. demokratija suprantama, kaip priemonė, reprezentuojanti demokratiją. Egzistuoja daug bandymų apibrėžti e. demokratijos sampratą, kol kas nėra vyraujančio ir visiems priimtino apibrėžimo, taigi, e. demokratijos samprata jai vystantis vis dar yra plačiai interpretuotina. Šiuo metu e. demokratija praktiniu požiūriu yra gana konceptuali, tačiau nuolat besivystanti, teoriniu lygmeniu – tai plačiai nagrinėjamas objektas. Praktiniu požiūriu e. demokratija kol kas vystoma lėtai ir yra tarsi užstrigus pradinėje vystymosi stadijoje.⁹⁰

Magistro darbo autorė e. demokratiją apibrėžia, kaip tiesioginį ir netiesioginį elektroninių informacinių ir telekomunikacinių technologijų panaudojimą piliečių dalyvavimui demokratinuose procesuose. E. demokratija – tai visų valdžios sluoksnių ir visų gyventojų aktyvus įsitraukimas į skaitmeninių, informacinių ir telekomunikacinių technologijų panaudojimą, siekiant tobulinti demokratinius procesus bei plėtoti ir įgyvendinti demokratiją savivaldos, valstybiniame ir globaliame lygmenyse.⁹¹

⁹⁰ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. rugsėjo 25 d. nutarimas Nr. 1491 „Dėl piliečių ir kitų asmenų aptarnavimo viešojo administravimo ir kitose institucijose pavyzdinės tvarkos patvirtinimo“// http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=187115&p_query=&p_tr2=; prisijungimo laikas 2006-10-
⁹¹ Benetytė A. Piliečių teisės ir pareigos JTO Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje elektroninės demokratijos požiūriu// Teisinės minties šventė 2005. Studentų mokslinių konferencijų pranešimai. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2005. P. 498.

E. demokratijos formos gali būti skirstomos į tiesiogines ir netiesiogines⁹². Tiesioginės e. demokratijos formos apima e. balsavimą, elektroninį dalyvavimą konsultaciniuose procesuose, ir bendradarbiavimą tarp išrinktųjų atstovų ir atstovaujamųjų. Netiesioginės e. demokratijos formos suprantamos, kaip politiškai ir valstybiškai aktualios informacijos intensyvus naudojimas, pasikeitimas ja, su intencija stiprinti bendruomeninius ryšius tarp piliečių ir su valdžios institucijomis, panaudojant informacines ir telekomunikacines technologijas.⁹³

2001 metais OECD (The Organization for Economic Co-Operation and Development) e. demokratijos iniciatyvas suskirstė į tris pasireiškimo lygmenis: *e. informavimą, e. konsultavimą ir aktyvų e. dalyvavimą*.⁹⁴ Šis skirstymas yra naudojamas reprezentuoti e. demokratijos išvystymo lygių hierarchiją.⁹⁵ Magistro darbo autorė laiko tikslinga e. demokratijos išsivystymo lygmenis vadinti e. demokratijos segmentais.

Informavimas yra pradinis e. demokratijos tikslas, toliau seka konsultavimas, reikalaujantis daugiau pastangų ir iniciatyvos. Pagrindiniu e. demokratijos tikslu, vadovaujantis OECD modeliu, laikomas aktyvus dalyvavimas. Taip e. demokratijos segmentai sudaro e. demokratijos matematinę progresiją (žiūrėti priedą Nr. 4).

E. informavimas - tai pirmasis e. demokratijos žingsnis, kuriuo siekiama pateikti kuo daugiau pilietiškai svarbios informacijos apie valstybinių sprendimų priėmimo eigą gyventojams per internetines technologijas. Šiame žingsnyje informacija yra pateikiama vienpuse kryptimi ir neturi grįžtamojo ryšio, tačiau įgalina piliečius aktyviai domėtis ir informaciją panaudoti kituose demokratinuose procesuose. Ši informacija paprastai yra pateikiama oficialiuose institucijų tinklapiuose.⁹⁶ Šis e. demokratijos segmentas dar vadinamas vienkrypte interakcija.⁹⁷

E. konsultavimas – antrasis e. demokratijos išsivystymo žingsnis. Šio e. demokratijos žingsnio pagalba valdžios institucijos yra suinteresuotos gauti atsakomąjį ryšį iš piliečių tam, kad sprendimų priėmimas taptų efektyvesniu. Grįžtamojo ryšio iš piliečių gavimas taip pat įgalina valdžios institucijas numatyti ateities poreikius ir suprasti, ko piliečiai tikisi iš valdžios, bei pateikti daug informacijos užbėgant realiam poreikiui prieš akis. Konsultavimo segmentas sukuria svarbius dviejų krypčių komutacinius ryšius tarp valdžios institucijų ir piliečių bei jų grupių, kur pastarieji subjektai užima ypatingą vietą demokratinuose procesuose, konsultuodami

⁹² Brack A., Noble P. E. democracy around the world// <http://www.esterkaufman.com.ar/varios/mi%20web/E-democracy%20around%20the%20world.pdf>; prisijungimo laikas 2006-06-15.

⁹³ Brack A., Noble P. E. democracy around the world// <http://www.esterkaufman.com.ar/varios/mi%20web/E-democracy%20around%20the%20world.pdf>; prisijungimo laikas 2006-06-15.

⁹⁴ Promise and problems of E-democracy: challenges of online citizen engagement. OECD 2003// <http://www1.oecd.org/publications/e-book/4204011E.PDF>; prisijungimo laikas 2006-10-29.

⁹⁵ Caldwell J. E-Democracy: Putting Down Global Roots// <http://www-1.ibm.com/industries/government/ieg/pdf/e-democracy%20putting%20down%20roots.pdf>; prisijungimo laikas 2006-10-15.

⁹⁶ London e-democracy report: 2006, September// http://www.londonconnects.gov.uk/_db/_documents/London_e-democracy_report.doc; prijungimo laikas 2006-11-08.

⁹⁷ Caldwell J. E-Democracy: Putting Down Global Roots// <http://www-1.ibm.com/industries/government/ieg/pdf/e-democracy%20putting%20down%20roots.pdf>; prisijungimo laikas 2006-10-15.

valdžios institucijas apie savo poreikius.⁹⁸ Šis lygmuo dar vadinamas dvipuse interakcija.⁹⁹ E. demokratijos konsultavimo segmento veikimas grindžiamas tarpusavio komunikaciniais procesais tarp valdžios ir piliečių.

E. aktyvus dalyvavimas – tai aukščiausias e. demokratijos pasireiškimo lygmuo ir didžiausia siekiamybė. Aktyvaus dalyvavimo pagalba piliečiai įvairiais būdais yra įtraukiami į sprendimų priėmimą ir dalyvauja valstybės valdyme. E. demokratijos aktyvaus dalyvavimo segmentas įpareigoja institucijas atsižvelgti į visos visuomenės nuomonės, siekiant užtikrinti bendrųjų visuomeninių gėrių apsaugą.¹⁰⁰ Tai dvikryptis valdžios institucijų ir piliečių bei jų grupių bendradarbiavimas, siekiant priimti efektyvius ir užtikrintus sprendimus. Nepaisant tokio sprendimų priėmimo būdo, atsakomybė už sprendimus vis vien priklauso valdžios institucijoms, tačiau tokie sprendimai turi didesnes pripažinimo visuomenėje galimybes.¹⁰¹ Aktyvaus dalyvavimo segmentas dar vadinamas partnerystės ir bendradarbiavimo e. demokratijos lygmeniu¹⁰² arba galutine transakcija.

Autorė daro išvadą, kad visi e. demokratijos pasireiškimo lygiai – informavimo, konsultavimo ir aktyvaus dalyvavimo - įgalina piliečius bendrininkauti su valdžios institucijomis ir įtakoti valdymo formavimo bei demokratinius procesus.

2.2. E. demokratijos procesai

E. demokratija keičia piliečių, verslo struktūrų ir kitų subjektų bendradarbiavimo ir bendravimo su valdžios institucijomis būdus, dalyvavimo sprendimų priėmimo būdus. E. demokratijos, kaip pilietinės visuomenės stiprinimo priemonės, galimybė bus atskleidžiama per e. demokratijos procesus, kuriais gali būti užtikrinamas pilietinės visuomenės funkcijų įgyvendinimas. Analizuojant e. demokratijos procesus, bus vadovaujama e. demokratijos, kaip e. valdžios dalies, anksčiau nagrinėta samprata. Taip pat analizė bus atlikta, nenukrypstant nuo OECD (The Organization for Economic Co-Operation and Development) pasiūlyto ir daugeliui

⁹⁸ London e-democracy report: 2006, September// http://www.londonconnects.gov.uk/_db/_documents/London_e-democracy_report.doc; prisijungimo laikas 2006-11-08.

⁹⁹ Caldwell J. E-Democracy: Putting Down Global Roots// <http://www-1.ibm.com/industries/government/ieg/pdf/e-democracy%20putting%20down%20roots.pdf>; prisijungimo laikas 2006-10-15.

¹⁰⁰ Riley. T. B. e-Democracy//E-Democracy Seminar February 12 and 13, 2004, Brussels. Organized by eGovernment Unit, Information Society Directorate General, European Commission// http://europa.eu.int/information_society/activities/egovernment_research/doc/edemocracy_report.pdf; prisijungimo laikas 2006-11-12.

¹⁰¹ London e-democracy report: 2006, September// http://www.londonconnects.gov.uk/_db/_documents/London_e-democracy_report.doc; prisijungimo laikas 2006-11-08.

¹⁰² Caldwell J. E-Democracy: Putting Down Global Roots// <http://www-1.ibm.com/industries/government/ieg/pdf/e-democracy%20putting%20down%20roots.pdf>; prisijungimo laikas 2006-10-15.

priimtino e. demokratijos trijų segmentų modelio. E. demokratijos procesai autorės analizuojami, sekant e. demokratijos išsivystymo ir piliečių galimybės dalyvauti matematine progresija: e. informavimas, e. konsultavimas ir e. dalyvavimas (žiūrėti priedą Nr.4.) .

2.2.1. Elektroninis informavimas

Elektroninis informavimas e. demokratijos procesuose yra suprantamas daugialypiai. Ši kategorija yra neatsiejama nuo interneto naudojimo e. demokratijos procesams vykdyti. Informavimas e. demokratijoje skiriasi nuo informavimo e. valdžios sampratoje, nors, kai kuriais atvejais, šios sampratos persipina. E. demokratijoje informavimo samprata yra siauresnė nei e. valdžioje apskritai, ji apima informaciją apie valdžios struktūrose vykstančius procesus, svarstomus teisės aktų projektus, politikų ir kitų valdžios atstovų veiklos ataskaitų pateikimą internete, informavimą apie kitus demokratiškam valdymui aktualius aspektus. Neapima – informavimo apie institucijų rekvizitus, darbo laiko ir panašios informacijos, kuri nėra tiesiogiai susijusi su demokratiniais procesais.

Pasak S. Clift – reikalingas sistemingas, laisvas ir visiškas priėjimas prie viešosios teisinės informacijos.¹⁰³ Turimi mintyje ne tik egzistuojantys teisės aktai, bet ir kuriama teisinė bazė, kuri ateityje taps visuotinai privalomomis teisės normomis ir turės būti gerai suprantama ir priimama, taip pat teisinę reikšmę turinčių sprendimų viešumas. Paskelbus svarstomus teisės aktus viešai, piliečiai būtų informuoti apie ateities planus ir lengviau priimtų teises naujoves. Teisė gauti informaciją iš valdžios įstaigų yra įtvirtinta Lietuvos Respublikos Konstitucijoje – „[...] žmogui neturi būti kliudoma ieškoti, gauti ir skleisti informaciją bei idėjas [...]“ (25 str. 2d.), „[...] pilietis turi teisę įstatymų nustatyta tvarka gauti valstybės įstaigų turimą informaciją apie jį[...]“ (25 str. 5d.). Teisės gauti informaciją įtvirtinamas konstitucinėse normose parodo šios teisės svarbą, taip pat sudaro sąlygas veiksmingiau šią teisę įgyvendinti ir ginti.¹⁰⁴ Informavimas apie valdžios struktūrose vykstančius procesus didina piliečių pasitikėjimą institucijų veikla ir priimamais sprendimais. Jei institucijos neteiks informacijos apie savo veiklą, nebus galima pasiekti atvirumo, skaidrumo principų tinkamo realizavimo, taip pat bus sunku įtraukti piliečius į dalyvavimo procesą, sudominti juos valdžios veikla ir skatinti juos būti atvirais.¹⁰⁵

E. demokratijos elektroninio informavimo segmento pagrindinis tikslas – pateikti kuo daugiau informacijos gyventojams ir verslo struktūroms interneto bei kitų elektroninių tinklų

¹⁰³ Clift S. E-Democracy E-Book// <http://www.publicus.net/ebook/edemebook.html>; prisijungimo laikas 2006-10-

¹⁰⁴ Gričius K. Asmens teisės gauti informaciją iš valdžios įstaigų įgyvendinimo problemos// Teisinės minties šventė 2005. Studentų tarptautinių mokslinių konferencijų pranešimai. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2005. P. 85.

¹⁰⁵ Brack A. Noble P. E. democracy around the world// <http://www.esterkaufman.com.ar/varios/mi%20web/E-democracy%20around%20the%20world.pdf>; prisijungimo laikas 2006-06-15.

pagalba.¹⁰⁶ Taip pat skatinti vartotojus naudotis informacija, prieinama internetiniuose valstybės institucijų tinklapiuose.¹⁰⁷ Šiam tikslui siekti yra tikslinga pasitelkti bendradarbiavimą ir informacijos dalijimąsi tarp institucijų. Geriausios praktikos ir patirties dalijimasis institucijoms padeda mokytis iš kitų institucijų patirties, taip pat diegti naujus metodus, kurie pasiteisino anksčiau. Pasitelkiant institucijų atstovų susitikimus, diskusijas, atskirų atvejų studijas ir analizę, atsiranda daugiau galimybių tobulėti, diegiant e. demokratiją.¹⁰⁸ Valstybės institucijos turėtų pasitelkti „[...] politinį, kultūrinį, socialinį ir etinį marketingą – priemonę, skirtą viešosios ir politinės informacijos valdymui. Ši priemonė yra paremta bendromis idėjomis, tarpusavio supratimu ir tolerancija, priemonės pagalba sukuriamas tam tikras kolektyvinis idėjų kapitalas, kuris naudojamas valdymo tikslams įgyvendinti ir gyvenimo kokybei gerinti.“¹⁰⁹ Toks idėjų dalijimosi ir geriausios patirties perėmimo būdas, bei šių marketingo rūšių naudojimas iš esmės remiasi žinių vadybos koncepcijomis ir metodais. Šių metodų esmė yra ta, kad jie leidžia dalintis idėjomis bei patirtimi ir kiekvieną pilietį bei kiekvieną instituciją skatina įsitraukti į bendrus dalyvavimo ir vadinamo atviro koordinavimo (angl. k. open coordination) procesus.¹¹⁰

Elektroninio informavimo procesai yra svarbūs, užtikrinant visuomenės priėjimą prie informacijos. Siekiant priėjimą prie informacijos padaryti patogiu gyventojams, valstybės institucijos privalo bendradarbiauti diegdamos geriausią praktiką.

2.2.2. Elektroninis konsultavimas

E. demokratijos *konsultavimo* procesą dar galima vadinti pasitariamosios, patariamosios, svarstomosios ir bendrininkaujančiosios demokratijos segmentu (angl. k. „Deliberative Democracy” ar “Participative Democracy”).¹¹¹ Konsultavimo e. demokratijoje procesas yra suprantamas, kaip vadžios atstovų ir piliečių, interesų grupių, organizacijų, verslo struktūrų ir panašių subjektų komunikaciniai procesai, priimant individualius sprendimus, sprendimus,

¹⁰⁶ Promise and problems of E-democracy: challenges of online citizen engagement. OECD 2003// <http://www1.oecd.org/publications/e-book/4204011E.PDF>; prisijungimo laikas 2006-10-29.

¹⁰⁷ Brack A. Noble P. E. democracy around the world// <http://www.esterkaufman.com.ar/varios/mi%20web/E-democracy%20around%20the%20world.pdf>; prisijungimo laikas 2006-06-15.

¹⁰⁸ Brack A. Noble P. E. democracy around the world// <http://www.esterkaufman.com.ar/varios/mi%20web/E-democracy%20around%20the%20world.pdf>; prisijungimo laikas 2006-06-15.

¹⁰⁹ Augustinaitis A. Valdymo komunikacija: žinių visuomenės įtaka viešajam administravimui// http://www.mruni.lt/padaliniai/FAKULTETAIVvf/zvvi/dokumentai/cv/augustinaitis_publicacijos_files/valdymo_k_omunikacija.doc; prisijungimo laikas 2006-10-21.

¹¹⁰ Augustinaitis A. Valdymo komunikacija: žinių visuomenės įtaka viešajam administravimui// http://www.mruni.lt/padaliniai/FAKULTETAIVvf/zvvi/dokumentai/cv/augustinaitis_publicacijos_files/valdymo_k_omunikacija.doc; prisijungimo laikas 2006-10-21.

¹¹¹ Scrutiny of Acts and Regulations Committee Victorian Electronic Democracy. Final Report, May 2005// http://www.parliament.vic.gov.au/sarc/E-Democracy/Final_Report/Glossary.htm; prisijungimo laikas 2006-11-02.

tiesiogiai susijusius su atitinkamais subjektais, ir individualaus taikymo teisės aktus interneto pagalba, taip pat, kaip valdžios konsultavimasis su piliečiais dėl visuotinai privalomų sprendimų.

Elektroninis konsultavimas piliečiams ir verslo struktūroms atveria galimybes netiesiogiai dalyvauti sprendimų priėmimo procesuose. Kitas konsultavimo elektroniniu būdu aspektas yra tas, kad jo pagalba ne tik politikai ir valdžios struktūros pateikia informaciją gyventojams ir kitiems subjektams apie savo veiklą, bet vyksta apsikeitimas informacija ir atvirkštine linkme. Pageidavimai, projektai, prieštaravimai kiekvienu individualiu atveju pasiekia valdininkus, to pasekoje valdininkai geriau įsigilina į atskirą problemą, greičiau ir operatyviau reaguoja į skundus bei problemas.¹¹²

Konsultavimas e. demokratijoje susijęs su komunikavimo funkcija ir paprastai yra suprantamas, kaip galimybė ne tik gyventojams ir kitiems subjektams konsultuotis su valdžios atstovais, bet ir valdžios atstovams suteikiama galimybė prieš priimant sprendimus konsultuotis su atitinkamais subjektais.¹¹³

Informavimas ir konsultavimas e. demokratijoje yra glaudžiai susiję, todėl šių dviejų segmentų veikimo kartu samplaiką, atsižvelgiant į segmentų funkcijas, magistro darbo autorė apibūdina, kaip *komunikacinį-informacinį modelį*. Šio modelio pagrindinė funkcija – pasikeitimas informacija tarp valdžios institucijų ir gyventojų abiem kryptimis, įvairių krypčių iniciatyvomis. Komunikacinį-informacinį modelį autorė skirsto į keletą atmainų: žemo lygmens komunikacinis-informacinis lygmuo, vadinamas pasyviuoju, ir aukšto lygio komunikacinis-informacinis lygmuo, vadinamas aktyviuoju. Pasyvusis komunikacinis-informacinis lygmuo pasireiškia tuo, kad subjektai internetiniuose valdžios institucijų portaluose randa jiems reikalingą informaciją, taip pat turi galimybę klausti atitinkamų valdžios atstovų apie jiems reikalingą informaciją. Aktyvusis komunikacinis-informavimo lygmuo pasižymi tuo, kad subjektai gali ne tik klausti ir gauti atsakymus, bet ir teikti pasiūlymus, aktyviai dalyvauti priimant juos liečiančius sprendimus, atitinkamai valdžios atstovas taip pat įsijungia į diskusiją, priima arba atmeta pasiūlymus, teikia savo pasiūlymus. Aktyvusis komunikacinis lygmuo persipina su dalyvavimo e. demokratijos segmentu, tačiau būtina paminėti, kad kalbant apie aktyvųjį informavimo-komunikavimo modelį, turimas omeny tik dalyvavimas, priimant individualaus taikymo sprendimus ar individualaus taikymo teisės aktus. Tiek aktyvusis tiek pasyvusis informavimo-komunikavimo modeliai yra suvokiami, kaip kompleksiniai,

¹¹² Chandwick A. E – Government and E – Democracy: A Case For Convergence// <http://www.psa.ac.uk/journals/pdf/5/2003/Andrew%20Chadwick.pdf>; prisijungimo laikas 2006-06-12.

¹¹³ Promise and problems of E-democracy: challenges of online citizen engagement. OECD 2003// <http://www1.oecd.org/publications/e-book/4204011E.PDF>; prisijungimo laikas 2006-10-29.

daugiakrypčiai ir horizontalaus pasikeitimo informacija interaktyvūs komunikacinių procesų, tarp valdžios struktūrų ir atitinkamų subjektų, modeliai.¹¹⁴

Elektroninis konsultavimas – aukštesnis e. demokratijos lygmuo, kurio pagalba atveriamos didesnės piliečių ir valdžios interakcijų galimybės. Elektroninio informavimo ir konsultavimo funkcijų taikymas kartu sukuria komunikacinį-informacinį modelį, kurio pagalba vyksta aktyvus pasikeitimas informacija tarp piliečių ir valdžios institucijų abiejų pusių iniciatyvomis.

2.2.3. Elektroninis dalyvavimas

E. demokratijos dalyvavimo elektroniniu būdu procesai dar gali būti vadinami aukščiausia e. demokratijos pasireiškimo forma. Šią demokratijos formą galima apibrėžti, kaip atstovaujamosios demokratijos (Representative Democracy)¹¹⁵ modelį, kurio pagalba piliečiai ir interesų grupės yra įtraukiamos į diskutavimą ir politinių sprendimų priėmimą, nepaisant atstovų buvimo. Dalyvaujamosios e. demokratijos prigimtis yra panaši į atstovaujamosios demokratijos, bet skiriasi sprendimus priimančiųjų asmenų dalyvavimo mastas. Sprendimų priėmime dalyvauja ne tik valdžios atstovai, tačiau ir piliečių atstovai, interesų grupių atstovai.¹¹⁶

Pagrindinis e. demokratijos dalyvavimo elektroniniu būdu procesų tikslas – įtraukti kuo daugiau piliečių ir interesų grupių į sprendimų priėmimo procesą. Tokiu būdu yra siekiama stipresnės, atviresnės ir pilnai realizuotos demokratijos, taip pat piliečių pasitenkinimo sprendimais ir atviro bendradarbiavimo su valdžios institucijomis.¹¹⁷

E. dalyvavimas – tai aukščiausiai išsivystęs ir siekiamiausias e. demokratijos procesas. Tai aukščiausias e. demokratijos išsivystymo lygis, kur piliečiai yra įgalinami betarpiškai dalyvauti sprendimų priėmime.

¹¹⁴ Chandwick A. E-Government and E-Democracy: A Case For Convergence// <http://www.psa.ac.uk/journals/pdf/5/2003/Andrew%20Chadwick.pdf>; prisijungimo laikas 2006-06-12.

¹¹⁵ Scrutiny of Acts and Regulations Committee Victorian Electronic Democracy. Final Report, May 2005// http://www.parliament.vic.gov.au/sarc/E-Democracy/Final_Report/Glossary.htm; prisijungimo laikas 2006-11-02.

¹¹⁶ Scrutiny of Acts and Regulations Committee Victorian Electronic Democracy. Final Report, May 2005// http://www.parliament.vic.gov.au/sarc/E-Democracy/Final_Report/Glossary.htm; prisijungimo laikas 2006-11-02.

¹¹⁷ McCullagh K. E-democracy: potential for political Revolution? // International Journal of law and Information Technology. Vol. 11. No. 2, Oxford University Press. 2003// <http://www.ingentaconnect.com/content/oup/inttec/2003/00000011/00000002/art00149>; prisijungimo laikas 2006-10-30.

2.2.4. Efektyvumas, įgyvendinant informavimo, konsultavimo ir dalyvavimo procesus

Elektroninio informavimo ir elektroninio konsultavimo e. demokratijos segmentuose siekiant kuo geriau įgyvendinti segmentų funkcijas, būtinas tinkamas informavimo ir konsultavimo modeliavimas valstybės institucijų tinklapyje. Informacija turi būti grupuojama taip, kad paprastam vartotojui būtų suprantamas priėjimas prie jos. Šis procesas dažnai užtrunka ilgą laiką, todėl būtina vartotojams suteikti galimybę pareikšti nuomonę apie informacijos išdėstymą internetiniuose portaluose. Informavimo ir konsultavimo e. demokratijos teikiamomis galimybėmis subjektai naudosis tik tuo atveju, jei tai suteiks realią naudą. Informavimas ir konsultavimas bus efektyvus, jei priėjimas prie jo bus nesudėtingas. Šiems tikslams pasiekti būtina tinkamai modeliuoti valdžios institucijų portalus. Modeliuojant informavimo ir konsultavimo segmentų išdėstymą institucijų portaluose, reikalingi informaciniai metodai, kurie sukurtų individualizuotus ir labai specifinius komunikacinių ryšių kompleksus ir bendras arba kolektyvines žinių aplinkas, kuriose visi vartotojai galėtų rasti nišas savo interesų raiškoms.¹¹⁸

Elektroninio informavimo ir elektroninio konsultavimo efektyvumui kelti didelę įtaką daro specialistų kompetencija. Lietuvos informacinės plėtros strategijos informacinės visuomenės plėtros būklės analizėje yra teigiama, kad svarbus įrankis kompetencijai didinti yra informacinės ir telekomunikacinės technologijos, kurios leidžia greitai ir patogiai pasiekti įvairius informacijos šaltinius, atlikti tiek su darbinėmis, tiek su asmeninėmis reikmėmis susijusią veiklą.¹¹⁹ Specialistai taip pat privalo būti apmokyti greitai reaguoti į besikeičiančius informacijos srautus, laiku pateikti svarbią vartotojams informaciją, mokėti elektroninio konsultavimo etikos pagrindus, neprarasti atsakingumo, kai procesai yra vykdomi elektroniniu būdu. Kompetencija taip pat apima didelį išmanymą, kaip naudotis informacinėmis ir telekomunikacinėmis technologijomis, tarnautojams, specialistams ir valdžios atstovams nebeužtenka mokėti naudotis kompiuteriu arba internetu, reikia sugebėti juos efektyviai taikyti išnaudojant visas jų galimybes.¹²⁰

Elektroninio dalyvavimo efektyvumui kelti reikalinga gili analizė. E. dalyvavimas – tai aukščiausias e. demokratijos lygmuo, kuris reikalauja išsamių tyrimų dėl jo efektyvumo. Dalyvavimui elektroniniu būdu reikalinga sudėtinga infrastruktūra bei piliečių suvokimas apie

¹¹⁸ Augustinaitis A. Valdymo komunikacija: žinių visuomenės įtaka viešajam administravimui// http://www.mruni.lt/padaliniai/FAKULTETAIVvf/zvvi/dokumentai/cv/augustinaitis_publicacijos_files/valdymo_komunikacija.doc; prisijungimo laikas 2006-10-21.

¹¹⁹ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2005 m. birželio 8 d. nutarimas Nr. 625 “Dėl informacinės visuomenės plėtros strategijos patvirtinimo”// http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=257174&p_query=&p_tr2=; prisijungimo laikas 2006-10-15.

¹²⁰ Petrauskas R. Informacinių technologijų taikymas viešajame administravime. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2000 m.

tokio dalyvavimo svarbą. Privalu suvokti, kad efektyvumas – tai kaštų, pastangų ir gaunamos naudos sintezė, kurios išdavoje tikimasi teigiamų rezultatų. Autorės teigimu, šiuo metu e. dalyvavimo efektyvumui kelti būtų tikslinga pradėti nuo žemesnių e. demokratijos segmentų efektyvumo gerinimo, kadangi segmentai, vadovaujantis OECD modeliu, yra matematinės progresijos tipo. Tinkamai neišvysčius e. informavimo ir e. konsultavimo segmentų, perėjimas prie e. dalyvavimo segmento negali būti efektyvus.

E. demokratijos segmentų efektyvumas suteikia piliečiams geresnes pasinaudojimo jais galimybes ir garantuoja piliečių naudojimąsi šiomis galimybėmis. Efektyvumui kelti turi būti pasitelkta įvairių metodų ir priemonių visuma bei bendradarbiavimas.

2.3. E. demokratijos atskirų elementų analizė

E. demokratija ir jos procesai praktikoje pasireiškia per įvairius jos įgyvendinimo projektus bei būdus. Magistro darbo autorė e. demokratijos praktinio pasireiškimo būdus vadina e. demokratijos elementais. Darbe analizuojami e. demokratijos elementai, kurie yra reikšmingi pilietinės visuomenės formavimuisi ir jos funkcijų užtikrinimui. Atsižvelgiant į pirmajame skyriuje atliktą pilietinės visuomenės analizę, svarbiausiomis pilietinės visuomenės funkcijomis laikytina: komunikacinė funkcija; piliečių materialinių, socialinių ir dvasinių poreikių tenkinimo funkcija; dalyvavimo valstybės valdyme funkcija; bendruomeninio egzistavimo funkcija.¹²¹ Šiame skyriuje analizuojama šių funkcijų įgyvendinimo galimybės e. demokratijos elementų pagalba.

2.3.1. E. pašto, “klausiate – atsakome” tipo ir naujienų užsakymo e. paštu paslaugų analizė

Elektroninio pašto (toliau e. paštas) technologijų reikšmė e. demokratijai ir pilietinės visuomenės funkcijų tenkinimui bus atskleista e. paštą lyginant su visuotinai paplitusia telefonija, kurios pagalba yra įgyvendinama nemažai elektroninio informavimo ir elektroninio konsultavimo procesų.

Svarbu paminėti, kad *e. paštas* – tai galimas ne tik telefonijos analogas, bet ir įprastinės korespondencijos analogas. Lyginant telefonu interesantams pateikiamą informaciją, kurią galima pateikti e. pašto pagalba, pastarasis būdas akivaizdžiai turi daugiau pranašumų. Dauguma

¹²¹ Paaiškinimas - pilietinė visuomenė – tai visuomenė dalyvaujanti valstybės valdyme, kuriai būdingas solidarumo jausmas, rūpestis dėl visuomenės interesų, bendrumo, siekiant visų piliečių interesų tenkinimo, jausmas.

komunikacinių procesų privačiame sektoriuje yra vykdoma e. pašto pagalba, e. pašto pranašumas lyginant su telefonijos pranašumu pastebėtas jau senai. Informavimo ir komunikavimo procesų kiekio augimas e. paštu verslo struktūrose verčia susimąstyti apie panašų modelį valdžios institucijų struktūrose.¹²² Autorė išvelgia tokius pagrindinius pranašumus: e. pašto kaštai labai maži, praktiškai nežymūs; e. paštu siunčiama informacija yra tikslesnė ir suprantamesnė, nes pateikiama raštiška forma; e. paštas suteikia galimybę pateikti informaciją, kuri yra adresuota konkrečiam asmeniui; elektroninio parašo pagalba atsiranda asmens identifikavimo galimybė; e. paštas suteikia galimybę tą pačią informaciją be papildomų kaštų pateikti daugeliui adresatų; e. pašto pagalba galima pateikti ne tik prašomą informaciją, tačiau ir preziumuojamai galimą reikalingą papildomą informaciją; e. pašto technologijos užtikrina piliečių teisių gynimą, esant būtinybei įrodyti, kad jis buvo netinkamai informuotas. E. pašto naudojimas elektroninio informavimo ir elektroninio konsultavimo e. demokratijos segmentuose turi daug čia neišvardintų pranašumų, lyginant kitais aspektais. Pranašumai, lyginant su įprastinio pašto paslaugomis ir kitais aspektais, čia nebus aptarti.

Pirmasis pranašumas - *e. pašto kaštai labai maži*, praktiškai nežymūs - grindžiamas tuo, kad įprastinės telefonijos kaštai, lyginant su interneto kaštais, yra žymiai didesni. Interesantui daug daugiau kainuoja skambutis į atitinkamą instituciją, lyginant su elektroninio laiško išsiuntimu, skambučio kaina gali slopinti potencialių interesantų norą gauti informaciją, domėtis atitinkamais procesais. Elektroninio atsakymo išsiuntimo kaštai atitinkamai institucijai taip pat yra labai nežymūs, kadangi interneto ryšys nuolat pinga. Išsiųstų elektroninių laiškų kiekis niekaip neįtakoja interneto ryšio kaštų. Laiko atžvilgiu įgudusiam specialistui nereikalingos papildomos sąnaudos pateikti atsakymus ar kitą informaciją e. pašto pagalba, ypač, jei klausimai ir atsakymai dažnai kartojasi, ir jei klausimai yra susiję su teisės aktuose ar kituose aktuose jau išdėstyta informacija, prieinama elektronine forma. E. pašto pagalba įmanomas finansinių ir laiko sąnaudų mažinimas bei informavimo ir komunikavimo efektyvumo kėlimas.

Sekantis pranašumas grindžiamas tuo, kad *e. paštu siunčiama informacija yra tikslesnė ir suprantamesnė*, nes pateikiama raštiška forma. Telefonu yra gan sudėtinga tiksliai ir nuosekliai išdėstyti reikalingą informaciją, interesantui sudėtinga įsiminti ar užsirašyti per trumpą laiką pateiktą didelį informacijos kiekį. Raštiškai išdėstyta informacija yra aiškesnė, konkretesnė ir suprantamesnė, taip pat yra galimybė nurodyti tikslų informacijos šaltinį, esant papildomos informacijos poreikiui, interesantas turi galimybę pasinaudoti nurodytu šaltiniu. Raštišką informaciją interesantas turi galimybę išsaugoti ir naudoti ateityje, taip pat gali

¹²² Delta G. B., Matsuura J. H., Law of the internet-second edition New York: Aspen publishers, 2005. Ch 6, P. 6.02, 6-12.

supažindinti kitus suinteresuotus asmenis su šia informacija. Taip išvengiama „sugedusio telefono“ efekto, kai informacija praranda tikslumą, ją perduodant iš lūpų į lūpas.

Trečiasis argumentas, suteikiantis e. paštui pranašumą prieš telefoniją, grindžiamas tuo, kad *e. paštas suteikia galimybę pateikti informaciją, kuri yra adresuota konkrečiam asmeniui*, elektroninio parašo pagalba atsiranda asmens identifikavimo galimybė. Telefoninio informavimo ir komunikavimo procese sunkiai įmanoma identifikuoti interesanto asmenybę, taip pat ir specialisto asmenybę. Elektroninio parašo (toliau e. parašas) pagalba vykdant informavimo ir komunikavimo funkcijas e. paštu, suteikiama asmens identifikavimo galimybė. Ši galimybė ypatingai svarbi, kai teikiama informacija yra konfidenciali ar skirta tik atitinkamam subjektų ratui. Komunikuojantys subjektai – interesantas ir tarnautojas – yra tikri dėl vienas kito asmenybės, tarnautojas nepateikia informacijos interesantui, jei jis neturi teisės susipažinti su tokia informacija, ar neidentifikuoja savęs, interesantas gali būti tikras dėl atitinkamo tarnautojo kompetencijos. E. pašto naudojimas ryšium su e. parašo naudojimu taip pat mažina kaštus. Jeigu yra reikalinga siųsti atitinkamus dokumentus interesantui ar interesantas yra įpareigotas pasiimti dokumentus iš institucijos, o atstumas tarp interesanto ir institucijos buvimo vietos yra didelis, dokumentų siuntimas e. paštu sumažintų abiejų pusių išlaidas ir laiko sąnaudas.

Būtina pažymėti, kad e. parašo naudojimas, e. paštu vykdomam informavimui ir komunikavimui, yra prasmingas tik tais atvejais, kai būtina identifikuoti interesantą, priklausomai nuo siunčiamos informacijos savybių. Kitais atvejais e. parašo reikalavimas galėtų būti traktuojamas, kaip perteklinė informacija, kas yra nesuderinama su asmens duomenų apsaugos principais.¹²³ Šis klausimas šiuo metu prastai suderintas, kadangi Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarime „Dėl piliečių ir kitų asmenų aptarnavimo viešojo administravimo institucijose“ yra nurodoma, kad tik prašymai ir skundai, siunčiami elektroniniu būdu, privalo būti pasirašyti e. parašu. „Asmenų prašymai ir skundai, pateikti elektroniniu būdu, turi būti pasirašyti elektroniniu parašu[...]. Asmenų prašymai ir skundai, pateikti elektroniniu būdu ir pasirašyti elektroniniu parašu, nagrinėjami taip pat, kaip rašytiniai prašymai ir skundai.“¹²⁴ Minėtas nutarimas nereglamentuoja asmenų paklausimų, vykdomu e. pašto pagalba, kurie paprastai yra daromi telefoniniu būdu ir kuriems nekeliamas identifikavimo reikalavimas. Iš nutarimo turinio galima suprasti, kad paprasti paklausimai, tik vykdomi elektroniniu būdu, yra prilyginami rašytiniams prašymams, kurių turinys yra toks pats, kaip ir telefoninių pasikreipimų

¹²³ Lietuvos Respublikos asmens duomenų teisinės apsaugos 2003 m. liepos 1d. įstatymas Nr. I-1374// http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=29193&p_query=&p_tr2=; prisijungimo laikas 2006-11-02.

¹²⁴ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. rugsėjo 25 d. nutarimas Nr. 1491 „Dėl piliečių ir kitų asmenų aptarnavimo viešojo administravimo ir kitose institucijose pavyzdinės tvarkos patvirtinimo“// http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=187115&p_query=&p_tr2=; prisijungimo laikas 2006-10-16.

dėl informacijos. Taigi, šiems paklausimams yra taikomas prašymo, pateikiamo elektroniniu būdu, formos reikalavimas – e. parašo buvimas. Tokiu būdu, yra nesilaikoma technologinio neutralumo principo ir ribojamos interesantų teisės gauti reikalingą informaciją, nes, norėdami gauti analogišką informaciją, besinaudojantieji telefonu interesantai turi galimybę ją gauti, o besinaudojantieji e. paštu tokios galimybės neturi. Vykdam informavimą ir komunikavimą telefoniniu būdu ir pateikiant viešai prieinamą informaciją, nėra reikalingas asmens identifikavimas, kol kas tokią pačią funkciją vykdam e. pašto pagalba Lietuvoje yra reikalaujama e. parašu pasirašyta kreipimosi forma.¹²⁵

Ketvirtasis e. pašto pranašumas grindžiamas tuo, kad *e. paštas suteikia galimybę tą pačią informaciją be papildomų kaštų pateikti daugeliui adresatų*. Valdžios institucijos dažnai sulaukia vienodo turinio paklausimų telefonu, piliečius paprastai domina tos pačios problemos. Vienu metu atsakinėti keletui interesantų telefonu yra labai sudėtinga, kadangi skambučių laikas nesutampa, linija būna užimta. Į tą patį klausimą atsakant e. paštu, galima atsakymą nusiųsti neribotam skaičiui interesantų per labai trumpą laiką. Keliasdešimties atsakymų išsiuntimas užima tiek pat laiko, kaip ir vieno, naudoja tuos pačius finansinius resursus, o keliasdešimties interesantų informavimas telefonu atitinkamai padidina laiko sąnaudas ir interesantų išlaidas telefoniniam ryšiui keliasdešimt kartų, kas, savo ruožtu, gali silpninti besikreipiančiųjų suinteresuotumą informacija.

Penktasis argumentas, kodėl e. pašto naudojimas yra pranašesnis už informavimą telefonu, grindžiamas tuo, kad *e. pašto pagalba galima pateikti ne tik prašomą informaciją, tačiau ir preziumuojamai galimą reikalingą papildomą informaciją*. Institucijai, siunčiant atsakymą į konkretų intereso klausimą, specialistas gali numatyti, kad interesantui, įgyvendinant savo interesus, gali būti naudinga ar reikalinga kita papildoma su klausimu susijusi informacija. Specialistas, atsakydamas e. pašto pagalba, gali įdėti papildomas nuorodas ar prikabinti papildomų bylų su atitinkama papildoma informacija, susijusia su pagrindiniu klausimu. Tokiu būdu, interesantas yra ne tik tinkamai informuojamas, bet yra užbėgama už akių papildomam to paties intereso kreipimuisi, iškilus kitiems klausimams. Taupomas tiek institucijos specialisto, tiek ir intereso laikas.

Paskutinis minėtinas argumentas, kodėl informavimo ir komunikavimo funkcija galėtų būti efektyviau atliekama e. pašto, o ne telefonijos pagalba, yra tas, kad *e. pašto technologijos užtikrina piliečių teisių gynimą, esant būtinybei įrodyti, kad jis buvo netinkamai informuotas*. Kiekvienas interesantas turi teisę į kokybišką, teisingą, sąžiningą, objektyvų informavimą,

¹²⁵ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. rugsėjo 25 d. nutarimas Nr. 1491 „Dėl piliečių ir kitų asmenų aptarnavimo viešojo administravimo ir kitose institucijose pavyzdinės tvarkos patvirtinimo“// http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=187115&p_query=&p_tr2=; prisijungimo laikas 2006-10-16.

kvalifikuotą ir greitą aptarnavimą viešojo administravimo institucijose.¹²⁶ Esant šių nuostatų pažeidimams, e. pašto technologijos galėtų pasitarnauti, ginant piliečių teises. E. pašto technologijos suteikia galimybę išsaugoti siunčiamų ir gaunamų laiškų kopijas, tokiu būdu, piliečiai, kurie buvo netinkamai aptarnauti viešojo valdymo institucijų ar netinkamai informuoti dėl specialistų kompetencijos trūkumo, įgautų galimybę apginti savo teises. Telefoninių skambučių įrašai nėra daromi, dėl to atsiranda dezinformacijos, neetiško, netinkamo informavimo ir komunikavimo galimybė. Interesantams nesuteikiamos galimybės apginti savo teisių dėl tokių veiksmų, kadangi tokie veiksmai yra sunkiai įrodomi. Saugomos atsakymų į interesantų pasikreipimus elektroninės kopijos labai galėtų pasitarnauti besikreipiančiųjų interesų užtikrinimui. Taip pat, iškilus problemoms dėl netinkamo ar netikslaus informavimo, valstybės institucijos galėtų sekti dirbančių specialistų kompetenciją ir diegti kompetencijos kėlimo būdus, siekiant pašalinti esamus trūkumus, kurie atsispindėtų minėtose atsakymų į interesantų klausimus elektroninėse kopijose. Tai tik keletas esminių argumentų, bylojančių apie telefoninio informavimo ir komunikavimo pakeitimo e. paštu pranašumus.

Autorė laiko tikslinga paminėti, kad informavimas ir konsultavimas e. paštu yra netinkamas, kai klausimai yra ypač trumpi, glausti ir reikalaujantys labai skubaus atsakymo. Taip pat būtina paminėti, kad telefoninio informavimo ir konsultavimo visiškas pakeitimas e. pašto analogu taip pat neįmanomas, kadangi ne visi interesantai turi galimybę ir sugeba naudotis internetinėmis technologijomis. Tačiau, siekiant e. demokratijos e. informavimo segmento efektyvaus pasireiškimo, e. pašto technologijos atveria daug galimybių.

Informavimo ir konsultavimo, atliekamo e. pašto pagalba, pakaitalu galima vadinti interaktyvias „*klausiate – atsakome*“ *paslaugas*. Tai valstybinių institucijų tinklapiuose suteikiama galimybė interesantams užduoti jiems rūpimus klausimus. Esant ap sunkintam komunikavimui su vadžios institucijomis, e. pašto pagalba dėl e. parašo privalomumo, šis sprendimas labai pasitarnauja besikreipiančiųjų tinkamam informavimui. Būtina paminėti ne tik pagrindinius šio technologinio ir administracinio sprendimo privalumus, bet ir trūkumus. „Klausiate – atsakome“ elektroninės paslaugos privalumai yra panašūs, kaip ir e. paštu teikiamų informavimo ir komunikavimo paslaugų privalumai – maži kaštai, informaciją galima išdėstyti aiškiai rašytinės formos dėka, galima nurodyti papildomų nuorodų į galimai reikalingą informaciją. „Klausiate – atsakome“ tipo paslauga valstybių tinklapiuose gali būti dviejų lygių interaktyvumo. Pirmasis lygmuo, kai klausimai užduodami, nurodant elektroninio pašto adresą ir atsakymai pateikiami tik atitinkamam interesantui. Antrasis, aukštesnio interaktyvumo lygmuo

¹²⁶ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. rugsėjo 25 d. nutarimas Nr. 1491 „Dėl piliečių ir kitų asmenų aptarnavimo viešojo administravimo ir kitose institucijose pavyzdinės tvarkos patvirtinimo“// http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=187115&p_query=&p_tr2=; prisijungimo laikas 2006-10-16.

pasiekiamas, kai klausimai ir atsakymai skelbiami viešai interneto tinklapyje. Autorė svarbesniu laiko aukštesnio interaktyvumo lygmenį, taigi jį detaliau nagrinės.

Klausimai ir atsakymai į juos, naudojantis „klausiate – atsakome“ aukštesnio interaktyvumo paslauga, yra skelbiami viešai, tai galima pripažinti, kaip privalumą ir kaip trūkumą. Privalumas, nes tas pats klausimas gali būti aktualus ir kitiems vartotojams, taip vienu atsakymu pasinaudoja keletas interesantų ir išvengiama kreipimusi į instituciją dėl analogiškų problemų. Trūkumas, kadangi atsakymai yra vieši ir juose neįmanoma pateikti individualaus taikymo atsakymų, institucijos neturi teisės viešai skelbti interesantų. „Klausiate – atsakome“ paslauga neužpildo individualaus komunikavimo su valdininkais spragos, nėra galimybės spręsti asmenines problemas ar priimti individualaus taikymo sprendimus. Klausimai ir atsakymai gali pažeisti privatumo reikalavimus, nes paprastai yra matomi visiems vartotojams. Sekantis trūkumas gali būti įvardijamas, kaip neaktualių klausimų nenagrinėjimas. Paprastai „klausiate – atsakome“ elektroninė paslauga suteikia galimybę paslaugos teikėjui rinktis, į kuriuos klausimus atsakyti ir kuriuos atsakymus skelbti viešai. Administratoriai, tvarkantys „klausiate – atsakome“ paslaugą, dažnai neturi galimybės skelbti visų klausimų ir atsakymų į juos, pasirenka jų nuožiūra aktualiausius klausimus, todėl dalies interesantų pasikreipimai lieka ne iki galo realizuoti. Taip pat dėl tinkamų galimybių nebuvimo, dažnai į užduotus klausimus yra pateikiami trumpi ir glausti atsakymai, dažnai nepilnai atsakoma. Kita dažna problema yra ta, kad į pateiktus klausimus nors ir yra atsakoma, tačiau nėra nurodomas atsakymo autorius.¹²⁷ Tokiu būdu, atsakymai tampa tarsi beasmeniai, interesantai negali būti tikri dėl atsakančiųjų užimamų pareigų ir kompetencijos. Dar keletas kylančių problemų, teikiant informavimo ir konsultavimo paslaugas „klausiate – atsakome“ būdu, yra susijusios su laiko fragmentiškumu. Pirma, kai pateikiami atsakymai gali klaidinti kitus vartotojus, kadangi atsakymo pateikimo laiku ir atsakymo skaitymo metu, atitinkama informacija gali būti pasikeitusi. Dar viena problema susijusi su laiku yra ta, kad nėra nurodoma, per kiek laiko institucijos privalo atsakyti į pateiktus klausimus, dažnai nuo klausimo pateikimo iki atsakymo gavimo praeina nemažas laiko tarpas ir atsakymas interesantui gali būti nebeaktualus.

Nepaisant esančių sunkumų ir trūkumų, ši iniciatyva teikti „klausiate – atsakome“ paslaugas valstybės institucijų internetiniuose portaluose yra labai teigiama. Tai stiprina valdžios ir piliečių ryšį, pagerina komunikavimo galimybes, suteikia daugiau pasirinkimo interesantams, kokių būdu jie nori būti aptarnaujami. Reikalinga daug patobulinimų ir valdžios institucijų valios, siekiant šį informavimo ir konsultavimo būdą paversti įprastinio informavimo telefonu pakaitalu.

¹²⁷ Paaiškinimas - tokia išvada darytina ištyrus Lietuvos Respublikos savivaldybių internetinius tinklapius ir Lietuvos respublikos Seimo tinklapį, atliekant empirinį tyrimą, kuris aprašytas trečiojoje magistro darbo dalyje.

Dar vienas efektyvus būdas iš dalies pakeisti telefoninį informavimą e. paštu yra *e. pašto naudojimas, kaip priemonės naujienų gavimui*. Daugelis valstybės institucijų tinklapių teikia elektroninę paslaugą, kurios pagalba piliečiai ir kiti asmenys gali užsisakyti juos dominančias naujienas, kurias jie sužino pasitikrinę savo e. pašto dėžutę. Naujienų užsakymas yra dvejopas. Pirmasis būdas suteikia galimybę užsisakyti informavimą e. paštu apie visas atsiradusias publikacijas atitinkamos institucijos tinklapyje. Antrasis būdas suteikia galimybę pasirinkti naujienas pagal atitinkamą sritį. Kaip pavyzdį, magistro darbo autorė pateikia Šalčininkų savivaldybės portalą.¹²⁸ Interesantui suteikiama galimybė užsisakyti visas naujienas arba pasirinkti pagal jų dominančias kategorijas – savivaldybės naujienos, seniūnijų naujienos, sportas, žemės ūkis, verslo informacijos centro naujienos, jaunimui, kultūra, vietinio ūkio ir planavimo skyriaus naujienos. Šios kategorijos vartotojui leidžia išvengti jam neaktualios informacijos srauto ir gauti naujienas, kurios jam yra reikalingos. Šis e. pašto naudojimo būdas negali pakeisti telefoninės informacijos, bet vartotojams padeda taupyti laiką, kadangi jiems nereikia naršyti po institucijos tinklapį norint sužinoti, kokia nauja informacija yra pateikta, jie gauna informaciją e. paštu. Būtina paminėti, kad, gaudami naujausią informaciją e. paštu, interesantai yra informuojami apie aktualius įvykius, sprendimus ir, žinodami tokią informaciją, jie gali apsieiti be tiesioginio kreipimosi į institucijas dėl jiems kylančių klausimų. Tai gali būti įvardijama kaip prevencinė priemonė, kurios pagalba interesantai iš anksto informuojami tam, kad kuo mažiau neaiškumų jiems kiltų vėliau.

E. pašto technologijos gali tapti svarbiu telefoninio informavimo pakaitalu, jos taip pat atveria naujų galimybių, tokių, kaip „klausiate – atsakome“ tipo elektroninių paslaugų teikimą, naujienų užsakymą e. paštu. Šios galimybės – tai komunikavimą palengvinančios galimybės, užtikrinančios e. demokratijos informavimo ir konsultavimo procesų vyksmą.

2.3.2. Elektroniniai pokalbiai ir elektroninis priėmimas

Elektroninių pokalbių paslauga autorės yra apibrėžiama, kaip valdžios atstovų interaktyvus bendravimas su interesantais on-line. Būtina atskirti elektroninius pokalbius nuo elektroninių forumų, kuriuose bendrauja tik gyventojai tarpusavyje. Elektroniniuose pokalbiuose būtinas valdžios atstovo dalyvavimas. Tokiuose pokalbiuose valdžios atstovas yra pokalbio moderatorius, jis yra asmuo, kuris kviečia į pokalbį. Elektroninių pokalbių interpretacijos įvairovė labai didelė. Šis būdas gali būti naudojamas partijų ir gyventojų bendravimui, atskirų politikų bendravimui su rinkėjais ar kitais interesantais, valdžios institucijų bendravimui su

¹²⁸ Šalčininkų rajono savivaldybės oficiali svetainė// www.salcininkai.lt; prisijungimo laikas 2006-11-09.

gyventojais, atskirų valdininkų ar tarnautojų bendravimui su interesantais ir kitoms interpretacijoms.¹²⁹ *Riba, skirianti tokius pokalbius nuo komercinių ar laisvalaikio pobūdžio pokalbių, yra ta, kad šiuose pokalbiuose visą laiką dalyvauja viešasis asmuo ir pokalbių pobūdis yra susijęs su viešuoju interesu.* Taigi, siekiant tikslumo, šie pokalbiai bus vadinami elektroniniais viešaisiais pokalbiais.

Elektroniniai viešieji pokalbiai galimi keletu rūšių: nuolatiniai ir laikinieji. Nuolatiniai pokalbiai - tai tokie pokalbiai, kurių vykdymas laike nuolat pasikartoja, pavyzdžiui, miesto meras kiekvienos savaitės pirmadienį nustatytomis valandomis internetu bendrauja su gyventojais, arba partijos pirmininkas po kiekvieno partijos susirinkimo viešai skelbia jo eigą, priimtus sprendimus ir viešai bendrauja internetu su besidominčiais interesantais. Laikinieji elektroniniai viešieji pokalbiai, tai tokie pokalbiai, kurie yra rengiami, atsitikus atitinkamam įvykiui. Tokio pobūdžio pokalbių pavyzdžiai galėtų būti tokie: esant poreikiui pakeisti tam tikras įstatymų normas ar priimti naujas, pataisų iniciatorius ar rengėjas internetiniu būdu kviečia piliečius diskutuoti ir išsakyti savo nuomonę, elektroninio pokalbio metu paaiškina naujo reguliavimo reikalingumą; arba, įvykus nelaimei strategiškai svarbioje įmonėje, ministras pirmininkas ar kitas atsakingas viešas asmuo kviečia interesantus į atvirą elektroninį pokalbį, siekdamas paaiškinti padėtį visuomenei.

Autorė išvelgia tokius privalumus: elektroninio pokalbio metu bendravimas vyksta esamu laiku, vadinasi, viešasis asmuo, kuris bendrauja su interesantais, negali paruosti išankstinių atsakymų, atsakydamas jis yra atviresnis. Elektroninio pokalbio metu besidomintys asmenys gali dalyvauti, nepaisant savo buvimo vietos, tolimesnėse vietovėse gyvenantys asmenys gauna galimybę bendrauti su viešaisiais asmenimis, užsienio kelionėse esantys, - taip pat, palengvinamas neįgaliųjų bendravimas su viešaisiais asmenimis. Viešieji elektroniniai pokalbiai suteikia galimybę įsijungti į pokalbį bet kuriuo metu, taip pat išeiti iš pokalbio, lyginant su pokalbiais, akis į akį susitinkant su politikais, toks būdas yra etiškas ir netrukdo kitiems. Dar vienas privalumas - tokiuose pokalbiuose gali dalyvauti didelis žmonių skaičius, nereikia laukti priėmimo laiko, stovėti eilėse ar iš anksto užsirašyti, pokalbiai yra atviri visiems. Asmenys, nepageidaujantys išreikšti savo nuomonės elektroninių viešųjų pokalbių pagalba, turi galimybę dalyvauti juose nebyliai – tai yra, jie gali skaityti viešojo asmens ir kitų interesantų nuomones. Elektroniniai viešieji pokalbiai gyventojams ir jų grupėms sudaro įspūdį, kad valdžia yra arčiau jų, jų namuose, jų kompiuteryje, o ne kažkur esanti, neregima, nežinia ką veikianti substancija. Šis e. demokratijos elektroninio dalyvavimo būdas stiprina valdžios ir gyventojų tarpusavio pasitikėjimą. Valdžia yra motyvuojama priimti gyventojams aktualius sprendimus, kai

¹²⁹ Brack A., Noble P. E. democracy around the world// <http://www.esterkaufman.com.ar/varios/mi%20web/E-democracy%20around%20the%20world.pdf>; prisijungimo laikas 2006-06-15.

gyventojai išreiškia savo nuomonę dėl jų. O gyventojai labiau pasitiki valdžia, kai turi realią galimybę išreikšti savo nuomonę ir diskutuoti su valdžios atstovais. Ryškus elektroninių viešųjų pokalbių pavyzdys buvo stebimas per 2000-tųjų metų JAV prezidento rinkimus, kada kandidatai užimti JAV prezidento postą elektroniniu būdu rinkiminės kampanijos metu viešai atsakinėjo į rinkėjų klausimus.¹³⁰

Elektroniniai viešieji pokalbiai yra labai sveikintina iniciatyva ir tinkamas būdas e. demokratijos e. konsultavimo ir e. informavimo segmentui išreikšti. Tokie pokalbiai palengvina susisiekimą su valdžios atstovais ir stiprina valdžios ir gyventojų tarpusavio ryšį.

Viešųjų elektroninių pokalbių atmaina – *elektroninis priėmimas*. Elektroninis priėmimas, tai toks būdas, kurio pagalba asmenys turi galimybę nustatyti laiku interneto pagalba kreiptis į atitinkamą pareigūną ir bendrauti su juo on-line asmeniškai, nesant kitų vartotojų tame pačiame pokalbyje. Toks būdas užtikrina didesnes privatumo galimybes ir turi visus teigiamus elektroninių viešųjų pokalbių bruožus. Elektroninio priėmimo pagrindinis skirtumas nuo elektroninių pokalbių – asmuo dalyvauja susitikime on-line asmeniškai su valdininku, kiti asmenys nedalyvauja. Elektroninių priėmimų idėjai įgyvendinti reikalinga sudėtingesnė infrastruktūra nei elektroninių pokalbių. Kadangi elektroninis priėmimas – tai vieno asmens priėmimas on-line, tam reikalingas asmens identifikavimas ir atitinkama registravimosi į pokalbių sistema.

Elektroniniai pokalbiai ir elektroniniai priėmimai – tai naujos komunikavimo galimybės, kurias suteikia naujosios informacinė ir telekomunikacinės technologijos. Tokie pokalbiai ir priėmimai galėtų pakeisti įprastinius pokalbius ir priėmimus.

2.3.3. Elektroninių forumų analizė e. demokratijos kontekste

Elektroniniai forumai – tai toks e. demokratijos elementas, kurio pagalba piliečiai ir kiti suinteresuoti asmenys turi galimybę diskutuoti tarpusavyje jiems rūpimais klausimais. Forumai dar vadinami diskusijomis ar debatais¹³¹. Kaip ir elektroniniai pokalbiai, elektroniniai forumai gali būti laikinieji ir nuolatiniai. Laikinieji - susiję su laikinai aktualiu klausimu ir nuolatiniai – veikiantys pastoviai. Elektroniniai forumai nuo elektroninių viešųjų pokalbių skiriasi keletu aspektų. Pirma, elektroniniai forumai paprastai yra skirstomi pagal temas, o ne pagal asmenį, su kuriuo bendraujama. Antra, elektroninių forumų vyksmui nereikalingas viešojo asmens

¹³⁰ Brack A., Noble P. E. democracy around the world// <http://www.esterkaufman.com.ar/varios/mi%20web/E-democracy%20around%20the%20world.pdf>; prisijungimo laikas 2006-06-15.

¹³¹ Paaiškinimas - magistro darbo autorė tokią išvadą daro ištyrusi 60 savivaldybių interneto svetainių. Forumai – tai bendrinis, visiems priimtinas ir suprantamas pavadinimas, tačiau yra naudojami ir lietuviški atitikmenys – diskusijos ir debatai.

dalyvavimas, tačiau *būtina skiriamoji riba – viešojo intereso tema, todėl šiuos forumus būtų tikslingiau vadinti viešaisiais elektroniniais forumais*, siekiant juos atskirti nuo komercinių ar laisvalaikio forumų. Politikų ir kitų vadžios atstovų dalyvavimas viešuose forumuose taip pat labai sveikintinas, jie turėtų turėti galimybę dalyvauti garbės svečio teisėmis ir bendrauti su gyventojais kaip lygus su lygiais.

Viešųjų elektroninių forumų nauda yra neginčijama, ją galima atskleisti per keletą aspektų. Pirma, forume virtualioje erdvėje susitinka daug skirtingų asmenų, kurie dalinasi savo nuomone, tokiu būdu vyksta informacijos pasikeitimas tarp piliečių, viešosios nuomonės pažinimas. Tai skatina piliečius pripažinti kitokią, nei jų, nuomonę, sužinoti visuomenines problemas bei pasidalinti savosiomis. Piliečiai, viešųjų elektroninių forumų pagalba, turi galimybę prieiti bendro susitarimo dėl atitinkamų klausimų ar sužinoti vyraujančią nuomonę.¹³² Antra, politikai ir kiti viešieji asmenys taip pat gali dalyvauti tokiuose forumuose dalyvio arba nebyliojo dalyvio teisėmis. Tai reiškia, kad, jei viešasis asmuo ir nelikęs identifikuoti savęs, tačiau jis gali susipažinti su piliečių nuomone ir, ją įvertinęs, priimti atitinkamus sprendimus. Viešieji elektroniniai forumai padeda politikams ir kitiems valdininkams būti arčiau pilietinių problemų ir geriau į jas reaguoti. Trečia, viešieji elektroniniai forumai atlieka švietėjišką funkciją. Šie forumai iš dalies gali atstoti žiniasklaidos funkcijas ir savarankišką mokymąsi, kadangi juose dalyvaujantys asmenys dalijasi naujausiomis žiniomis ir savo patirtimi, todėl vyksta mokymasis iš geriausių pavyzdžių. Ketvirta, elektroniniai viešieji forumai stiprina bendruomeninius ryšius. Kartais šie forumai yra skirstomi pagal temas, atitinkamai, juose dalyvauja asmenys, suinteresuoti tam tikra tema. Šie asmenys turi geresnes galimybes viešųjų elektroninių forumų pagalba bendrauti tarpusavyje, stiprinti savo tarpusavio ryšius ar burtis į draugijas ar bendruomenes. Pavyzdžiui, elektroninis viešasis forumas, kurio tema „Pašalpų skyrimas tėvams, auginantiems neįgalius vaikus“ gali paskatinti tokius tėvus susiburti į tėvų, auginančių neįgalius vaikus, draugiją ir spręsti kitas, ne tik su pašalpų skyrimu susijusias, problemas. Penkta, elektroniniai viešieji forumai pasižymi tais pačiais privalumais, kaip ir elektroniniai pokalbiai – diskusijos vyksta esamu laiku, yra aktualios, gali dalyvauti didelis gyventojų skaičius, vartotojams suteikiama galimybė išlikti nebyliojo vietoje ir tik skaityti informaciją, dalyvavimas forumuose nepriklauso nuo dalyvio buvimo vietos, užsienyje gyvenantys piliečiai gali domėtis ir aktyviai dalyvauti, kalbant apie esamas problemas. Dalyvavimas viešuosiuose elektroniniuose forumuose nepriklauso nuo paros laiko. Jeigu viešuosiuose pokalbiuose asmenys gali dalyvauti

¹³² Wilhelm A. G. Democracy in the digital age: challenges to Political life in Cyberspace. New York: Routledge, 2000. P. 32-48.

tik nustatytu laiku tada, kai juose dalyvauja viešasis asmuo, tai viešuosiuose forumuose galimybė dalyvauti suteikiama 24 valandas per parą ir 7 dienas per savaitę.¹³³

Elektroniniai forumai suteikia piliečiams daug galimybių komunikuoti tarpusavyje elektroninėje erdvėje 7 dienas per savaitę ir 24 valandas per parą. Elektroniniai forumai turi didelę paklausą komerciniuose ir laisvalaikio tinklapiuose dėl seniai pastebėtų jų privalumų, paplitę valstybių institucijų tinklapiuose, jie gali pasitarnauti viešųjų interesų užtikrinimui.

2.3.4. Elektroniniai susirinkimai ir elektroninė konferencija, kaip e. demokratijos elementai

E. demokratijos išraiškos būdas – *elektroniniai susirinkimai*. Tai toks būdas, kurio pagalba suinteresuoti asmenys turi galimybę internete stebėti atitinkamų institucijų veiklą esamu laiku elektroninių vaizdo ir garso perdavimo technologijų pagalba. Elektroninius susirinkimus tikslingiau būtų vadinti viešaisiais elektroniniais susirinkimais, nes jų pagrindinis bruožas yra tas, kad jų metu susitinka viešieji asmenys ir vyksta viešųjų sričių svarstymas, sprendimų priėmimas.

Elektroninius susirinkimus galima skirstyti į dvi grupes – susirinkimus, kurių stebėjimas prieinamas visiems ir susirinkimus, kurių stebėjimas prieinamas ribotai vartotojų grupei. Elektroniniai viešieji susirinkimai, kurių stebėjimas prieinamas visiems, yra transliuojami internete ir nereikalauja ypatingų prisijungimo sąlygų, norint juos matyti, jie prieinami plačiajai visuomenei. Elektroniniai viešieji susirinkimai, kurių stebėjimas prieinamas ribotai vartotojų grupei, gali būti transliuojami tiek interneto, tiek intraneto pagalba. Transliuojami interneto pagalba viešieji ribotos prieigos elektroniniai susirinkimai reikalauja teisės juos stebėti ir ypatingų prisijungimo duomenų, paprastai yra žinoma, kas yra prisijungęs prie tokio susirinkimo stebėjimo. Transliuojami intraneto pagalba paprastai yra prieinami visiems to tinklo vartotojams, nors gali būti ir ribotos prieigos. Ribotos vartotojų grupės apibrėžimas gali būti nustatomas, siekiant nepažeisti asmens duomenų teisinės apsaugos principų, valstybės paslapčių ar kitokių reikalavimų. Ribotos prieigos susirinkimus dar galima vadinti G2G (government to government)¹³⁴ – valdžia valdžiai e. valdžios dalies e. demokratijos dalimi. Šių elektroninių susirinkimų pagalba valdžios atstovai, neturėdami galimybės būti susirinkimo vietoje, turi galimybę juos stebėti esamu laiku. Taip palengvinamas informavimo procesas, sutaupoma sąnaudų, nesant didelės būtinybės dalyvauti susirinkime tiesiogiai. Elektroniniais susirinkimais

¹³³ Brack A., Noble P. E. democracy around the world// <http://www.esterkaufman.com.ar/varios/mi%20web/E-democracy%20around%20the%20world.pdf>; prisijungimo laikas 2006-06-15.

¹³⁴ Paaškinimas - e. valdžios tipai –G2C, G2G, G2B, G2E. (plačiau žiūrėti priede Nr. 14)

taip pat turėtų būti laikomi susirinkimų įrašai, kuriuos galima peržiūrėti internetinių technologijų pagalba ne tik on-line laiku.

Elektroninių viešųjų ribotos prieigos susirinkimų atmaina – *elektroninė konferencija*. Tai būdas valdžios atstovams, nesantiems susirinkimo vietoj, nuotoliniu būdu dalyvauti susirinkime internetinių vaizdo ir garso perdavimo technologijų pagalba. Yra sukuriamas interaktyvus nuotolinis komunikavimo tiltas, susirinkime esantys ir nesantys asmenys lygiomis teisėmis gali dalyvauti susirinkime ir įtakoti jo eigą. Minėtu atveju, realus susirinkimas vyksta atitinkamoje vietoje, elektroninio tilto pagalba susirinkime dalyvauja tik jame negalintys būti asmenys. Yra įmanomas ir visiškai virtualus susirinkimas – virtuali elektroninė konferencija, neturinti fizinio pavidalo. Tai toks ribotos prieigos viešasis susirinkimas, kurio dalyviai elektroninių vaizdo ir garso perdavimo priemonių pagalba bendrauja tarpusavyje ir priima sprendimus nesusitikę. Toks susirinkimas nereikalauja dalyvių susitikimo, sprendimai pasirašomi e. parašo pagalba. Virtualusis elektroninis susirinkimas gali būti prieinamas kitiems stebėtojams be dalyvavimo teisės ir neprieinamas, ribotos prieigos. Neribotos prieigos elektroninių viešųjų susirinkimų principas pasireiškia tuo, kad tokie susirinkimai yra tiesiogiai perduodami internetiniu ryšiu viešajai prieigai ir kiekvienas suinteresuotas asmuo gali stebėti susirinkimo eigą, tačiau neturi teisės ir galimybės kaip nors dalyvauti susirinkime. Pati susirinkimo eiga niekaip neturi būti priklausoma nuo to, kad toks susirinkimas yra pritaikytas visuomenės stebėjimui. Tokie susirinkimai turi vykti natūralia eiga, nepriklausomai nuo jų matomumo viešai, kad išlaikyti neiškreiptą ir nepagražintą jų formą. Neribotos prieigos viešieji elektroniniai susirinkimai vykdo visuomenės informavimo funkciją, taip pat stiprina politikų ir valdininkų atsakomybę, padeda piliečiams geriau suprasti sprendimų prigimtį ir reikalingumą.

Naujosios informacinės ir telekomunikacinės technologijos suteikia galimybę gyventojams stebėti svarbiausių sprendimų priėmimą. Šios technologijos taip pat labai pasitarnauja asmenims, kurie neturi galimybės dalyvauti susirinkime, jų pagalba yra įmanomas elektroninių komunikacinių tiltų naudojimas dalyvavimui susirinkime.

2.3.5. Elektroniniai viešosios nuomonės tyrimai

Vienas iš e. demokratijos elementų - *elektroninis viešosios nuomonės tyrimas*. Tai visuma priemonių ir metodų, kurių pagalba yra siekiama atskleisti viešąją nuomonę vienu ar kitu svarbiu klausimu, pasitelkiant internetą gyventojų apklausai ir duomenis išreiškiant kiekybiniais

duomenimis.¹³⁵ Šis dalyvavimo būdas skiriasi nuo prieš tai aptartųjų tuo, kad nėra įsiklausoma į atskirų individų nuomonę, daromi tyrimai yra grindžiami statistiniais metodais. Gyventojai neturi galimybės pareikšti savo nuomonės, išsakydami ją argumentuotai, tačiau jiems suteikiama galimybė pritarti arba nepritarti atitinkamiems teiginiams. Tokios viešosios nuomonės apklausos nuo kitų panašių komercinio ar laisvalaikio pobūdžio apklausų skiriasi tuo, kad gyventojai yra apklausiami dėl viešųjų problemų, apklausa vykdoma institucijų tinklapiuose.

Elektroninį viešosios nuomonės tyrimą magistro darbo autorė skirsto į dvi grupes: nuolatinės apklausos, dėl esamos situacijos, ir laikinosios apklausos, dėl konkrečių įvykių. Pirmoji grupė – nuolatinės apklausos dėl esamos situacijos – tai tokios apklausos, kai viešųjų institucijų tinklapiuose gyventojai yra nuolat klausiami to paties klausimo, o galimi atsakymai į tą klausimą pateikiami nuolat tie patys. Statistiniu požiūriu tokios apklausos parodo gyventojų kintančią nuomonę laike ar priklausomai nuo įvykių. Tokio elektroninio viešosios nuomonės tyrimo pavyzdinis klausimas galėtų būti toks: Kaip vertinate Vilniaus savivaldybės veiklą? – atsakymai: 1. labai gerai; 2. gerai; 3. vidutiniškai; 4. blogai; 5. labai blogai. Tokia elektroninė viešosios nuomonės analizė gali parodyti gyventojų nuomonę apie atitinkamos institucijos darbą, esamą situaciją, įvertinti politikų darbą. Apklausos rezultatus, susiejus su įvykiais laike, galima vertinti, kaip gyventojai reaguoja į valdininkų veiksmus, planus, situacijos valdymo sugebėjimus ir, remiantis rezultatais, ateityje galima teigiama linkme keisti veiklos prizmę. Pavyzdžiui, jei tokia apklausa su tokiu klausimu būtų patalpinta Vilniaus savivaldybės tinklapyje¹³⁶, ten išliktų ir prieš savivaldos rinkimus ir po tokių rinkimų, veiktų daugelį metų, tai padėtų vertinti, kaip keičiasi gyventojų nuomonė apie savivaldybės veiklą laiko atžvilgiu ir laike įvykusių įvykių atžvilgiu. Antroji elektroninių viešosios nuomonės tyrimų rūšis – nuomonės apie konkretų įvykį ar teisės aktų tyrimas. Tai tokia apklausa, kurios pagalba yra siekiama sužinoti, ką gyventojai mano konkrečiu klausimu tuo momentu. Tokių apklausų pavyzdžiai galėtų būti: klausimas apie teisės akto projektą, klausimas apie esamą padėtį, klausimas apie valdininko sprendimą ir kitokie klausimai. Kaip pavyzdį, pateiksiu Vilniaus savivaldybės tinklapyje šiuo metu esančios apklausos klausimą – Ar jums patinka naujasis Vilniaus miesto savivaldybės tinklapis?¹³⁷ Vartotojams suteikiama galimybė pareikšti savo nuomonę apie naujai sumodeliuotą Vilniaus savivaldybės tinklapio išdėstymą. Rezultatai valdininkus priverčia susimąstyti apie internetinio tinklapio patogumą ir ateityje gerinti jį, siekiant pritraukti daugiau vartotojų.

Elektroninių viešosios nuomonės tyrimų pranašumas prieš įprastus viešosios nuomonės tyrimus gali būti grindžiamas keletu argumentų. Elektroninėje viešosios nuomonės apklausoje

¹³⁵ Brack A., Noble P. E. democracy around the world// <http://www.esterkaufman.com.ar/varios/mi%20web/E-democracy%20around%20the%20world.pdf>; prisijungimo laikas 2006-06-15.

¹³⁶ Vilniaus miesto savivaldybės oficialus interneto tinklapis// www.vilnius.lt; prisijungimo laikas 2006-10-25.

¹³⁷ Vilniaus miesto savivaldybės oficialus interneto tinklapis. Elektroninė apklausa // <http://www.vilnius.lt/newvilniusweb/index.php/191/?votingID=1>; prisijungimo laikas 2006-10-25.

gali dalyvauti daug vartotojų, besinaudojančių atitinkamų institucijų tinklapiais. Tokios apklausos yra prieinamos visiems, 24 valandas per parą ir 7 dienas per savaitę iš vartotojams patogios vietos, nereikia specialiai atvykti į apklausos vietą. Tokios apklausos, lygint su įprastinėmis paklausomis, yra pigios, nereikia spausdinti anketų, nereikalingas personalas apklausos atlikimui ir sutaupoma daug kitų kaštų. Rezultatų apdorojimo ir pateikimo laikas yra labai trumpas. Apie apklausos rezultatus paprastai yra informuojama apklausos vyksmo metu, galima stebėti besikeičiančius rezultatus, jie yra prieinami viešai, kaip ir pati apklausa. Apklausos rezultatai yra aktualūs tiek apklausoje dalyvavusiems respondentams, tiek ir vadžios atstovams, kurie, išanalizavę rezultatus, ateityje atitinkamai galėtų ištaisyti netenkinančią gyventojų padėtį. Elektroninių viešųjų apklausų technologijos suteikia galimybę vykdyti daug apklausų tuo pačiu metu, taip pat kasdien vykdyti vis kitą apklausą.

Elektroninių viešosios nuomonės tyrimų pagalba, valdžios institucijos turi galimybę be didelių išlaidų sužinoti piliečių pozicija atitinkamais klausimais. E. demokratijos elektroninių viešosios nuomonės tyrimų būdo pranašumas, lyginant su įprastiniais tyrimais, yra akivaizdus. Tai priemonė stiprinti valdžios ir gyventojų tarpusavio ryšį.

2.3.6. Elektroniniai protestai ir elektroninės peticijos

E. demokratijos elementas – *elektroniniai protestai*¹³⁸ – apibrėžiami, kaip internetinių technologijų pagalba išreikštas asmens ar asmenų grupės energingas prieštaravimas prieš ką nors, viešas kieno nors veiksmų, laikomų neteisingais, kritikavimas ar dokumento¹³⁹, kuriame išreiškiamas prieštaravimas ar kritikavimas, paskelbimas internetinių technologijų pagalba. Elektroninius protestus vertingiau būtų vadinti elektroniniais viešaisiais protestais, siekiant juos atskirti nuo komercinio pobūdžio ir su viešuoju interesu nesusijusių protestų. Aptariamieji protestai nuo pastarųjų skiriasi tuo, kad jų pagalba yra ginamas viešasis interesas ar kritikuojami viešojo asmens netinkami veiksmai. Elektroninių viešųjų protestų įvairovė labai didelė, jie gali būti išreikšti prieš politikų ar valdininkų netinkamus veiksmus, prieš institucijų veiksmus, prieš netinkamą reguliavimą, prieš gyventojams nepatinkančius ateities planus, ir kita.

Nepaisant, prieš ką yra nukreiptas protestas, autorė įžvelgia, kad, jo pranašumas, lyginant su įprastiniu protestu, yra didelis. Autorė aptars keletą argumentų. Pirma, protestai yra vieši, informavimas apie jų vyksmą ir jie patys vyksta viešoje internetinėje erdvėje, vadinasi

¹³⁸ Brack A., Noble P. E. democracy around the world// <http://www.esterkaufman.com.ar/varios/mi%20web/E-democracy%20around%20the%20world.pdf>; prisijungimo laikas 2006-06-15.

¹³⁹ Dabartinės Lietuvių kalbos žodynas. 4-asis leidimas. red. Keinys S., Klimavičius J., Pikčilingis J. ir kt. Lietuvių kalbos institutas. Vilnius: Mokslo enciklopedijų ir leidybos institutas, 2000. P. 625.

kiekvienas asmuo yra laisvas prisijungti prie tokių protestų, nepaisant savo buvimo vietos ir paros laiko. Antra, tokie protestai reikalauja labai mažų sąnaudų, asmenys, kurie inicijuoja ar aptarnauja protesto vyksmą, neturi susitikti su asmenimis, norinčiais prisijungti prie protesto, nereikalingos ir kitos sąnaudos, tokios, kaip popierius, transporto išlaidos ir kita.

Autorė pastebi, kad elektroniniai viešieji protestai turi ir trūkumų. Kaip pagrindinį, galima būtų įvardinti tai, kad tokį protestą pasirašant nereikalingas asmens identifikavimas ir autentifikavimas, asmuo gali protestą pasirašyti svetimu egzistuojančio asmens vardu. Įvedus elektroninio parašo būtinumą elektroniniams viešiesiems protestams, būtų daugiau tikrumo, bet, greičiausiai, būtų ženkliai sumažinamas dalyvių iniciatyvumas juose dalyvauti. Norint dalyvauti, būtų pareikalauta didesnių išlaidų iš potencialių dalyvių. Sekantis trūkumas yra tas, kad tokie protestai nėra skelbiami institucijų, prieš kurias ar prieš kurių valdininkus jie yra nukreipti, tinklapiuose. Tokiu būdu yra apsunkinamas susipažinimas su egzistuojančiais protestais, asmenys turi ieškoti informacijos apie protestus kitais būdais, o ne oficialių valdžios institucijų tinklapių pagalba.

Pailiustruoti, kaip atrodo viešasis elektroninis protestas, autorė pasitelkia elektroninį protestą „Dėl sisteminių Lietuvos paveldosaugos problemų, kurios sudaro sąlygas tęsti valstybės kultūros vertybėms žalingą praktiką – neįvertintų paveldosaugos klaidų ir institucijos bei tarnautojų atsakomybės“.¹⁴⁰ Šio elektroninio viešojo protesto preambulėje išdėstyta, kam yra skirtas protestas, protesto pavadinimas, jo esmė, dėstomoji dalis, reikalavimai, protesto iniciatorių sąrašas. Tada seka ženklas „pasirašyti“, kurį paspaudus, reikia į atitinkamas grafas įrašyti savo vardą, pavardę, miestą ir e. pašto adresą, kuris nebus vėliau skelbiamas viešai. Tokiu būdu pasirašius protestą, galima pamatyti save jau pasirašiusių sąrašą, pasirašiusių sąrašą galima matyti ir nepasirašant protesto. Šio elektroninio viešojo protesto pasirašymui nereikalingas e. parašas, siekiant užtikrinti, ar pasirašantieji asmenys iš tikrųjų egzistuoja, matomai vėliau yra atliekamos patikrinimo procedūros. Prieš suvedant asmens duomenis, protesto dalyviai yra išpėjami, kad duomenys, įskaitant e. pašta, bus matomi pareigūnams, kuriems skirtas protestas ir nurodomas prierašas: „Kiekvienas asmuo gali protestą pasirašyti tik vieną kartą. Pateik tikslius savo duomenis, nuo to priklauso, ar Tavo balsas bus įskaitytas.“¹⁴¹ Taigi, taip yra siekiama išvengti piktnaudžiavimo, neteisingų duomenų pateikimo, tačiau kol kas nėra užtikrinto mechanizmo, padedančio užkirsti kelią pasirašymui svetimu vardu.

¹⁴⁰Elektroninis viešasis protestas „Dėl sisteminių Lietuvos paveldosaugos problemų, kurios sudaro sąlygas tęsti valstybės kultūros vertybėms žalingą praktiką – neįvertintų paveldosaugos klaidų ir institucijos bei tarnautojų atsakomybės“// <http://www.culture.lt/protestas/>; prisijungimo laikas 2006-11-02.

¹⁴¹ Elektroninis viešasis protestas „Dėl sisteminių Lietuvos paveldosaugos problemų, kurios sudaro sąlygas tęsti valstybės kultūros vertybėms žalingą praktiką – neįvertintų paveldosaugos klaidų ir institucijos bei tarnautojų atsakomybės“// <http://www.culture.lt/protestas/>; prisijungimo laikas 2006-11-02.

Pateiktas elektroninio viešojo protesto pavyzdys iliustruoja, kaip yra įmanoma paprastas protesto akcijas pakeisti elektroninėmis, įtraukiant į jas daug žmonių, apjungiant skirtingose, toli viena nuo kitos nutolusiose vietovėse gyvenančius žmones.¹⁴²

*Elektroninės peticijos*¹⁴³ – tai toks e. demokratijos elektroninio dalyvavimo segmento būdas, kurio pagalba piliečiai ir kiti asmenys internetinių technologijų pagalba gali pareikšti ar/ir įteikti kolektyvinį prašymą valdžios atstovams.¹⁴⁴ Elektroninės peticijos savo forma yra labai panašios į elektroninius protestus, skiriasi tik jų turinys. Elektronine peticija nesiekama tik protestuoti prieš esamą padėtį ar valdininkų veiksmus, taip pat siekiama pateikti pasiūlymus, prašymus institucijoms ar valdžios atstovams. Elektronines peticijas tiksliau būtų vadinti elektroninėmis viešosiomis peticijomis, siekiant tikslumo ir atskiriant jas nuo kitų. Aptariamąsias peticijas turi ginti viešą interesą ir būti skirtos viešiesiems asmenims. Elektroninės viešosios peticijos turi ankščiau aptartus elektroninių viešųjų protestų trūkumus ir privalumus.

Iliustruodama elektronines viešąsias peticijas, autorė pasitelkia tokios peticijos pavyzdį. Peticijos „Kreipimasis dėl buvusio „Lietuvos“ kino teatro likimo ir su juo susijusio Vilniaus kultūros politikos formavimo“¹⁴⁵ pasirašymas buvo pradėtas 2006 m. liepos 11 d. 2006 lapkričio 2 dieną buvo surinkta 7598 parašai, kurie, kaip ir buvo kalbėta apie elektroninius viešuosius protestus, neturi e. parašo, vadovaujantis elektroninio parašo įstatymu¹⁴⁶, statuso, tačiau iliustruoja pasirašiusių vardus ir pavardes. Nagrinėjama elektroninė viešoji peticija yra pateikiama, remiantis Lietuvos Respublikos peticijų įstatymo 3 straipsnio 1 dalies 3 punktu¹⁴⁷, kuriuo remiantis, yra prašoma kreipimąsi pripažinti peticija, nepaisant jos elektroninės formos. Nagrinėjama elektroninė viešoji peticija turi savo preambulę su išdėstytu peticijos pavadinimu, tikslu, adresatais, kuriems yra skirta, taip pat peticijos iniciatorių sąrašą. Dėstomojoje elektroninės peticijos dalyje yra įvardintas nepasitenkinimas esama padėtimi ir išdėstyti prašymai dėl kino teatro „Lietuva“ tolimesnės ateities. Peticijos pasirašymas vyksta analogiška tvarka, kaip ir ankščiau nagrinėto elektroninio protesto, - reikia įvesti savo vardą, pavardę, miestą, e. pašto adresą, kuris nebus skelbimas viešai ir organizaciją (neprivaloma nurodyti).

¹⁴² Paaiškinimas - 2006 metų lapkričio 2 dieną buvo 2190 pasirašiusių asmenų, protesto pradžia – 2006 spalio 23 dieną// Elektroninis viešasis protestas „Dėl sisteminių Lietuvos paveldosaugos problemų, kurios sudaro sąlygas tęsti valstybės kultūros vertybėms žalingą praktiką – neįvertintų paveldosaugos klaidų ir institucijos bei tarnautojų atsakomybės“// <http://www.culture.lt/protestas/>; prisijungimo laikas 2006-11-02.

¹⁴³ Brack A., Noble P. E. democracy around the world// <http://www.esterkaufman.com.ar/varios/mi%20web/E-democracy%20around%20the%20world.pdf>; prisijungimo laikas 2006-06-15.

¹⁴⁴ Dabartinės Lietuvių kalbos žodynas. 4-asis leidimas. red. Keinys S., Klimavičius J., Pikčilingis J. ir kt. Lietuvių kalbos institutas. Vilnius: Mokslo enciklopedijų ir leidybos institutas, 2000. P. 625.

¹⁴⁵ Elektroninė peticija „Kreipimasis dėl buvusio „Lietuvos“ kino teatro likimo ir su juo susijusio Vilniaus kultūros politikos formavimo“// <http://www.culture.lt/peticija/>; prisijungimo laikas 2006-11-02.

¹⁴⁶ Lietuvos Respublikos elektroninio parašo 2000 m. liepos 11 d. įstatymas Nr. VIII-1822// http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=169880; prisijungimo laikas 2006-11-05.

¹⁴⁷ Lietuvos Respublikos peticijų 1999 m. liepos 7 d. įstatymas Nr. VIII-1313// http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=270048; prisijungimo laikas 2006-11-05.

Elektroninės peticijos tekste taip pat pateikiamas neelektroniniu būdu pasirašiusių peticiją sąrašas bei nuorodos į „Lietuvos“ kino teatro bylą¹⁴⁸ ir elektroninį protestą dėl kino teatro „Lietuva“¹⁴⁹. Nagrinėjant tolimesnę šios elektroninės peticijos eigą, autorė rado duomenų, kad peticija buvo priimta LR Vyriausybės peticijų komisijos.¹⁵⁰

Iš pateiktų pavyzdžių ir aptartų elektroninių viešųjų peticijų bei protestų privalumų darytina išvada, kad tokie e. demokratijos įgyvendinimo elementai gali labai palengvinti gyventojų ar jų grupių priėjimą prie valdžios ir jų problemų sprendimą informacinių ir telekomunikacinių technologijų pagalba.

2.3.7. Elektroninis balsavimas plačiąja prasme

Elektroninis balsavimas (*e. balsavimas*) – tai visuma priemonių ir metodų, naudojant elektronines, skaitmenines, informacines telekomunikacines technologijas, siekiant rengti ir vykdyti balsavimo, plačiąja prasme, procesus. Autorė e. balsavimo sampratą šiame skyriuje vartoja plačiąja prasme. E. balsavimo analizė apima šiuos procesus: elektroninę rinkiminę informaciją, elektroninę priešrinkiminę kampaniją, elektroninius atstovų rinkimus ir elektroninius referendumus.

E. balsavimo samprata siaurąja prasme yra vartojama, turint mintyje balso atidavimo procesą, dalyvaujant elektroniniuose referendumuose bei elektroniniuose rinkimuose informacinių ir telekomunikacinių technologijų pagalba.

E. balsavimas ir rinkiminė informacija. Rinkimų procesas – tai sudėtinė priemonių visuma, kurios pagalba yra organizuojami ir rengiami rinkimai, taip pat rezultatų skaičiavimo metodikos ir priemonės. Rinkimai – tai ne tik pats balsavimo procesas, rezultatų skaičiavimas ir paskelbimas, tačiau ir informacija, susijusi su visais rinkiminiais procesais. Visą, su rinkimais susijusią, informaciją autorė vadina *rinkimine informacija*. Analizuojant e. demokratijos įtaką pilietinės visuomenės vystymuisi, rinkiminė informacija šiuo atveju apima tik internete skelbiamą informaciją, neanalizuojant kitų informavimo priemonių. Rinkiminė informacija neapima priešrinkiminės agitacijos ir priešrinkiminės kampanijos veiksmų. Skiriamoji riba yra ta, kad rinkiminė informacija yra vieša ir nesuteikia jokio pranašumo vienai ar kitai partijai, ši informacija susijusi su rinkimais, jų tvarka, organizaciniais klausimais, balsų skaičiavimu ir skelbimu, nesusijusi su atskirų partijų ar politikų reklamavimu ar agitavimu.

¹⁴⁸ Interneto svetainė „Lietuvai ir Vilniui Lietuvos reikia!“// www.arka.lt/ktlietuva; prisijungimo laikas 2006-11-04.

¹⁴⁹ Kino teatro „Lietuva“ byla// www.vilma.cc/LIETUVA; prisijungimo laikas 2006-11-08.

¹⁵⁰ Paaiškinimas – tokia informacija nurodyta dienraščio „Lietuvos rytas“ oficialioje svetainėje// <http://www.lrytas.lt/?id=11619552971161513664&view=4>; prisijungimo laikas 2006-11-02.

Siekiant demokratiškų, teisingų ir sąžiningų rinkimų, yra svarbu kuo geriau informuoti rinkimų teisę turinčius asmenis apie jų turimą sprendžiamosios galios svarbą, apie rinkimų esmę, apie kandidatuojančiuosius į piliečių atstovų vietą, apie rinkimų eigą, balsų skaičiavimo procesus, rinkimų rezultatus. Rinkiminės informacijos skelbimu turėtų rūpintis rinkimų tvarką prižiūrinti institucija – rinkimų komisija, ar kita įgaliota institucija, kuri taip pat atliktų ir koordinuojantį vaidmenį, paskirstant informacijos srautus ir tikrinant informacijos tikslumą. Taigi, įgaliotosios institucijos, skelbiant priešrinkiminę informaciją internete, vaidmuo yra dvejopas, pirma – skelbti svarbią gyventojams informaciją, antra – tikrinti kitų subjektų skelbiamos priešrinkiminės informacijos tikslumą.

Pasitelkiant naujas skaitmenines technologijas, informavimo apie rinkimus procesai yra perkeliama į internetinę erdvę, tampa globaliai prieinami. Taigi, viešoji informacija įgyja galimybę būti prieinamesne, kadangi priėjimo prie jos neberiboja paros laikas ar suinteresuoto asmens buvimo vieta. Tai skatina piliečius labiau domėtis rinkimų procesu. Pavyzdžiui, Ispanijoje 1996 m. Vidaus reikalų ministerijos iniciatyva buvo sukurtas specialus tinklapis, skirtas Parlamento rinkimams, 2000 metų rinkimų metu ši svetainė buvo aktyviai lankoma.¹⁵¹

Lietuvoje rinkimų procesus prižiūri Vyriausioji rinkimų komisija.¹⁵² Vyriausiosios rinkimų komisijos svetainėje¹⁵³ yra skelbiama gausi, su įvairiais rinkimais susijusi informacija: teisės pagrindai, komisijos sudėtis, darbotvarkės, priimti dokumentai, aktualijos, informacija apie miestų ir rajonų rinkimų komisijas, rinkimų datos, kandidatų sąrašai, stebėtojai, politinių kampanijų finansavimo suvestinės, išrinktųjų sąrašai, informacija apie pakartotinus rinkimus, statistinius su rinkimais susijusius duomenis ir kita rinkėjams aktuali informacija. Svetainėje galima rasti informaciją apie dvidešimt rinkimų nuo 1995 metų, kuri yra suskirstyta pagal metus arba pagal rinkimų pavadinimą.¹⁵⁴ Vyriausioji rinkimų komisija skelbia ne tik informaciją apie rinkimus, bet ir visą kitą su rinkimais susijusią informaciją, bei informaciją apie savo veiklą ne rinkimų metu.

Visą rinkiminę informaciją magistro darbo autorė laiko tikslinga skirstyti į tris dalis – priešrinkiminę, rinkimų ir porinkiminę – informaciją. Priešrinkiminė informacija yra ypatingai svarbi siekiant pritraukti kuo daugiau rinkėjų dalyvauti rinkimuose ir padėti rinkėjams tinkamai nuspręsti, už ką atiduoti savo balsą. Tokia informacija – tai teisės aktai, reglamentuojantys rinkimų procesus, partijų ir kandidatų sąrašai, rinkimų organizavimo ir vykdymo grafikai, duomenys apie rinkimų apygardas ir apylinkes, informacija apie rinkėjo pažymėjimo įteikimą,

¹⁵¹ Petrauskas P., Limba T. Ispanijos elektroninės valdžios projektų analizė//Viešoji politika ir administravimas. 2002, Nr. 2. P. 93-97.

¹⁵² Lietuvos Respublikos vyriausiosios rinkimų komisijos 2002 m. birželio 20 d. įstatymas Nr. IX-985// http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=275897; prisijungimo laikas 2006-11-05.

¹⁵³ Vyriausiosios rinkimų komisijos oficiali svetainė// www.vrk.lt; prisijungimo laikas 2006-11-06.

¹⁵⁴ Vyriausiosios rinkimų komisijos oficiali svetainė// www.vrk.lt; prisijungimo laikas 2006-11-06.

informacija apie balsavimą, neturint galimybės būti nustatytoje balsavimo vietoje nustatytu metu, informacija apie rinkimų komisijų sudarymą, stebėtojų paskyrimą, partijų informacija: programos, nariai, tinklapių adresai, rinkimų agitacijos reglamentavimas ir grafikai. Priešrinkiminei informacijai taip pat galima priskirti Vyriausiosios rinkimų komisijos e. paslauga – rinkėjo pažymėjimo atsispausdinimą. Asmeniui nesant namuose, kai įteikiami rinkėjo pažymėjimai, jis gali, įvedęs savo asmens duomenis, atsispausdinti rinkėjo pažymėjimą iš Vyriausiosios rinkimų komisijos tinklapio. Esant e. balsavimui, būtų būtina pateikti e. balsavimo taisykles, instrukcijas, priežiūros tvarką ir kitus, su e. balsavimu susijusius, duomenis. Ši informacija, pateikta internetiniame tinklapyje ir atitinkamai susisteminta, yra lengviau prieinama ir patogesnė vartotojui.

Rinkimų informacija – tai informacija apie rinkimų metu paaiškėjusius naujus faktus, kurie yra susiję su rinkimų procesu. Tai įvairūs su rinkimais susiję pažeidimai, fizinės aplinkybės, turinčios įtakos balsavimui, rinkėjų, atėjusių į balsavimo vietas, srautai, esant e. balsavimui – rinkėjų aktyvumas ir tarpiniai rezultatai, elektroniniai sistemos pažeidimai.

Porinkiminė elektroninė informacija apima duomenis apie rinkėjų aktyvumą, rinkimų rezultatus, nesklendimus, susijusius su rinkimais, ir kitą informaciją, susijusią su jau įvykusiais rinkimais.

Rinkiminė kampanija. Kiekvieni rinkimai prasideda nuo rinkiminės kampanijos, kurioje dalyvauja partijos ir nepartiniai kandidatuojantys asmenys. Priešrinkiminės agitacijos ir kampanijos priemonėmis yra įprasta laikyti žiniasklaidos priemones, internetas – tai nauja erdvė, kuri gali būti plačiai išnaudojama, kaip *elektroninės priešrinkiminės agitacijos* galimybė. Kadangi rinkimų agitacija gali būti įvairių formų ir būdų, išskyrus tuos, kurie pažeidžia Lietuvos Konstituciją ar įstatymus¹⁵⁵, tai jos pateikimas internete turi tą patį teisinį statusą, kaip ir kitokia agitacija.

Rinkiminės elektroninės kampanijos dedamosios galėtų būti įvardijamos šios - informacija apie partijas, jų veiklą, narius, kandidatuojančius asmenis, politinė reklama, politiniai priešrinkiminiai video debatai, rinkiminiai pažadai, patalpinti į viešąją internetinę erdvę. Informacija, patalpinta internete, bet nėra viešai prieinama, taip pat atitinka e. demokratijos elektroninio dalyvavimo segmento e. rinkimų kategorijos sampratą, nes tokia informacija yra pagalbinė, rengiant ir vykdant rinkimus ar rinkiminę kampaniją, nors apsikeitimas ja vyksta tik tarp riboto subjektų skaičiaus. Tokia informacija galėtų būti privati komunikacija tarp politinių partijų narių, vykdant rinkiminę kampaniją. Ji atitinka anksčiau minėtų e. demokratijos elementų

¹⁵⁵ Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų 2000 liepos 18d. įstatymas Nr.VIII-1870// http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=267672; prisijungimo laikas 2006-11-06.

elektroninių susitikimų ir konferencijų būdo bruožus, todėl apibrėžimas ir savybės nebus kartojamos.

Pagrindinis elektroninių rinkiminių kampanijų tikslas – kuo daugiau informacijos pateikti viešai ir informuoti rinkimų teisę turinčius asmenis apie kandidatus bei partijų veiklą. „Tai, kas dabar yra svarstoma uždaruose partiniuose posėdžiuose, planuojama ir kruopščiai slepiama nuo konkurentų, greitai laiku turėtų tapti žinoma visiems.“¹⁵⁶ – tai pagrindinis elektroninių priešrinkiminių kampanijų tikslas. Kadangi priešrinkiminę agitaciją įprasta vykdyti pasitelkiant žiniasklaidos priemones, autorė laiko tikslinga nagrinėti, kuo skiriasi elektroninė priešrinkiminė agitacija nuo įprastinių formų.

„Vienas iš didžiausių interneto kaip informacijos platinimo terpės privalumų yra tai, jog čia galioja pasirinkimo laisvė, žmogus pasirenka būtent tai, kas jam įdomiausia.“¹⁵⁷ – taigi balsavimo teisę turintys asmenys nėra verčiami, klausytis tik tokios informacijos, kuri yra pateikiama per televiziją ar radiją, ar skaityti informaciją, kuri yra pateikiama spaudoje ar lankstinukuose. Asmenims suteikiama pasirinkimo laisvė domėtis tik ta informacija, kuri jiems yra aktuali. Interneto pagalba vartotojas gali pasirinkti tik tą informaciją, kuri jam dar nežinoma, reikalinga ir įdomi, sumažėja partijų galimybė įpiršti žmonėms nereikalingą informaciją.

Kitas argumentas už elektronines priešrinkimines kampanijas yra tas, kad partijos gali taupyti kaštus, pasitelkdamos internetines informacijos pateikimo technologijas, nereikalingos išlaidos televizijos eteriui, informaciniais lapeliams. Nepanaudotas lėšas partijos turi galimybę vėliau paskirstyti tikslingiau.¹⁵⁸ Informacijos apie partijas ir kandidatus pateikimas internete taip pat pasižymi operatyvumu, lyginant su įprastinėmis žiniasklaidos priemonėmis.¹⁵⁹

Internetinės žiniasklaidos priemonėmis ar pasitelkiant partijų tinklapius, atsiranda galimybė informaciją pateikti plačiajam vartojimui jau po kelių minučių nuo informacijos atsiradimo. Taigi, nereikia laukti eterio laiko, informacija pateikiama beveik esamu laiku, gali būti pateikiama ir on-line režimu. Priešrinkiminė agitacija gali būti skelbiama tiek partijų tinklapiuose, tiek ir atskirų politikų tinklapiuose¹⁶⁰ ar nepriklausomos žiniasklaidos tinklapiuose.

¹⁵⁶ Povilaitis N. Priešrinkiminė agitacija ir internetas// <http://www.sociumas.lt/Lit/Nr11/rinkimai.asp>; prisijungimo laikas 2006-10-28.

¹⁵⁷ Povilaitis N. Priešrinkiminė agitacija ir internetas// <http://www.sociumas.lt/Lit/Nr11/rinkimai.asp>; prisijungimo laikas 2006-10-28.

¹⁵⁸ Svensson J., Leenes R. E-voting in Europe: Divergent democratic practice// Information Polity 8 (2003). IOS Press// [http://iospress.metapress.com/\(1a11ym45ac1nnc45kdfwao2e\)/app/home/contribution.asp?referrer=parent&backto=issue,2,7;journal,8,11;linkingpublicationresults,1:300389,1](http://iospress.metapress.com/(1a11ym45ac1nnc45kdfwao2e)/app/home/contribution.asp?referrer=parent&backto=issue,2,7;journal,8,11;linkingpublicationresults,1:300389,1); prisijungimo laikas 2006-05-01.

¹⁵⁹ Povilaitis N. Priešrinkiminė agitacija ir internetas// <http://www.sociumas.lt/Lit/Nr11/rinkimai.asp>; prisijungimo laikas 2006-10-28.

¹⁶⁰ Paaiškinimas - pavyzdžiui K. Prunskienės tinklapis// www.prunskiene.lt, V. Adamkaus tinklapis// www.adamkus.lt; prisijungimo laikas 2006-11-03.

Šiuo metu iš seime esančių aštuonių partijų sąrašo pavyko surasti septynių partijų tinklapius¹⁶¹ – darbo, liberalų-demokratų, liberalų ir centro sąjungos, socialdemokratų, naujosios sąjungos, tėvynės sąjungos bei valstiečių ir naujosios demokratijos partijų.¹⁶² Lietuvos lenkų liaudies partijos tinklapiu internete surasti nepavyko.

Neatskirama priešrinkiminės kampanijos dalis yra priešrinkiminiai debatai tarp politikų, taip pat politikų pasisakymai, interviu ir kitokia video medžiaga. Šią video medžiagą galima patalpinti internete, taip gyventojams palengvinant priėjimą prie jos, nes tokią video agitaciją būtų įmanoma žiūrėti ne tik nustatytu laiku, kaip per televiziją, bet tuo laiku, kada yra patogiu vartotojui. Video medžiaga gali būti talpinama atitinkamų partijų ar politikų tinklapiuose arba atskirame video debatams skirtame tinklapyje, kurio kuravimu turėtų užsiimti jau minėta rinkimų priežiūros institucija.

Nepaisant priešrinkiminei kampanijai ir agitacijoms interneto atveriamų teigiamų galimybių, internetas taip pat gali tapti erdve „juodosioms technologijoms“. Interneto pagalba priešrinkiminė kova gali tapti nesąžininga, juodinanti konkurentus, kuomet į pirmą vietą iškeliamas konkurentą kompromituojančios ar galinčios sukompromituoti informacijos rinkimas bei jos pateikimas visuomenei.¹⁶³ Elektroninės priešrinkiminės kampanijos atveria dar daug neišnaudotų galimybių partijoms ir politikams, rengiantis rinkimams, taip pat palengvina informacijos prieinamumą gyventojams, tačiau neapsieina ir be pavoju, kadangi internetas – tai neribota ir sunkiai kontroliuojama erdvė. Aistros, verdančios dėl vienokios ar kitokios internete publikuotos informacijos patikimumo, tik dar kartą įrodo, jog einama prie interneto galutinio sutapatavimo su įprastomis viešosios nuomonės formavimo priemonėmis.¹⁶⁴

E. balsavimas plačiąja prasme apima visus rinkimams ir referendumams būdingus procesus, atliekant juos informaciniais ir telekomunikaciniais tinklais, pradedant nuo pasiruošimo balsavimui iki balsavimo proceso ir rezultatų paskelbimo. E. balsavimas plačiąja prasme apima ir balso atidavimo elektroniniu būdu procesą, kuris yra suvokiamas, kaip e. balsavimas siaurąja prasme.

¹⁶¹ Paaiškinimas – paieška buvo atlikta naudojant www.google.lt paieškos internete sistemą// www.google.lt; prisijungimo laikas 2006-11-14.

¹⁶² Paaiškinimas – partijų interneto tinklapių adresai atitinkamai: www.darboartija.lt; www.ldp.lt; www.lics.lt; www.lsdp.lt; www.nsajunga.lt; www.tsajunga.lt; www.lvls.lt.

¹⁶³ Povilaitis N. Priešrinkiminė agitacija ir internetas// <http://www.sociumas.lt/Lit/Nr11/rinkimai.asp>; prisijungimo laikas 2006-10-28.

¹⁶⁴ Povilaitis N. Priešrinkiminė agitacija ir internetas// <http://www.sociumas.lt/Lit/Nr11/rinkimai.asp>; prisijungimo laikas 2006-10-28.

2.3.7.1. Elektroninis balsavimas siauraja prasme

E. balsavimas siauraja prasme yra suprantamas, kaip balso atidavimo procesas, dalyvaujant elektroniniuose referendumuose bei elektroniniuose rinkimuose informacinių ir telekomunikacinių technologijų pagalba.

Elektroninio balsavimo pagrindinis bruožas – informacinių ir telekomunikacinių technologijų naudojimas demokratiškiems rinkimams ar referendumams, pasireiškia keleriopai. *E. balsavimo technologijas* įprasta skirstyti į dvi grupes: elektroninį balsavimą, naudojant elektronines balsavimo mašinas (angl. k. Electronic machine voting), ir elektroninį nuotolinį balsavimą (angl. k. Electronic distance voting).¹⁶⁵

Elektroninės balsavimo mašinos – tai tokie skaitmeninėmis technologijomis grindžiami prietaisai, kurie naudojami balsavimo ir/ar balsų skaičiavimo procesuose. Elektroninių balsavimo mašinų pagalba yra supaprastinami balsavimo procesai, išvengiama didelių sąnaudų balsavimo ir balsų skaičiavimo priemonėms, yra nereikalingi asmenys, atsakingi už balsų skaičiavimą, bet neišvengiamai reikalingi asmenys, atsakingi už elektroninių balsavimo mašinų saugumą. Elektroninės balsavimo mašinos – tai specialiai balsavimui pritaikyti kompiuteriai ar automatizuotos balsavimo kabinos, pritaikytos stovėti balsavimo vietose. Tokios balsavimo vietos, kuriose balsuojama elektroninių balsavimo mašinų pagalba, vadinamos elektroninio balsavimo centrais.¹⁶⁶ Elektroninio balsavimo mašinos yra sujungtos internetinio ryšio technologijomis ir balsai yra skaičiuojami ne kiekvienoje atskiroje mašinoje, bet viename balsavimo mašinas apjungiančiame serveryje. Balsavimo proceso automatizavimas elektroninių balsavimo mašinų pagalba turi keletą privalumų. Mašinų pagalba yra taupomi kaštai popieriui, biuletenių spausdinimui, nereikalinga tiek rinkimus prižiūrinčio personalo, žymiai sumažinami kaštai apsaugos išlaidoms transportuojant biuletenius. Kitas privalumas remiasi tuo, kad balsavimo mašinos yra sujungtos į vieną tinklą, vadinasi nėra reikalinga kiekvienos mašinos rezultatus atskirai skaičiuoti ir susumuoti su kitų mašinų rezultatais, balsai yra skaičiuojami bendrai. Balsavimo mašinų pagalba yra įmanoma matyti bendrą tarpinį balsavusiųjų skaičių, įmanoma sekti balsavimo eigą balsavimo procese, dar nepasibaigus rinkimams. Elektroninių balsavimo mašinų pagalba yra išvengiama žmogaus įsikišimo į balsų skaičiavimo procesą, taigi, beveik panaikinama suklydimo skaičiuojant tikimybė ir balsų klastojimo tikimybė. Siekiant užtikrinti sklandų balsavimo mašinų veikimą ir nepažeidžiamumą, į balsavimo procesą būtina

¹⁶⁵ Svensson J., Leenes R. E-voting in Europe: Divergent democratic practice. Informatikon Poloty 8 (2003). IOS Press.// [http://iospress.metapress.com/\(1a11ym45ac1nnc45kdfwao2e\)/app/home/contribution.asp?referrer=parent&backto=issue,2,7;journal,8,11;linkingpublicationresults,1:300389,1;prisijungimo laikas 2006-05-01](http://iospress.metapress.com/(1a11ym45ac1nnc45kdfwao2e)/app/home/contribution.asp?referrer=parent&backto=issue,2,7;journal,8,11;linkingpublicationresults,1:300389,1;prisijungimo laikas 2006-05-01).

¹⁶⁶ Petrauskas P., Limba T. Ispanijos elektroninės valdžios projektų analizė// Viešoji politika ir administravimas. 2002, Nr. 2. P. 93-97.

įdiegti tinkamas apsaugos priemonės, užkirsti kelią įsibrauti į balsavimo mašinų operacines sistemas.¹⁶⁷

Elektroninis nuotolinis balsavimas – tai priemonių ir metodų visuma, kuriais remiantis yra sudaromos galimybės piliečiams dalyvauti balsavime, nepaisant jų buvimo vietos, naudojantis internetinėmis technologijomis. Tokio tipo e. balsavimas turi savų privalumų, tačiau turi ir trūkumų, kadangi kol kas nėra pakankamai išvystytos technologijos užtikrinti nuotolinio balsavimo saugumui ir tikslumui.

Pagrindiniai e. nuotolinio balsavimo privalumai yra panašūs į elektroninių balsavimo mašinų privalumus, kadangi, balsuojant nuotoliniu būdu internetu, naudojama iš esmės panaši balsų skaičiavimo sistema, kuri gauna rezultatus internetiniais tinklais iš skirtingų vietų. Taigi, tokios technologijos daug geriau užtikrina balsų skaičiavimo tikslumą, užkerta kelią piktnaudžiavimui, mažina rinkimų kaštus, balsai yra skaičiuojami automatiškai viename serveryje. Pagrindinis nuotolinių rinkimų privalumas yra tas, kad jie suteikia galimybę balsuoti, nepaisant tokią teisę turinčių asmenų buvimo vietos. Tai reiškia, kad rinkėjams nereikia atvykti į balsavimo vietas nustatytu laiku. Balsuojant internetu yra modernizuojamas visas demokratiškų rinkimų procesas.¹⁶⁸

Siekiant įgyvendinti tiesioginių elektroninių rinkimų ar referendumų idėją internete, būtina pasirūpinti rinkėjų identifikavimu, gera ir saugia telekomunikacinio ryšio kokybe, labai svarbus e. balsavimo reglamentavimas ir rinkėjų pritraukimas dalyvauti rinkimuose internetu. E. balsavimo reglamentavimas – tai toks procesas, kurio pagalba nustatomos pereinamosios ir nuolatinės taisyklės, kuriomis remiantis, bus rengiami e. referendumai ir e. rinkimai. Reglamentavimas turi apimti jau galiojančius demokratijos principus, nepažeisti demokratiškų rinkimų reikalavimų, bet teisiškai įtvirtinti patogaus ir saugaus e. balsavimo reguliavimą. Siekiant pripratinti rinkėjus prie balsavimo internetu, būtų tikslinga e. balsavimo praktiką pradėti įgyvendinti nuo e. balsavimo centrų įrengimo. Tai būtų tarsi tarpinis žingsnis nuo įprastų rinkimų link visiškai internetinių nuotolinių rinkimų, pasikeistų tik balsavimo vieta, bet ne būdas.¹⁶⁹ Taigi, balsavimas internetu ir kitų skaitmeninių technologijų pagalba turėtų skatinti rinkėjus aktyviau

¹⁶⁷ Svensson J., Leenes R. E-voting in Europe: Divergent democratic practice// Information Polity 8 (2003). IOS Press.//

[http://iospress.metapress.com/\(1a11ym45ac1nnc45kdfwao2e\)/app/home/contribution.asp?referrer=parent&backto=issue,2,7;journal,8,11;linkingpublicationresults,1:300389,1](http://iospress.metapress.com/(1a11ym45ac1nnc45kdfwao2e)/app/home/contribution.asp?referrer=parent&backto=issue,2,7;journal,8,11;linkingpublicationresults,1:300389,1); prisijungimo laikas 2006-05-01.

¹⁶⁸ McCullagh K. E-democracy: potential for Political Revolution?// International Journal of Law and Information Technology. 2003, Vol.11, No. 2. Oxford University Press//

<http://www.ingentaconnect.com/content/oup/inttec/2003/00000011/00000002/art00149>; prisijungimo laikas 2006-05-12.

¹⁶⁹ Petrauskas P., Limba T. Ispanijos elektroninės valdžios projektų analizė// Viešoji politika ir administravimas. 2002, Nr. 2. P. 93-97.

dalyvauti rinkimuose, nes toks balsavimas yra patogesnis ir būtų itin pažangus žingsnis modernizuojant rinkimus.¹⁷⁰

Nepaisant e. demokratijos elektroninio dalyvavimo segmento būdo - e. balsavimo - patrauklumo ir pabrėžtinų privalumų, e. balsavimas taip pat yra susijęs su atitinkamomis iš to kylančiomis grėsmėmis. Pirmoji grėsmė yra susijusi su investicijomis. Turėtų būti laikomasi nuostatos, kad įdėtos investicijos į sistemos patobulinimą ar atnaujinimą per tam tikrą laiką turėtų atsiperkti, būti naudingos tiek finansiškai, tiek ir socialiniais aspektais. Programinė įranga, kuri reikalinga organizuoti e. balsavimo procesui, yra itin profesionali ir brangi. Dažnai nėra detaliai išanalizuojama, ar e. balsavimas tikrai padėtų taupyti kaštus, lyginant su paprastu balsavimu, po kiek laiko investicijos į programinę įrangą ir kitą reikalingą techninę infrastruktūrą atsiperktų.

Dar viena grėsmių yra susijusi su rinkėjų galimybėmis naudotis skaitmeninėmis technologijomis. Kaip žinoma iš daugelio tyrimų, mokėjimas naudotis kompiuteriu kol kas nėra būdingas daugeliui balsavimo teisę turinčių žmonių.¹⁷¹ Taip pat, turint mintyje nuotolinio e. balsavimo būdą, kol kas ne visi gyventojai turi galimybes naudotis kompiuteriais ir internetu, ypač gyvenantys atokesnėse vietose.¹⁷² Taigi, prieš diegiant e. balsavimo sistemą, reikia užtikrinti tinkamą gyventojų priėjimą prie skaitmeninių technologijų teikiamų galimybių.

Kita grėsmė apibrėžiama, kaip nepakankamas kompiuterinių ir internetinių technologijų ar sistemų patikimumas ir atsparumas gedimams ar prieš kompiuterinius nusikaltėlius. Kompiuterinės programos gali sugesti balsavimo metu, taip gali dingti informacija apie jau balsavusiuosius, informacija gali tapti prieinama nelegaliems vartotojams, gali būti netiksliai suskaičiuojami balsai, padaromos kitos klaidos. Esant nepakankamam sistemos saugumui e. balsavimas nėra apsaugotas nuo kompiuterinių nusikaltėlių įsikišimo ir balsų klastojimo, taip pat nuo asmens duomenų pažeidimų.

Dar keletas grėsmių yra susijusios su e. parašo naudojimu, nes e. parašas yra ypač aktualus e. balsavime. Vadovaujantis Lietuvoje esančiu e. parašo reglamentavimu¹⁷³, e. parašo turėjimas nėra privalomas, kaip paso ar identifikavimo kortelės, todėl gyventojai neskuba juo

¹⁷⁰ Petrauskas P., Limba T. Ispanijos elektroninės valdžios projektų analizė// Viešoji politika ir administravimas. 2002, Nr. 2. P. 93-97.

¹⁷¹ Svensson J., Leenes R. E-voting in Europe: Divergent democratic practice// Information Polity 8 (2003). IOS Press// [http://iospress.metapress.com/\(1a11ym45ac1nnc45kdfwao2e\)/app/home/contribution.asp?referrer=parent&backto=issue,2,7;journal,8,11;linkingpublicationresults,1:300389,1](http://iospress.metapress.com/(1a11ym45ac1nnc45kdfwao2e)/app/home/contribution.asp?referrer=parent&backto=issue,2,7;journal,8,11;linkingpublicationresults,1:300389,1); prisijungimo laikas 2006-05-01.

¹⁷² Petrauskas P., Limba T. Ispanijos elektroninės valdžios projektų analizė// Viešoji politika ir administravimas. 2002, Nr. 2. P. 93-97.

¹⁷³ Paaiškinimas – vadovautasi Lietuvos Respublikos elektroninio parašo įstatymu, Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimu „Dėl elektroninio parašo priežiūros institucijos“ ir Skaitmeninio sertifikavimo centro internetinėje svetainėje pateikiama informacija// http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=169880, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=165046&p_query=&p_tr2=, www.ssc.lt; prisijungimo laikas 2006-11-17.

naudotis. E. parašas yra teikiamas privačios struktūros ir kasmetinis jo naudojimas nemažai kainuoja¹⁷⁴, taigi nėra galimybių skatinti gyventojus turėti e. parašą ir juo naudotis, kadangi išlaidos jam ir gaunama nauda nėra ekvivalenčios. Verta paminėti, kad balsuojant e. būdu, naudojant e. parašą, padidėja „balsų pardavimo“ tikimybė ir piktnaudžiavimo e. parašu galimybė.¹⁷⁵

Nemaža grėsmė demokratiškų e. rinkimų ar e. referendumų sutrikdymui – nekompetentingas ar nesąžiningas balsavimo sistemas aptarnaujantis personalas. Elektroninė balsavimo įranga gali būti labai patikima, bet tos įrangos veikimas neįsivaizduojamas be žmogiškojo faktoriaus, be aptarnaujančio personalo.

Rinkimai ir referendumai turi tam tikrą etinį ir socialinį atspalvį, jie žmonėms asocijuojasi su balsavimo proceso atlikimu tam skirtoje vietoje, slaptai. Balsavimo perkėlimas iš balsavimo vietų į privačias erdves gali taip pat ir neigiamai paveikti žmonių motyvaciją balsuoti.¹⁷⁶ Nemaža grėsmė e. balsavimo sąžiningumui, balsuojant nuotoliniu būdu, kyla dėl kontrolės nebuvimo. Kadangi asmenys nuotolinio e. balsavimo būdu gali balsuoti iš jiems patogių vietų, niekas nekontroliuoja balsavimo proceso, gali būti pažeistas slaptos balsavimo reikalavimas, kuris yra vienas iš pagrindinių balsavimo principų.

E. balsavimas – tai specialaus reglamentavimo, žmonių švietimo ir mokymo naudotis technologijomis, saugumo ir duomenų apsaugos užtikrinimo, infrastruktūros tobulinimo reikalaujantis procesas. E. balsavimo nauda nebus pilnavertė tol, kol nebus išspręstos su tuo susijusios problemos ir e. balsavimas netaps visuomenei priimtina bei saugia demokratiškų rinkimų ar referendumų priemone.

Elektroninis balsavimas Lietuvoje. Lietuvos Respublikos Seimas 2006 metų balandžio 25 dienos nutarimu Nr. X-583 „Dėl Vyriausiosios rinkimų komisijos 2005 metų veiklos ataskaitos“ įpareigojo Vyriausiąją rinkimų komisiją parengti balsavimo internetu koncepciją.¹⁷⁷

¹⁷⁴ Elektroninį parašą teikiančio Skaitmeninio sertifikavimo centro internetinė svetainė// www.ssc.lt; prisijungimo laikas 2006-11-17.

¹⁷⁵ Svensson J., Leenes R. E-voting in Europe: Divergent democratic practice// Information Polity 8 (2003). IOS Press// [http://iospress.metapress.com/\(1a11ym45ac1nnc45kdfwao2e\)/app/home/contribution.asp?referrer=parent&backto=issue,2,7;journal,8,11;linkingpublicationresults,1:300389,1](http://iospress.metapress.com/(1a11ym45ac1nnc45kdfwao2e)/app/home/contribution.asp?referrer=parent&backto=issue,2,7;journal,8,11;linkingpublicationresults,1:300389,1); prisijungimo laikas 2006-05-01.

¹⁷⁶ Svensson J., Leenes R. E – voting in Europe: Divergent democratic practice// Information Polity 8 (2003). IOS Press// [http://iospress.metapress.com/\(1a11ym45ac1nnc45kdfwao2e\)/app/home/contribution.asp?referrer=parent&backto=issue,2,7;journal,8,11;linkingpublicationresults,1:300389,1](http://iospress.metapress.com/(1a11ym45ac1nnc45kdfwao2e)/app/home/contribution.asp?referrer=parent&backto=issue,2,7;journal,8,11;linkingpublicationresults,1:300389,1); prisijungimo laikas 2006-05-01.

¹⁷⁷ Lietuvos Respublikos Seimo 2006 m. balandžio 25 dienos nutarimas Nr. X-583 „Dėl Vyriausiosios rinkimų komisijos 2005 metų veiklos ataskaitos“ // http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=275129&p_query=&p_tr2=; prisijungimo laikas 2006-12-04.

Koncepcijos rengėjai¹⁷⁸ vadovavosi Europos Tarybos Ministrų Komiteto 2004 m. Deleguotųjų ministrų 898-jo susitikimo metu patvirtinta Valstybių narių Ministrų Komiteto „Rekomendacija (2004)11 dėl teisinių, operacinių ir techninių normų, taikomų rinkimams elektroniniu būdu“, kurioje detalai aprašomi rinkimų, vykdomų elektroniniu būdu, principai ir reikalavimai. Koncepcijai buvo pritarta Vyriausiosios rinkimų komisijos 2006 m. birželio 27 d. posėdyje sprendimu Nr.38. 2006 m. lapkričio 16 d. Lietuvos Respublikos Seimas priėmė nutarimą dėl balsavimo internetu rinkimuose ir referendumuose patvirtinimo.

Magistro darbo autorė laiko tikslinga aptarti koncepcijos trūkumus. Dėl jau aptartų e. balsavimo privalumų, šiame paragrafe pateikiami tik pastebėjimai apie koncepcijos trūkumus ir koncepcijoje neatsakytus klausimus, detalai nėra analizuojamas visas jos turinys.

Pirmasis trūkumas – kadangi koncepcija buvo parengta labai greitai, nors teigiama, kad atsižvelgta į Valstybių narių Ministrų Komiteto Rekomendaciją¹⁷⁹, nebuvo atlikta grėsmių ir galimybių, susijusių su e. balsavimu Lietuvoje, analizė. Koncepcijos rengėjai nepasitelkė jokios analizės ar studijos, tam, kad ištirti elektroninio nuotolinio balsavimo galimybes, poreikį ir su tuo susijusias grėsmes. Kuriant koncepciją buvo remtasi tik užsienio šalių pavyzdžiais. Magistro darbo autorė, vadovaudamasi konferencijoje „Ar reikia elektroninio balsavimo Lietuvai?“ skaitytais pranešimas, daro išvadą, kad koncepcijos rengime buvo remtasi Estijos e. balsavimo, vykusio 2005 m. pavyzdžiu ir e. balsavimo Olandijoje ir Šveicarijoje pavyzdžiais¹⁸⁰. Darbo autorė mano, kad remtis vien šių šalių praktika netikslinga, nes:

- *Estijoje* e. balsavimas vyko, kadangi estai yra viena labiausiai pažengusių šalių asmenų identifikavimo ir autentifikavimo infrastruktūros požiūriu, Estijoje gyventojai turi asmens identifikavimo korteles su integruotu e. parašu. Lietuvoje tokios galimybės nėra ir tokia galimybė šiuo metu dar nėra net svarstoma dėl jos brangumo ir dėl to, kad tik neseniai yra pradėtos išduoti naujojo pavyzdžio asmens identifikavimo kortelės, neturinčios elektroninio parašo galimybės. Elektroninis parašas Lietuvoje yra teikiamas privačios struktūros. Dėl šių priežasčių Estijos pavyzdys Lietuvai kol kas negali būti identiškai pritaikomas.

- *Olandijoje* elektroninio balsavimo galimybe gali naudotis tik užsienyje gyvenantys išeiviai. Lietuvoje emigracija yra ypač didelė pastaraisiais metais, taigi, koncepcijos iniciatorių teigimu, e.

¹⁷⁸ Paaikškinimas - koncepciją rengė Vyriausiosios rinkimų komisijos pirmininkas Zenonas Vaigauskas, Vyriausiosios rinkimų komisijos nariai Jonas Udris ir Pranas Žukauskas.// Balsavimo internetu rinkimuose ir referendumuose koncepcijos projektas// http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=280219&p_query=&p_tr2=; prisijungimo laikas 2006-11-29.

¹⁷⁹ Lietuvos Respublikos Seimo 2006 m. lapkričio 25 d. nutarimas Nr. X-912 “Dėl balsavimo internetu rinkimuose ir referendumuose koncepcijos patvirtinimo“// http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=287235&p_query=&p_tr2=; prisijungimo laikas 2006-12-01.

¹⁸⁰ Udris J. Elektroninio balsavimo praktika// Ar reikia elektroninio balsavimo Lietuvai? Konferencijos medžiaga (Vilnius, Lietuvos Respublikos Seimo Konferencijų salė, 2006 m. gruodžio 8 d.)// nepublikuota.

balsavimas padidintų balsuojančių skaičių, nes užsienyje esantiems lietuviams būtų suteiktas paprastesnis balsavimo teisės įgyvendinimo mechanizmas. Verta pastebėti, kad Olandijos išeiviai – tai kolonijiniai išeiviai, o Lietuvos - ne, ryšiai tarp išeivių ir šalių yra skirtingi. Taip pat nėra aišku, ar užsienyje gyvenantys lietuviai turi Lietuvos bankų sąskaitas, kadangi e. balsavimo koncepcija numato balsavimą, naudojantis elektroninės bankininkystės sistema. Lietuvoje e. balsavimo teisė būtų suteikta visiems balsavimo teisę turintiems asmenims, o ne tik užsienyje gyvenantiems, kaip Olandijos e. balsavimo teisė.

- Šveicarijoje šalies teritorija yra suskirstyta į smulkius municipalinius darinius – kantonus. Šveicarijos valdymo forma ir konstitucija įpareigoja visus svarbius klausimus spręsti referendumais, todėl per metus Šveicarijoje vyksta mažiausiai 4 referendumai nacionaliniu lygiu, o kantonų lygiu - dar daugiau. E. balsavimas Šveicarijoje – tai išeitis taupyti kaštus ir skatinti asmenis dalyvauti svarbiausių valstybės klausimų sprendime, nes, esant paprastam balsavimui, rinkėjų skaičius ypač sumažėtų. Taigi, Šveicarijoje e. referendumų kaštų ir naudingumo santykis yra labai didelis. Lietuvoje, nesant tokiam dažnam balsavimui, e. balsavimo infrastruktūros kaštai gali būti finansiškai nenaudingi, kadangi, esant e. balsavimui, nebus panaikintas paprastas balsavimas, taigi, atsirastų dvigubas kaštų panaudojimas rinkimams. Šveicarijoje asmens identifikavimo sistema skiriasi nuo estų sistemos. E. referendume dalyvaujantys asmenys, įvedę savo asmens duomenis, gauna e. balsavimui skirtus prisijungimo duomenis, kurie gali būti panaudoti tik vieną kartą. Tokia sistema nėra labai stipri asmens identifikavimo ir autentifikavimo požiūriu, tačiau dėl tokios konstitucinės santvarkos, ji atitinka reikalavimus, nes referendumais sprendžiama labai daug klausimų. Lietuvai tokia sistema netiktų.

Autorė laiko tikslinga pažymėti, kad, nors koncepcijos iniciatoriai ir rėmėsi užsienio šalių praktika, nei viena iš paminėtų šalių sistema netinka Lietuvai.

Antrasis trūkumas – koncepcijos rengėjai numato, kad internetiniam balsavimui Lietuvoje bus naudojamas elektroninės bankininkystės modelis¹⁸¹, kuris yra saugus ir vienas iš geriausiai išvystytų tarp elektroninių paslaugų Lietuvoje. Tokį pasirinkimą koncepcijos rengėjai grindžia tuo, kad Lietuvoje nėra visiems prieinamos e. parašo naudojimo galimybės, taip pat infrastruktūros, kurios pagalba būtų įmanoma e. balsavimą vykdyti e. parašo pagalba. Kitokie asmens identifikavimo ir autentifikavimo įrenginiai valstybei būtų pernelyg brangūs. Elektroninės bankininkystės sistema pasiteisino, ją panaudojant pajamų deklaravimo tikslais. Koncepcijos rengėjai teigia, kad technologiškai tokia sistema yra patikima ir priimtina. Magistro darbo autorė laiko tikslinga pastebėti, kad bankų sistema Lietuvoje yra komercinio pobūdžio, o

¹⁸¹ Lietuvos Respublikos Seimo 2006 m. lapkričio 25 d. nutarimas Nr. X-912 “Dėl balsavimo internetu rinkimuose ir referendumuose koncepcijos patvirtinimo“// http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=287235&p_query=&p_tr2=; prisijungimo laikas 2006-12-01.

rinkimų teisė ir pareiga yra konstitucinė, laiduojama valstybės. Nėra aišku, kodėl balsavimo teisė yra siejama su bankais ir, ar tai neturės komercinio atspindžio, ar toks pasirinkimas nepažeis bankų tarpusavio konkurencijos reikalavimų, ar bankai sutiks savo sistemą naudoti balsavimo tikslais, nes tai niekaip nėra susiję su pinigais (kitai nei pajamų deklaravimas). Kitas balsavimo siejimo su elektronine bankininkyste aspektas tas, kad kiekvienas asmuo yra laisvas kiekviename banke atsidaryti tiek sąskaitų, kiek jis nori, net nesaugant jose pinigų, o kiekviena sąskaita turi atskirą prisijungimo prie jos elektroninės bankininkystės sistemą. Konceptijos rengėjai nepaaiškina, kaip bus siekiama išvengti elektroninės bankininkystės kodų perdavimo, nes toks perdavimas, nesant sąskaitoj pinigų, gali būti vykdomas be jokios grėsmės asmens turtui (skirtingai nuo pajamų deklaravimo e. paslaugų). Nėra aišku, ar bus kaip nors elektroninės bankininkystės kodų perdavimas sankcionuotas administracinėmis ar baudžiamosiomis normomis. Konceptijos rengėjai numato, kad e. bankininkystės sistema būtų pasitelkiama, kaip galimybė e. balsavimui, kaip pradinis e. balsavimo būdas ir vėliau, jau prigijus e. balsavimui, greičiausiai būtų pasitelkti kiti technologiniai sprendimai.

Trečiasis trūkumas – prieš kuriant koncepciją ir ją priėmus, kol kas nėra tinkamai išaiškinta slaptos balsavimo samprata. Slaptos balsavimo sąvoką galima aiškinti, kaip slaptą balsavimą siaurąja prasme ir slaptą balsavimą plačiąja prasme. Siaurąja prasme, slaptas balsavimas yra suprantamas, kaip ryšio tarp balso ir asmenybės nustatymo galimybės nebuvimas po to, kai balsas atsiduria balsadėžėje ir yra skaičiuojamas. Niekas negali žinoti, kieno kuris balsas yra. Slaptas balsavimas plačiąja prasme yra suprantamas, kaip balso slaptumas bet kuriuo balsavimo proceso momentu. Niekas neturi matyti, girdėti ar žinoti, kaip balsavo asmuo. Lietuvoje, vadovaujantis visiems žinoma balsavimo tvarka, autorė teigia, kad slaptas balsavimas, numatytas Konstitucijoje yra taikomas plačiąja prasme, kadangi balsuojantieji asmenys neturi teisės balsuoti ne kabinose, o kabinose privalo būti vieni ir nei viename balsavimo proceso momente nepalikta galimybė balsą susieti su asmeniu. Konceptijos rengėjai nepaaiškina, ar bus kreiptasi į Konstitucinę teisimą dėl slaptos balsavimo sąvokos išaiškinimo. Konceptijoje slaptas balsavimas yra suprantamas siaurąja prasme. Pasak J. Udrio¹⁸² ir¹⁸³, koncepcijos rengėjai slaptu balsavimu laiko tai, kad atidavus balsą, vėliau niekaip nėra galima atsekti balso ir asmens sąsajų. Pranešėjas taip pat teigė, kad „estai šią problemą išsprendė, vadovaujantis žmogaus teisėmis“¹⁸⁴ – slaptas balsavimas internetu yra įmanomas, nes „slaptos balsavimo plačiąja prasme reikalavimai niekaip negali būti pažeisti, kadangi kiekvieno žmogaus teisė yra leisti ar neleisti kam nors žinoti,

¹⁸² Udris J. Elektroninio balsavimo praktika// Ar reikia elektroninio balsavimo Lietuvai? Konferencijos medžiaga (Vilnius, Lietuvos Respublikos Seimo Konferencijų salė, 2006 m. gruodžio 8 d.)// nepublikuota.

¹⁸³ Udris J. Interviu// asmeninė komunikacija konferencijos „Ar reikia elektroninio balsavimo Lietuvai?“ metu. Vilnius: Lietuvos Respublikos Seimo Konferencijų salė. 2006. (Interviu klausimai 3 priede.)

¹⁸⁴ Udris J. Elektroninio balsavimo praktika// Ar reikia elektroninio balsavimo Lietuvai? Konferencijos medžiaga (Vilnius, Lietuvos Respublikos Seimo Konferencijų salė, 2006 m. gruodžio 8 d.)// nepublikuota.

matyti ar girdėti, kaip jis balsavo“¹⁸⁵. Pranešėjas teigė, kad valstybės pareiga yra užtikrinti slaptą balsavimą internetu tik siaurąja prasme.

Magistro darbo autorės nuomone, būtų tikslinga kreiptis į Konstitucinį teismą dėl konstitucinės normos išaiškinimo, kadangi sekti Estijos pavyzdžiu, neatsižvelgiant į šalių konstitucinio reguliavimo ypatumus ir skirtumus, yra netikslinga.

Ketvirtasis trūkumas – koncepcija tiksliai neapibrėžia asmens autentifikavimo galimybes. Vadovaujantis Lietuvos Respublikos Konstitucija ir balsavimą reguliuojančiais įstatymais, žmogus privalo balsuoti pats už save, išimtyms yra suteikiamos tik negalią turintiems asmenims. Koncepcija niekaip nenumato, koku būdu būtų galima užtikrinti tai, kad asmenys balsuotų patys už save. Autorė šį klausimą pateikė Vyriausiosios rinkimų komisijos nariui, vienam iš koncepcijos rengėjų. Pašnekovas teigė, kad Lietuvos Respublikos Konstitucija ir įstatymai asmenims laiduoja ne tik teises, bet ir pareigas, kiekvieno asmens pareiga laikytis teisės normų ir balsuoti už save, koncepcijoje nėra galimybių numatyti realaus reguliavimo modelio, kurio pagalba būtų užtikrinama asmenų teisės normų laikymasis.¹⁸⁶

Magistro darbo autorės nuomone, naudojantis elektroninės bankininkystės sistema, nėra galimybių užtikrinti asmens autentifikavimą. Tai galima būtų užtikrinti tik esant autentifikavimo pagal biometrinius duomenis galimybei. Nesant autentifikavimo galimybes, atitinkamai turi būti keičiami įstatymai, o gal net Konstitucija.

Penktasis trūkumas – internetinio balsavimo koncepcija yra sukurta, nesant e. demokratijos koncepcijos. Vadovaujanti OECD e. demokratijos modeliu¹⁸⁷, e. balsavimas yra e. dalyvavimo segmento pasireiškimo būdas. E. balsavimas – vienas iš e. demokratijos pasireiškimų būdų, kuris yra aukščiausiojo dalyvavimo lygmens ir tai yra didžiausia, sunkiausiai įgyvendinama siekiamybė. Nėra aišku, kodėl Lietuvoje yra pradama įgyvendinti e. demokratiją nuo aukščiausio, o ne nuo žemiausių lygmenų, koordinuojant e. demokratijos projektus valstybiniu lygiu ir pirmiausiai priimant e. demokratijos koncepciją. Įgyvendinant e. valdžią, pirma nacionaliniu lygiu buvo sukurta e. valdžios koncepcija ir tada buvo įgyvendinami atskiri projektai.

Šeštasis trūkumas – internetinio balsavimo koncepcija nėra paskelbta viešai svarstyti elektroniniu būdu. Prieš priimant koncepciją, taip pat nebuvo konsultuojamasi su gyventojais, nėra aišku, koks internetinio balsavimo reikalingumo laipsnis Lietuvoje, kaip gyventojai

¹⁸⁵ Udris J. Interviu// asmeninė komunikacija konferencijos „Ar reikia elektroninio balsavimo Lietuvai?“ metu. Vilnius: Lietuvos Respublikos Seimo Konferencijų salė. 2006. (Interviu klausimai 3 priede.)

¹⁸⁶ Udris J. Interviu// asmeninė komunikacija konferencijos „Ar reikia elektroninio balsavimo Lietuvai?“ metu. Vilnius: Lietuvos Respublikos Seimo Konferencijų salė. 2006. (Interviu klausimai 3 priede.)

¹⁸⁷ Promise and problems of E-democracy: challenges of online citizen engagement. OECD 2003// <http://www1.oecd.org/publications/e-book/4204011E.PDF>; prisijungimo laikas 2006-10-29.

naudosis tokia galimybe. 2006 m. spalio mėnesį Baltijos tyrimai¹⁸⁸ atliko gyventojų apklausą¹⁸⁹ dėl internetinio balsavimo.¹⁹⁰ Į klausimą, ar balsuotumėte internetu, teigiamai atsakė 38 proc. apklaustųjų, iš jų tik 16 proc. – tikrai balsuotų. Nebalsuotų – 55 proc. apklaustųjų, iš jų 31 proc. tikrai nebalsuotų, 11 proc. apklaustųjų nežino (žiūrėti priedą Nr. 6). Atsakymų į tą patį klausimą pasiskirstymas tarp „tikrai ateisiančių balsuoti“ išsidėstė atitinkamai: tikrai balsuotų – 27 proc., greičiau balsuotų – 22 proc., nežino – 5 proc., greičiau nebalsuotų – 17 proc., nebalsuotų – 29 proc. (4 priedas). Analizuojant tyrimo duomenis, darytina išvada, kad Lietuvoje gyventojai gan skeptiškai žiūri į elektroninį balsavimą. Apklausos duomenys, skirstant respondentus į kasdien naudojančius internetą, naudojančius rečiau ir visai nenaudojančius, pasiskirstė atitinkamai – iš kasdien besinaudojančių internetu 43 proc. tikrai balsuotų, 37 proc. greičiau balsuotų nei nebalsuotų; iš rečiau besinaudojančių internetu 17 proc. tikrai balsuotų, o 39 proc. greičiau balsuotų nei nealsuotų; iš nesinaudojančių internetu 1 proc. tikrai balsuotų, 6 proc. greičiau balsuotų nei nebalsuotų (žiūrėti priedą Nr. 7).

Magistro darbo autorė laiko tikslinga pastebėti, kad gyventojų pasiryžimas balsuoti internetu yra labai susijęs su tam reikalingu žinių ir infrastruktūros buvimu, kadangi iš apklausos duomenų matomas ryškus skirtumas tarp kasdien besinaudojančių internetu ir niekad nesinaudojančių. Atitinkamai potencialių balsuotojų internetu – 80 proc. ir 7 proc., skirtumas didesnis nei dešimt kartų. Taigi, tokie duomenys suponuoja, kad e. demokratijos vienas iš trukdžių – nenoras ar negalėjimas naudotis naujausiomis informacinėmis ir telekomunikacinėmis technologijomis – daro ypač didelę įtaką e. demokratijos plėtrai. Apie e. demokratijos trukdžius plačiau sekančiame skyriuje.

Konferencijos „Ar reikia elektroninio balsavimo Lietuvai?“ pranešėjų teigimu¹⁹¹ ir¹⁹² Lietuvoje nėra siekiama įdiegti e. balsavimo mašinų ar kioskų pagalba, siekiamybė yra siejama tik su nuotoliniu internetiniu balsavimu. Tokį pasirinkimą pranešėjai grindžia tuo, kad Lietuvoje rinkimai vyksta retai, o tokia technika yra brangi, be to, esant mažam balsavimo teisę turinčių asmenų skaičiui, balsai yra suskaičiuojami greitai ir tiksliai, nereikalinga mašinų pagalba. Technologijos labai greitai tobulėja, o, įsigijus tokią techniką, jos panaudojimas greičiausiai būtų

¹⁸⁸ Mačiūnas A. Ar priimtinas e. balsavimas lietuviams?// Ar reikia elektroninio balsavimo Lietuvai? Konferencijos medžiaga (Vilnius, Lietuvos Respublikos Seimo Konferencijų salė, 2006 m. gruodžio 8 d.)// nepublikuota.

¹⁸⁹ Paaikškinimas - N=1010, 15-74 m. Lietuvos gyventojai.

¹⁹⁰ Lietuvos Barometras Nr. 165. (2006 spalio 13-23 d.)// Mačiūnas A. Ar priimtinas e. balsavimas lietuviams?// Ar reikia elektroninio balsavimo Lietuvai? Konferencijos medžiaga (Vilnius, Lietuvos Respublikos Seimo Konferencijų salė, 2006 m. gruodžio 8 d.)// nepublikuota.

¹⁹¹ Daukšys K. E. balsavimo svarba Lietuvai// Ar reikia elektroninio balsavimo Lietuvai? Konferencijos medžiaga (Vilnius, Lietuvos Respublikos Seimo Konferencijų salė, 2006 m. gruodžio 8 d.)// nepublikuota.

¹⁹² Udris J. Elektroninio balsavimo praktika// Ar reikia elektroninio balsavimo Lietuvai? Konferencijos medžiaga (Vilnius, Lietuvos Respublikos Seimo Konferencijų salė, 2006 m. gruodžio 8 d.)// nepublikuota.

įmanomas tik vieniems ar keletui rinkimų, tokia išeitis finansiškai valstybei nebūtų naudinga. Magistro darbo autorė sutinka su tokia konferencijos pranešėjų opinija.

Išanalizavus e. balsavimo internetu reglamentavimo pradžią Lietuvoje, magistro darbo autorė daro išvadą, kad tokia koncepcija ir jos kūrimas yra skubotas, nėra pasverti naudingumo kriterijai, praktika pradėti nacionaliniu lygiu reglamentuoti e. demokratijos e. dalyvavimo segmento e. nuotolinį balsavimą, nesant e. demokratijos koncepcijos, nėra tikslinga.

Visi nagrinėti e. demokratijos pareiškimo elementai ir visi būdai yra taikomi, siekiant įtraukti piliečius į sprendimų priėmimo procesus, pagerinti jų ir valdžios institucijų bendradarbiavimo galimybes. Pagrindinis tikslas – palaikyti demokratiškumo idėjas ir siekti demokratiškų procesų santykiuose tarp valdžios ir piliečių, taip pat labiau kontroliuoti valdžios struktūrų veiklą, didinti piliečių galimybes įgyvendinti savo teises. Ne visus e. demokratijos e. informavimo, e. konsultavimo ir e. dalyvavimo segmentų elementus įmanoma tinkamai įgyvendinti šiandien, tačiau daugelio išsivysčiusių demokratiškų valstybių ateities planuose įvairių e. demokratijos elementų diegimas yra didelė siekiamybė.

2.4. E. demokratijos trukdžiai

E. demokratija – tai ne tik demokratijos principų įgyvendinimas informacinių ir telekomunikacinių technologijų pagalba ir atitinkamas specialus reguliavimas, siekiant ją padaryti naudinga ir patrauklia piliečiams. E. demokratijos plėtrą visada lydi daugelis su jos diegimu susijusių aspektų. Autorė laiko tikslinga analizuoti galimus e. demokratijos trukdžius: e. prieinamumo sąvoką, jos dedamąsias - sunkaus naujovių priėmimo problemą, skaitmeninio sklauto problemą, e. demokratijai reikalingą infrastruktūrą, e. parašo svarbą, įgyvendinant e. demokratijos projektus, taip pat lyderių skatinimo svarbą bei nuolatinės demokratijos problemą.

E. prieinamumas - sunkaus naujovių priėmimo, skaitmeninio sklauto ir nepakankamos, nei reikalinga e. demokratijai, infrastruktūros buvimas kartu sudaro e. prieinamumo problemą, kurią gal tikslingiau vadinti e. neprieinamumu.¹⁹³

Sunkaus naujovių priėmimo problema kyla dėl visuomenės senojoje Europoje pasidalinimo į dvi stambias grupes: viena jų – jauni, aktyvūs, besidomintys naujovėmis, žmonės,

¹⁹³ E. prieinamumas. Komisijos komunikatas Tarybai, Europos parlamentui, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir regionų komitetui. SEK(2005) 1095. Briuselis, 2005// http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/lt/com/2005/com2005_0425lt01.doc; prisijungimo laikas 2006-11-28.

kurie siekia išsilavinimo ir žinių, kita grupė – vyresnio amžiaus, pasyvūs, žemesnio išsilavinimo asmenys.¹⁹⁴ Ne visi asmenys yra suinteresuoti internetinių technologijų naudojimu, nors ir turėtų tam galimybę, tai lemia jau minėti faktoriai, tačiau, kaip įprasta, svarbiausiais laikytini du – amžius ir išsilavinimas. Dėl visuomenės senėjimo ne tik Europoje, bet ir Lietuvoje blogėja demografinė padėtis, o kartu stabdoma visuomenės tobulėjimo galimybė bei ekonominė plėtra.¹⁹⁵ Vyresnio amžiaus ir žemesnio išsilavinimo asmenys sunkiai priima naujoves, dažnai vengia jomis naudotis, taip pat nėra suinteresuoti jų teikiamomis galimybėmis. Valstybės uždavinys yra pratinti visuomenę prie naujų technologijų, siekiant kuo daugiau žmonių paskatinti naudotis naujosiomis technologinėmis galimybėmis¹⁹⁶ ir e. demokratijos galimybėmis. Dar viena priežastis, kodėl žmonės vengia naudotis naujovėmis, yra tinginystė. Jei asmuo savo gyvenimo poreikiams tenkinti apsieina be naujų technologijų, jis nėra pakankamai motyvuojamas mokytis naudotis jomis, taigi čia galimas dviejų priešpriešinių nuomonių susikirtimas. Viena byloja apie tai, kad reiktų, po truputį išimant senojo tipo paslaugas, taip skatinti naudotis naujosiomis technologijomis, o kita, kad negalima atimti žmonėms galimybės naudotis tokiais būdais, kokie yra priimtinesni, siekiant įgyvendinti savo teises.¹⁹⁷ Nenoras ir tingėjimas naudotis naujosiomis informacinėmis ir telekomunikacinėmis technologijomis gali būti žymus trukdis e. demokratijai.

Skaitmeninio sklauto aspektas yra neatsiejamas nuo žmonių vengimo naudotis naujausiomis technologijomis, kadangi viena yra, kai žmonės turi galimybę, bet vengia ir kita, kai tokios galimybės neturi. Žmonės dažnai vengia naudotis skaitmeninėmis technologijomis, nes neturi tam tinkamų galimybių, kurios pasireiškia per: 1. mokėjimą naudotis, 2. finansinių galimybių turėjimą ir 3. techninių galimybių turėjimą. Lietuvos nacionalinėje informacinėje strategijoje skaitmeninis sklautas suprantamas, kaip - ekonominės, socialinės ir kultūrinės nelygybės pavidalai, atsirandantys dėl netolygios nacionalinės ir tarptautinės informacinės visuomenės plėtros.¹⁹⁸ Skaitmeninis sklautas nubrėžia ribą tarp naujosiomis informacinėmis ir telekomunikacinėmis technologijomis besinaudojančių asmenų ir tų, kurie nesinaudoja jomis.¹⁹⁹

¹⁹⁴ Paaškinimas - lyginant šalių mentalitetą, amžių, socialinius sluoksnius, gyvenamąsias vietas ir kitus kriterijus, žmones galima dalinti į daugiau grupių.

¹⁹⁵ LR Seimo nutarimas, „Dėl valstybės ilgalaikės raidos strategijos“, 2002 11 12, Nr. 9-1187

¹⁹⁶ Lietuvos mokslo ir technologijų Baltoji technologijų knyga. Vilnius: Justitia, 2001. P. 13-24.

¹⁹⁷ Brack A., Noble P. E. democracy around the world// <http://www.esterkaufman.com.ar/varios/mi%20web/E-democracy%20around%20the%20world.pdf>; prisijungimo laikas 2006-06-15.

¹⁹⁸ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2005 m. birželio 8 d. nutarimas “ Dėl Lietuvos informacinės visuomenės plėtros strategijos patvirtinimo“ Nr. 625//

http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=257174&p_query=&p_tr2=; prisijungimo laikas 2006-06-15.

¹⁹⁹ London e-democracy report 2006, September // http://www.londonconnects.gov.uk/_db/_documents/London_e-democracy_report.doc; prisijungimo laikas 2006-11-08.

Vadovaujantis interneto vartotojų tyrimais²⁰⁰, pastebima, kad skaitmeninio sklauto paliestieji – tai žemesnio išsilavinimo, žemesnes pareigas užimantys, mažesnes pajamas gaunantys ir vyresnio amžiaus asmenys. Taigi, skaitmeninis sklautas dažnai sutampa su socialiniu sklautu ir atitinkamoms žmonių grupėms tampa dar sunkiau integruotis į informacinę visuomenę, nes e. demokratijos priemonėmis gali naudotis tik siaura vartotojų grupė.

Vadovaujantis Lietuvos nacionaline informacinės visuomenės plėtros strategija, *informacinė infrastruktūra* - tai nacionalinis ir globalus skaitmeniniai telekomunikacijų tinklai (techninė infrastruktūra) bei su jais susijusios visuomenės organizacinės struktūros, palaikančios ir plėtojančios informacinių technologijų naudojimą (organizacinė infrastruktūra).²⁰¹ Informacinę infrastruktūrą, svarbią e. demokratijos plėtojimui, galima apibūdinti per jos sudedamąsias dalis: teisinė sistema, organizacinė infrastruktūra, techninė įranga, programinė įranga, duomenų valdymas, informacijos bei sprendimų lygmenys.²⁰² Šios dedamosios tarpusavyje privalo darniai funkcionuoti, siekiant e. demokratijos veiksmingumo. Nepakankamai išvysčius vieną ar kitą dedamąją – tai gali tapti svarbiu trukdžiu e. demokratijos priemonėmis siekiamiems tikslams.

E. parašo svarba e. demokratijos projektų vystymui yra didelė. E. parašas gali būti laikomas viena iš sudedamųjų infrastruktūros, reikalingos e. demokratijos plėtrai, dalių. Jau aptartuose e. demokratijos informavimo ir komunikavimo, o ypač e. dalyvavimo segmento galimybės būtų labai padidintos, esant plačiam e. parašo naudojimui. Lietuvoje e. parašo išdavimas yra privačios struktūros prerogatyva²⁰³, todėl, esant e. parašo reglamentavimui²⁰⁴, naudojimas juo nėra labai paplitęs, neišnaudojamos e. parašo galimybės e. demokratijos plėtojimui. Ispanijoje 1999 metai, buvo įsteigtas Valstybinis sertifikavimo departamentas, kurio išduoti viešo naudojimo raktai, elektroniniai sertifikatai, labai pasitarnavimo visų tipų e. paslaugų ir e. galimybių plėtojimui.²⁰⁵

Lyderių skatinimas – tai toks veiksnys, kuris dažnai turi milžinišką įtaką socialiniams procesams. Lyderiai gali būti suprantami, kaip politiniai atstovai ir lyderiai bei kaip asmenys, kurie turi pripažinimą visuomenėje. Europos Sąjungos komisijos narė Viviane Reding pabrėžia interneto įtaką ir ES šalių narių atsakomybę, kuriant politinius planus ir jų pasekoje nukreipiant

²⁰⁰ Informacinių technologijų naudojimas namų ūkiuose//Lietuvos statistikos departamento interneto tinklapis// <http://www.std.lt/lt/news/view/?id=1505&>; prisijungimo laikas 2006-11-22.

²⁰¹ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2005 m. birželio 8 d. nutarimas “ Dėl Lietuvos informacinės visuomenės plėtros strategijos patvirtinimo“ Nr. 625// http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=257174&p_query=&p_tr2=; prisijungimo laikas 2006-06-15.

²⁰² Norvaišas S., Okulič-Kazarins M. Informacinės technologijos teisėje// Paskaitų ciklas. 2005.// <http://www.culture.lt/science/SD/>; prisijungimo laikas 2006-11-14.

²⁰³ Skaitmeninio sertifikavimo centro oficiali svetainė// www.ssc.lt; prisijungimo laikas 2006-11-19.

²⁰⁴ Lietuvos Respublikos elektroninio parašo 2000 m. liepos 11 d. įstatymas Nr. VIII-1822// http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=169880; prisijungimo laikas 2006-11-05.

²⁰⁵ Limba. T., Petrauskas. R. // Ispanijos elektroninės valdžios analizė// Viešojo politika ir administravimas, 2002. Nr. 2. P. 93-96.

piliečius tinkama kryptimi, išnaudojant visas interneto galimybes, stiprinant demokratinius procesus ir siekiant visuminės gerovės.²⁰⁶ Plėtojant e. demokratiją, tvirta lyderių pozicija, jų skatinimas, politikos kryptys bei kiti formalūs ir neformalūs raginimai naudotis informacinėmis ir telekomunikacinėmis technologijomis bei jų teikiamomis galimybėmis yra svarbus veiksnys. Nesant šio veiksnio – tai gali būti didelis trukdis e. demokratijos plėtrai.

Nuolatinės demokratijos problema – tai paplitusi diskusijų tema. E. demokratijos elektroninio dalyvavimo galimybės, o ypač e. balsavimo galimybė gali atverti piliečiams neribotą prieigą prie sprendimų priėmimo. Žinant, kad ne visi piliečių lūkesčiai yra teisėti, galima tikėtis neteisėtų lūkesčių tenkinimo, pasitelkiant e. demokratijos teikiamas galimybes. Pasak I. Bielinio, verta neužmiršti Aristotelio tvirtinimo, kad geriausia demokratija yra ta, kur valdo įstatymas, o blogiausia – kur valdo miestas, arba dauguma²⁰⁷, nes čia atsiranda labai lengvas šansas įvairiems apsimetėliams ir demagogams užvaldyti situaciją. Atsiranda lengva „elektroninės ochlokratijos“ galimybė.²⁰⁸ Autorius taip pat pabrėžia, kad „atsiradus „tiesioginio dalyvavimo demokratijos“ galimybei, atsiranda ir galimybė atimti valdžią (bent jau jos dalį) iš politikų, nes tiesioginio dalyvavimo demokratijos sąlygomis nereikia visuomenės interesų atstovų. Jų funkcija praranda prasmę, visa atsakomybė paskirstoma tiesiogiai e. piliečiams. Tai sukuria terpę kurtis visiškai autonominių individų visuomenei.“²⁰⁹ Tokiu būdu, pernelyg išsivysčiusi e. demokratija gali pakeisti pačios moderniosios demokratijos siekius – teisingo, žmogaus teisių nepažeidžiančio, sprendimų priėmimo siekio ir konstitucinės, suverenios valstybės siekio. Pernelyg išvystyta e. demokratija gali sąlygoti hiperdemokratijos atsiradimą, kai bus paminamos mažumų teisės, opozicijos galimybės reikštis ir įstatymų normos, bus manipuluojama e. demokratijos galimybėmis saviems poreikiams tenkinti. Pasak I. Bielinio, perteklinės e. demokratijos galimybės gali atverti kelią į tironiją – „20 amžiaus pradžioje buvo įmanoma daugumos tironija, realios demokratijos sąlygomis mažumos tironija, o e. demokratijos sąlygomis visai galima vieno žmogaus tironija, jei jis bus įvaldęs kompiuterinio komunikavimo subtilybes ir turės išteklių.“²¹⁰ Taigi, suvokiant nuolatinės demokratijos grėsmes dėl pernelyg išvystytos e. demokratijos, tas suvokimas gali būti žymus stabdis plėtojant ar išitraukiant į e. demokratijos procesus.

²⁰⁶ Reding V. - Member of the European Commission responsible for Information Society and Media. The Internet – key to freedom, democracy and economic development// <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=SPEECH/06/650&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en>; prisijungimo laikas 2006-11-02.

²⁰⁷ Paaiškinimas - šiuo atveju elektroninė dauguma.

²⁰⁸ Bielinis. L., Elektroninės demokratijos prieštaravimai// Politologija, 2001/3 (23)// <http://www.leidykla.vu.lt/inetleid/politol/23/s3.html>; prisijungimo laikas 2006-11-29.

²⁰⁹ Bielinis. L., Elektroninės demokratijos prieštaravimai// Politologija, 2001/3 (23)// <http://www.leidykla.vu.lt/inetleid/politol/23/s3.html>; prisijungimo laikas 2006-11-29.

²¹⁰ Bielinis. L., Elektroninės demokratijos prieštaravimai// Politologija, 2001/3 (23)// <http://www.leidykla.vu.lt/inetleid/politol/23/s3.html>; prisijungimo laikas 2006-11-29.

E. demokratijos iniciatyvos, plėtra ir procesai yra lydimi e. demokratijos trukdžių, kuriuos yra būtina atsižvelgti, diegiant e. demokratiją ir siekiant jos efektyvumo. Pradinėje e. demokratijos diegimo stadijoje yra susiduriama su skaitmeninio sklauto ir abejingumo kompiuterinėms galimybėms trukdžiais, kurie sumažina piliečių naudojimosi teikiamomis galimybėmis dažnumą. Vėliau gali atsirasti tinkamos infrastruktūros trūkumo ar nuolatinės demokratijos grėsmės.

Išanalizavusi e. demokratijos sampratą, bruožus, procesus ir atskirus elementus, magistro darbo autorė daro išvadą, kad e. demokratija yra pilietinės visuomenės stiprinimo priemonė, kadangi ji padeda įgyvendinti pilietinės visuomenės funkcijas, užtikrina sklandų pilietinių iniciatyvų vyksmą, padeda žmonės bendradarbiauti su valdžios institucijomis, o institucijoms geriau išiklausyti piliečių poreikius, vykti kitiems svarbiems visuomeniniams procesams. Kadangi demokratinės valstybės bruožai gali būti įvardijami, kaip pilietinės visuomenės prielaidos²¹¹, tai e. demokratijos procesai, padedantys užtikrinti demokratijos egzistavimą valstybėje, yra svarbūs pilietinės visuomenės vystymuisi.

Magistro darbo autorė laiko tikslinga pažymėti, kad, jeigu demokratinė santvarka yra neatsiejama nuo pilietinės visuomenės ir pilietinė visuomenė negali egzistuoti nedemokratinėje valstybėje, tai e. demokratija taip pat yra neatsiejama nuo pilietinės visuomenės, nes ji yra skirta tokioms funkcijoms užtikrinti, kokios yra pilietinės visuomenės funkcijos. Taigi, e. demokratija yra priemonė pilietinei visuomenei veikti ir stiprinti.

²¹¹ Paaiškinimas – tai išanalizuota 1.1.3. skyrelyje.

3. E. DEMOKRATIJOS, KAIP PILIETINĖS VISUOMENĖS STIPRINIMO PRIEMONĖS, PAPLITIMO ANALIZĖ LIETUVOS KONTEKSTE

Išanalizavus e. demokratijos teikiamas galimybes piliečiams aktyviau dalyvauti valdymo procesuose, svarbu išanalizuoti Lietuvoje esančią situaciją. Siekiant atskleisti e. demokratijos, kaip priemonės pilietinei visuomenei stiprinti, galimybę Lietuvoje, magistro darbo autorė atliko tyrimą, kurio pasekoje siekta išsiaiškinti, kokie iš prieš tai nagrinėtų e. demokratijos elementų yra paplitę renkamų institucijų, priimančių svarbiausius sprendimus, tinklapiuose.

3.1. Empirinio e. demokratijos elementų tyrimo pasirinktose Lietuvos institucijose metodologija

Analizuojant e. demokratijos, kaip priemonės pilietinei visuomenei stiprinti, galimybę, buvo tiriami Lietuvos savivaldybių tinklapiai ir Lietuvos Respublikos Seimo tinklapis²¹², ieškant juose magistro darbe išanalizuotų e. demokratijos pasireiškimo elementų.

Empirinio tyrimo objektas pasirinktas, vadovaujantis nuostata tirti tik institucijas, kurios yra piliečių ir gyventojų tiesiogiai renkamos ir kurios turi teisę priimti vietinio ar valstybinio taikymo teisės aktus. Šios institucijos taip pat pasirinktos, kadangi jos yra atstovaujamosios demokratijos įgyvendinimo subjektai, o jų nariai yra gyventojų atstovai.

Empirinio tyrimo tikslas – išsiaiškinti, kaip Lietuvoje savivaldybės ir Lietuvos Respublikos Seimas, kaip piliečių renkamos institucijos ir gyventojų atstovų visuma, naudojami e. demokratijos galimybėmis. Išsiaiškinti, kokie e. demokratijos įgyvendinimo elementai labiausiai paplitę Lietuvoje ir kokių elementų yra trūkumas.

Empiriniam tyrimui buvo naudojamas statistinis duomenų apdorojimo ir sisteminimo MS Excel kompiuterine programa metodas bei analitinis duomenų analizavimo ir aiškinimo metodas tyrimo išvadoms pateikti.

Empirinio tyrimo metu buvo tiriami savivaldybių ir Lietuvos Respublikos Seimo tinklapiai, juose ieškant šių, prieš tai buvusių skyriuose išanalizuotų, e. demokratijos pasireiškimo elementų, suskirstytų į tyrimo kriterijus:

1. e. demokratijos informavimo segmentas: informavimas apie veiklą – teisės aktų projektai. Elementas pasirinktas, kadangi gyventojų žinojimas apie teisės aktų projektus stiprina jų pasitikėjimą valdžios institucijų veikla. Elementu tyrine laikyti tik institucijų priimamų teisės aktų projektai ir nelaikyti kitokie projektai.

²¹² Paaškinimas – institucijų ir jų internetinių tinklapių sąrašą žiūrėti 13 priede.

2. e. demokratijos informavimo segmentas: informavimas apie veiklą – institucijos vadovo veikla ir/arba darbotvarkė, ir/arba institucijos veiklos programos, veiklos planai. Strateginiai vietovių plėtros planai ir kitokie planai, tiesiogiai nesusiję su veikla ar konkrečiais darbais, empiriniame tyrime nelaikomi elementu.

3. e. demokratijos informavimo segmentas: informavimas apie veiklą – institucijos ir/arba jos vadovų veiklos ataskaitos ir/arba viešai skelbiami sprendimai. Elementas pasirinktas, kadangi gyventojų žinojimas apie institucijos veiklą stiprina jų pasitikėjimą valdžios institucijų veikla, stiprina gyventojų ir valdžios institucijų tarpusavio ryšius.

4. e. demokratijos konsultavimo segmentas - „klausiate – atsakome“ tipo elektroninės paslaugos. Elementu laikytas klausimų ir atsakymų viešas paskelbimas interneto tinklapyje, taip pat klausimų pateikimas, gaunant atsakymus į e. pašto dėžutę bei neskelbiant jų viešai.

5. e. demokratijos informavimo segmentas – naujienų užsakymas e. paštu. Elementu laikomas tiek diferencijuotas naujienų prenumeravimas, tiek visų naujienų prenumeravimas.

6. e. demokratijos konsultavimo segmentas - elektroniniai pokalbiai;

7. e. demokratijos konsultavimo segmentas - elektroninis priėmimas;

8. e. demokratijos konsultavimo segmentas - elektroniniai forumai;

9. e. demokratijos informavimo segmentas - elektroniniai viešai prieinami susitikimai ir/ar elektroninės viešai prieinamos konferencijos, elementu taip pat laikyta tokių susirinkimų vaizdo ar garso įrašų viešas skelbimas internetiniuose tinklapiuose ne on-line;

10. e. demokratijos konsultavimo segmentas - elektroniniai viešosios nuomonės tyrimai. Elementu laikomos tiek nuolatinės, tiek laikinosios elektroninės apklausos, skelbiamos institucijų tinklapiuose įvairiais visuomeniniais klausimais, nepriklausomai nuo klausimo turinio ar jo pakeitimo dažnumo.

11. e. demokratijos dalyvavimo segmentas - elektroniniai protestai ir/ar elektroninės peticijos. Elektroninio dalyvavimo segmento elementai – e. protestai ir e. peticijos yra apjungti į vieną empirinio tyrimo kriterijų dėl panašaus įgyvendinimo pobūdžio, kuris aprašytas magistro darbe.

Elementai pasirinkti, vadovaujantis darbe naudota literatūra ir žinomai įmanoma galimybe visus šiuos e. demokratijos įgyvendinimo būdus naudoti praktikoje. Renkantis tyrimo kriterijus, taip pat buvo vadovautasi Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimo „Dėl bendrųjų reikalavimų valstybės institucijų interneto svetainėms patvirtinimo“²¹³ aktualia redakcija. Elementai, jų įgyvendinimas ir pranašumai išanalizuoti prieš tai buvusiam magistro darbo skyriuje. E. balsavimo, kaip e. demokratijos e. dalyvavimo segmento, galimybė nebuvo tiriama,

²¹³ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. balandžio 18 d. nutarimas „Dėl bendrųjų reikalavimų valstybės institucijų interneto svetainėms patvirtinimo“ Nr. 480// http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=285416; prisijungimo laikas 2006-11-01.

kadangi darbe išanalizuota, kad tokios galimybės kol kas Lietuvoje nėra, nesant tinkamos teisinės ir techninės infrastruktūros.

Tyrimo rezultatai atskleidžia Lietuvos savivaldybių ir Lietuvos Respublikos Seimo internetiniuose tinklapiuose teikiamų e. demokratijos galimybių visumą išreikštą procentiškai – diagramose ir lentelėse (žiūrėti 9 – 12 priedus), ir lentelėje atitinkamai pagal instituciją: yra arba nėra tam tikras e. demokratijos pasireiškimo elementas (žiūrėti 13 priedą). Rezultatai padeda nustatyti esamus pagrindinius trūkumus, kuriais vadovaujantis, bus formuluojami pasiūlymai.

Ekspertinis tyrimas buvo atliekamas 2006 metų lapkričio 1 – 30 dienomis. Institucijų internetiniai puslapiai buvo tirti po du kartus, pirmąjį – mėnesio pradžioje, antrąjį – antroje mėnesio pusėje. Tyrimo duomenims analizuoti ir išvadoms pateikti naudoti paskutiniai, patikslinti rezultatai. Kriterijų paieška internetiniuose puslapiuose buvo atliekama įvairiais metodais – žvalgybiniu metodu, internetinių svetainių medžių analizės metodu, svetainių paieškos sistemų naudojimo kriterijų paieškai metodu. Kriterijumi, esančiu institucijos tinklapyje, laikyta, jei buvo rastas bent vienas kriterijų tenkinantis elementas, nepriklausomai nuo jo pobūdžio ar pasireiškimo dažnumo. Jei elementas nebuvo rastas, pasinaudojus visais minėtais paieškos būdais, laikyta, kad kriterijaus nėra.

3.2. Empirinio e. demokratijos elementų tyrimo pasirinktose Lietuvos institucijos rezultatų analizė

Atlikus pasirinktų e. demokratijos elementų tyrimą Lietuvos savivaldybių ir Lietuvos Respublikos Seimo tinklapiuose, gauti rezultatai atitinkamai pagal elementų pasireiškimo dažnumą išsidėsto taip (žiūrėti priedą Nr. 9):

1. institucijos ir/arba jos vadovų veiklos ataskaitos ir/arba viešai skelbiami sprendimai – 95 proc. tirtų institucijų;
2. teisės aktų projektai – 72 proc. tirtų institucijų;
3. „klausiate – atsakome“ tipo elektroninės paslaugos – 70 proc. tirtų institucijų;
4. institucijos vadovo veikla ir/arba darbotvarkė, ir/arba institucijos veiklos programos, veiklos planai – 66 proc. tirtų institucijų;
5. naujienų užsakymas e. paštu – 49 proc. tirtų institucijų;
6. elektroniniai viešosios nuomonės tyrimai – 41 proc. tirtų institucijų;
7. elektroniniai forumai – 28 proc. tirtų institucijų;
8. elektroniniai viešai prieinami susitikimai ir/ar elektroninės viešai prieinamos konferencijos – 2 proc. tirtų institucijų;
9. elektroniniai pokalbiai – 0 proc. tirtų institucijų;

10. elektroninis priėmimas – 0 proc. tirtų institucijų;

11. elektroniniai protestai ir/ar elektroninės peticijos – 0 proc. tirtų institucijų.

Daugiausiai institucijų atitiko e. demokratijos informavimo segmento kriterijus – informavimo apie veiklą ir/arba apie priimtus sprendimus pateikimo viešai. Tokią informaciją tinklapiuose pateikė 58 iš 61 tirtos institucijos (žiūrėti priedą Nr. 10). Autorė pažymi, kad jeigu būtų tiriama tik informavimas apie veiklą, elementu būtų laikomos tik veiklos ataskaitos, tai rezultatas būtų daug prastesnis, kadangi daugelis institucijų internetiniuose tinklapiuose publikuoja sprendimus, veiklos ataskaitas publikuoja nedaug institucijų.

Antroje vietoje pagal dažnumą tirtų institucijų tinklapiuose yra pasirinktas tyrimo kriterijus – teisės aktų projektai. Juos tinklapiuose viešai skelbė 44 iš 61 tirtos institucijos. Autorė laiko tikslinga pažymėti, kad informavimas apie rengiamus teisės aktus yra ypatingai svarbus ir rezultatas parodo, kad tokios informacijos trūksta, tokią informaciją teikė ne kiekviena institucija.

Trečioje vietoje yra „klausiate – atsakome“ tipo elektroninės paslaugos, kurios buvo prieinamos 43 iš 61 tirtos institucijos. Tirtų institucijų tinklapiuose buvo gana populiarius naujienų užsakymas e. paštu: šį kriterijų atitiko 30 iš 61 tirtos institucijos. Kitų empiriniam tyrimui pasirinktų kriterijų nebuvo rasta daugiau nei 50 proc. tirtų institucijų. Būtina paminėti, kad elektroninių pokalbių, priėmimų bei elektroninių protestų ir/ar peticijų nebuvo rasta nei vienoje iš tirtų institucijų.

Elektroninių susirinkimų kriterijų atitinkantį e. demokratijos elementą pavyko rasti vienos iš tirtų institucijų tinklapyje. Lietuvos Respublikos Seimo tinklapyje gyventojams yra suteikiama galimybė klausyti Seimo posėdžių įrašų ne on-line režime. Toks e. demokratijos įgyvendinimo būdas atitinka e. demokratijos informavimo segmento elektroninių susirinkimų elemento reikalavimus.

Empirinio tyrimo rezultatai taip pat buvo analizuojami pagal tirtų e. demokratijos elementų segmentus. 5 iš tirtų kriterijų yra priskirtini elektroninio informavimo segmentui, 5 – elektroninio konsultavimo segmentui ir 1 – elektroninio dalyvavimo segmentui. Tyrime pasirinkti galimai įmanomi praktikoje įgyvendinti e. demokratijos elementai, suskirstyti į tyrimo kriterijus. Ankstesnė magistro darbo analizė parodė, kad tikslinga pirmiausiai įgyvendinti žemesnio lygmens e. demokratijos segmentus, todėl tyrime dominavo elektroninio informavimo ir konsultavimo elementai. Buvo tirtas vienas elektroninio dalyvavimo kriterijus – e. peticijos ir e. protestai, kadangi ne institucijų tinklapiuose, kaip parodė ankstesnė analizė, šie e. demokratijos būdai yra taikomi.

Pagal e. demokratijos segmentus rezultatai pasiskirstė atitinkamai:

- e. informavimo segmentas – 67 proc.

- e. konsultavimo segmentas – 33 proc.

- e. dalyvavimo segmentas – 0 proc.

Tyrimo rezultatai parodė, kad tirtų institucijų tinklapiuose vyravo elektroninio informavimo segmento e. demokratijos elementai. Elektroninio konsultavimo elementų buvo per pusę mažiau – 33 proc., nors buvo tirtas toks pats skaičius kriterijų. Tyrimo rezultatai parodė, kad e. dalyvavimo segmento – e. peticijų ir e. protestų – galimybių nerasta nei viename iš tirtų institucijų tinklapyje.

Atliekant empirinį tyrimą, gauti rezultatai taip pat analizuoti visus rastus e. demokratijos elementus visose institucijose prilyginant šimtui procentų, turint tikslą išsiaiškinti, koks atskirų elementų pasireiškimo procentinis dažnumas yra tarp visų tirtų elementų visose tirtose institucijose (žiūrėti priedą Nr. 12). Tyrimo rezultatai atskleidė, kad dažniausiai tirtose institucijose rastas trečiasis kriterijus - institucijos ir/arba jos vadovų veiklos ataskaitos ir/arba viešai skelbiami sprendimai. Atitinkamai išsidėstė pirmasis, antrasis ir ketvirtasis kriterijai – 17 proc., 16 proc., 17 proc. Šie rezultatai parodo, kokie kriterijai yra labiausiai paplitę iš visų tirtų kriterijų. Labiausiai paplitę e. demokratijos elementai yra skirti informavimo ir komunikavimo funkcijoms tarp institucijų ir gyventojų užtikrinti. Kadangi kai kurių tirtų kriterijų institucijose nerasta, tai labiausiai pasigendama komunikavimo priemonių on-line režime, tai pat yra retai sutinkami elektroniniai forumai, kurie neviešojo pobūdžio internetinėse svetainėse yra labai paplitę.

Tyrimo atsispindi e. demokratijos elementai, kurių pagalba gali būti užtikrinamas pilietinės visuomenės funkcijų – socialinių poreikių tenkinimo, komunikacinės, bendruomeninio egzistavimo, dalyvavimo valstybės valdyme – įgyvendinimas, sukuriant pilietinės visuomenės stiprinimo prielaidas: piliečių sąmoningą domėjimąsi valstybiniais procesais ir solidarumą tarp valstybės bei visuomenės, siekiant visų interesų paisymo sintezės.

Atsižvelgdama į tyrimo rezultatus, autorė laiko tikslinga pažymėti, kad e. demokratijos įgyvendinimas tirtų institucijų tinklapiuose yra pakankamai geras informavimo požiūriu ir patenkinamas konsultavimo požiūriu. E. demokratijos elementų įgyvendinimo praktika tirtose institucijose atitinka OECD e. demokratijos išsivystymo lygmenų matematinę progresiją (žiūrėti priedą Nr. 4). Kadangi labiausiai išvystytas e. informavimo segmento pasireiškimas, o e. konsultavimo segmento pasireiškimas yra išvystytas vidutiniškai, darytina išvada, kad piliečių galimybės naudotis e. demokratijos privalumais nėra visiškai išpildytos. E. demokratija tirtose institucijose yra vystymo lygmenyje ir jos esamas išvystymas gali būti įvardijamas, kaip teigiamas, magistro darbe aptartų e. demokratijos procesų eiliškumo požiūriu.

PABAIGA

Magistro darbe išanalizavus demokratijos ir pilietinės visuomenės sampratas ir sąsajas, e. demokratijos sampratą, lygmenis, elementus, buvo pasiektas darbo tikslas - atskleista e. demokratijos, kaip pilietinės visuomenės stiprinimo priemonės, perspektyva. Remiantis teorinio ir praktinio pobūdžio mokslinių darbų analize, praktinių pavyzdžių analize ir empiriniu tyrimu, atsakymas į klausimą, ar e. demokratija gali būti priemone pilietinei visuomenei stiprinti, yra teigiamas. E. demokratijos procesai ir atskiri elementai labai pasitarnauja pilietinės visuomenės komunikacinei funkcijai užtikrinti, taip pat bendruomeniniams ryšiams palaikyti, ištraukti į sprendimų priėmimo procesus, gauti ir teikti informaciją, stebėti visuomeninius ir politinius procesus ir ištraukti į juos. Kadangi demokratiniai procesai yra neatsiejami nuo pilietinės visuomenės procesų, tai naujas demokratijos įgyvendinimo būdas – e. demokratija – yra taip pat neatsiejama nuo pilietinės visuomenės procesų, todėl e. demokratija yra pilietinės visuomenės stiprinimo priemonė.

Atlikus empirinį e. demokratijos pasirinktų elementų dažnumo Lietuvos savivaldybių ir Seimo tinklapyje tyrimą, buvo pasiektas tyrimo tikslas – paaiškėjo e. demokratijos procesų dėsningumai Lietuvoje. Šiuo metu labiausiai išvystytas yra e. informavimo e. demokratijos lygmuo, vidutiniškai išvystytas e. konsultavimo lygmuo, e. dalyvavimo lygmuo yra vystymo pradinėje stadijoje.²¹⁴

²¹⁴ Paaiškinimas - tokia išvada daroma, vadovaujantis e. balsavimo reglamentavimo pradžia Lietuvoje, tyrimo rezultatais bei prieš tai atlikta e. demokratijos elementų analize.

IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

1. Nors demokratijos ištakos siekia antikinės civilizacijos, jos svarbiausi postulatai bei principai yra aktualūs ir šiuolaikinėse demokratinėse valstybėse. Šiuolaikinėse valstybėse demokratinio valdymo samprata sumodernėjo, tačiau klasikinės demokratijos principai išliko. Modernioji demokratija yra neatsiejama nuo pilietinės visuomenės egzistavimo, kuri yra traktuojama, kaip visuomenė, dalyvaujanti valstybės valdyme. Dėl šių priežasčių, pilietinės visuomenės formavimosi prielaidos gali būti tapatinamos su demokratinės valstybės bruožais, o pilietinės visuomenės buvimas yra neatsiejamas nuo demokratinių procesų vyksmo.
2. Išanalizavus demokratijos santykį su e. demokratija, daroma išvada, kad e. demokratija – tai naujas produktas, apimantis tris dedamąsias: 1. klasikinės demokratijos postulatus ir principus; 2. naujus, moderniuosius, demokratijos sampratos bruožus; 3. informacinių ir telekomunikacinių technologijų naudojimą demokratiniams procesams įgyvendinti. Savo ruožtu e. demokratija e. valstybinių reiškinių sistemoje yra siejama su e. valdžia, vyrauja dvi pagrindinės e. demokratijos ir e. valdžios santykio aiškinimo tradicijos: 1. e. demokratija yra e. valdžios dalis, e. demokratija aiškinama siaurąja prasme; 2. e. valdžia yra e. demokratijos dalis, e. demokratija aiškinama plačiąja prasme.
3. E. demokratijos išsivystymo lygmenis priimta skirstyti vadovaujantis OECD e. demokratijos modeliu į tris segmentus – e. informavimą, e. konsultavimą, e. dalyvavimą. Šie segmentai atitinka e. demokratijos procesais atliekamų funkcijų apibūdinimą, tačiau vadovaujantis analizėje pastebėtais dėsningumais, daroma išvada, kad atskiri e. demokratijos elementai gali turėti kelių segmentų bruožus. Kadangi, vadovaujantis e. demokratijos segmentams priskirtinoms funkcijoms, e. demokratijos elementai gali turėti kelių segmentų bruožų, tai daroma išvada, kad yra didelė įvairovė interpretuojant segmentus sukurti naujiems e. demokratinių procesų modeliams, toks modelis buvo sukurtas magistro darbe – komunikacinis-informacinis e. demokratijos modelis.
4. E. demokratijos segmentai išsidėsto matematinės progresijos principu nuo e. informavimo iki e. dalyvavimo, atitinkamai suteikdami daugiau galimybių piliečiams įsitraukti į valstybinius procesus. E. demokratijos segmentai – tai skirtingo dalyvavimo plačiąja prasme demokratinuose procesuose lygmenys. Didžiausia e. demokratijos siekiamybė – e. dalyvavimas siaurąja prasme. Kadangi pilietinė

- visuomenės yra visuomenė, dalyvaujanti valstybės valdyme, tai daroma išvada, kad e. demokratija – priemonė pilietinei visuomenei stiprinti.
5. E. demokratijos elementai – tai būdai, kurių pagalba vyksta e. demokratijos procesai. E. demokratijos elementų įvairovė labai didelė, tačiau galima išskirti pagrindinį jų visų bruožą – jų pagalba gali būti užtikrinamos pilietinės visuomenės funkcijos bei siekiami pilietinės visuomenės tikslai, skatinami pilietinės visuomenės procesai. E. demokratijos elementai – tai e. demokratijos pasireiškimo priemonės, kurios gali turėti keletą segmentų bruožus. E. demokratijos elementų efektyvumas priklauso nuo jų interaktyvumo lygio, vadovaujantis matematine e. demokratijos segmentų progresija.
 6. E. demokratijos galimybės yra labai plačios, tokia išvada daroma, atskleidus e. demokratijos elementų įvairovę ir jų teikiamas galimybes. Nepaisant didelių e. demokratijos galimybių, jos diegimas ir tolimesnis vystymas yra neatsiejamas nuo e. demokratijos trukdžių. E. demokratijos trukdžiai yra tarpusavyje labai susiję, todėl, norint sėkmingai diegti e. demokratiją, kaip pilietinės visuomenės stiprinimo priemonę, būtina integraliai šalinti trukdžius.
 7. E. demokratijos įgyvendinimas empirinio tyrimo būdu tirtų Lietuvos institucijų tinklapiuose yra pakankamai geras e. informavimo požiūriu ir patenkinamas e. konsultavimo požiūriu, todėl daroma išvada, kad e. demokratijos elementų įgyvendinimo praktika tirtose institucijose atitinka OECD e. demokratijos išsivystymo lygmenų matematinę progresiją. Labiausiai išvystytas e. informavimo segmento pasireiškimas, e. konsultavimo segmento pasireiškimas yra išvystytas vidutiniškai, o e. dalyvavimo segmentas praktiškai nėra išvystytas.²¹⁵ Daroma išvada, kad piliečių galimybės naudotis e. demokratijos privalumais Lietuvoje nėra visiškai išpildytos.
 8. Siekiant, kad e. demokratija veiktų, kaip priemonė pilietinei visuomenei stiprinti, būtina atsižvelgti į esamą pilietinės visuomenės lygį. Nustačius didžiausius poreikius bei pilietinės visuomenės pasireiškimo lygį, e. demokratijos projektų kūrimas turėtų būti tikslingai nukreiptas į didžiausių esamų trūkumų šalinimą – tik taip e. demokratija gali būti veiksminga priemonė pilietinei visuomenei stiprinti. E. demokratija skirta žmonėms, ji veiks, kaip pilietinės visuomenės stiprinimo priemonė tik tada, kai žmonės jaus tokios priemonės poreikį, pasitikės tokia priemone, o e. demokratijos procesai bus efektyvūs.
 9. Atsižvelgiant į tirtus esamus e. demokratijos pavyzdžius, yra siūloma e. demokratiją Lietuvoje koordinuoti nacionaliniu lygiu, kaip yra koordinuojama e. valdžia – pradedant nuo e. demokratijos koncepcijos. Šiuo metu yra priimta Internetinio

²¹⁵ Paaškinimas – taip teigiama atsižvelgiant į visą magistro darbe atliktą analizę.

balsavimo koncepcija, nesant e. demokratijos koncepcijos ar kitokių žemesnių e. demokratijos segmentų reglamentavimo. Magistro darbo autorė daro išvadą, kad tokia praktika yra ydinga, kadangi, vadovaujantis reikalingų resursų sudėtingumu bei OECD e. demokratijos modeliu ir atsižvelgiant į e. demokratijos trukdžius, yra tikslinga pradėti nuo bendro reglamentavimo, o paskui pereiti prie atskirų e. demokratijos elementų vystymo reglamentavimo. E. balsavimas siaurąja prasme yra didžiausia e. demokratijos siekiamybė, reikalaujanti sudėtingos infrastruktūros bei specialaus reguliavimo, todėl jis negali būti nustatytas skubotai, neatlikus gilios jo naudingumo ir pasekmių analizės.

10. Siekiant efektyviai diegti e. demokratiją, yra būtina pašalinti e. demokratijos trukdžius. Todėl yra siūloma, prieš pradėdant nacionaliniu lygiu koordinuoti e. demokratiją, pirmiausiai nusistatyti trukdžių pašalinimo integralias gaires, kurios apimtų ne atskirų trukdžių šalinimą, o daugiafunkcines priemones, kurių pagalba visi trukdžiai būtų veikiami kartu. Toks trukdžių šalinimo reglamentavimas neturėtų apsiriboti regionais ar atskirais projektais, nes nuo to priklauso e. demokratijos efektyvumas, kuris sudaro priemones pilietinei visuomenei formuoti ir veikti.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Norminė literatūra

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija// <http://www3.lrs.lt/cgi-bin/getfmt?C1=e&C2=274999>; prisijungimo laikas 2006-09-12.
2. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija// sudarė Katuoka S. Tarptautinės sutartys ir dokumentai pilietinės visuomenės klausimais : mokomasis leidinys parengtas pagal Tempus Phare projektą "Valstybės pareigūnų rengimas teisinės sistemos reformai Lietuvoje". Vilnius: LTA leidybos centras, 2000.
3. Lietuvos Respublikos asmens duomenų teisinės apsaugos 2003 m. liepos 1d. įstatymas Nr. I-1374// http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=29193&p_query=&p_tr2=; prisijungimo laikas 2006-11-02.
4. Lietuvos Respublikos elektroninio parašo 2000 m. liepos 11 d. įstatymas Nr. VIII-1822// http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=169880; prisijungimo laikas 2006-11-05.
5. Lietuvos Respublikos peticijų 1999 m. liepos 7 d. įstatymas Nr. VIII-1313// http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=270048; prisijungimo laikas 2006-11-05.
6. Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų 2000 liepos 18d. įstatymas Nr.VIII-1870, 50 str.// http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=267672; prisijungimo laikas 2006-11-06.
7. Lietuvos Respublikos Vyriausiosios rinkimų komisijos 2002 m. birželio 20 d. įstatymas Nr. IX-985// http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=275897; prisijungimo laikas 2006-11-05.
8. Lietuvos Respublikos Seimo 2002 m. lapkričio 12 d. nutarimas „Dėl valstybės ilgalaikės raidos strategijos“ Nr. 9-1187// http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=193888&p_query=&p_tr2=; prisijungimo laikas 2006-11-09.
9. Lietuvos Respublikos Seimo 2006 m. balandžio 25 d. nutarimas Nr. X-583 „Dėl Vyriausiosios rinkimų komisijos 2005 metų veiklos ataskaitos“//http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=275129&p_query=&p_tr2=; prisijungimo laikas 2006-12-04.

10. Lietuvos Respublikos Seimo 2006 m. lapkričio 25 d. nutarimas Nr. X-912 „Dėl balsavimo internetu rinkimuose ir referendumuose koncepcijos patvirtinimo“//
http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=287235&p_query=&p_tr2=;
prisijungimo laikas 2006-12-01.
11. Balsavimo internetu rinkimuose ir referendumuose koncepcijos projektas//
http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=280219&p_query=&p_tr2=;
prisijungimo laikas 2006-11-29.
12. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. rugsėjo 25 d. nutarimas Nr. 1491 „Dėl piliečių ir kitų asmenų aptarnavimo viešojo administravimo ir kitose institucijose pavyzdinės tvarkos patvirtinimo“//
http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=187115&p_query=&p_tr2=;
prisijungimo laikas 2006-10-16.
13. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2005 m. birželio 8 d. nutarimas Nr. 625 „Dėl informacinės visuomenės plėtros strategijos patvirtinimo“//
http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=257174&p_query=&p_tr2=;
prisijungimo laikas 2006-10-15.
14. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. rugsėjo 25 d. nutarimas Nr. 1491 „Dėl piliečių ir kitų asmenų aptarnavimo viešojo administravimo ir kitose institucijose pavyzdinės tvarkos patvirtinimo“//
http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=187115&p_query=&p_tr2=;
prisijungimo laikas 2006-10-16.
15. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. balandžio 23d. nutarimas „Dėl elektroninio parašo priežiūros institucijos“ Nr. 568//
http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=165046&p_query=&p_tr2=;
prisijungimo laikas 2006-11-17.
16. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. balandžio 3 d. nutarimas „Dėl bendrųjų reikalavimų valstybės institucijų interneto svetainėms patvirtinimo“ Nr. 480. Papildytas.//
http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=285416; prisijungimo laikas 2006-11-01.
17. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2005 m. birželio 8 d. nutarimas „Dėl Lietuvos informacinės visuomenės plėtros strategijos patvirtinimo“ Nr. 625//
http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=257174&p_query=&p_tr2=;
prisijungimo laikas 2006-06-15.
18. Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2000 m. sausio 7d. nutarimas „Dėl savivaldybių teisės nustatyti nuolatinės susirinkimų vietas“// Valstybės žinios. 2000, Nr. 3-78.

19. E. Europa 2005 veiksmų planas//
http://ec.europa.eu/information_society/eeurope/2002/news_library/documents/eeurope2005/eeurope2005_en.pdf, prisijungimo laikas 2006-09-04.
20. i2010 - A European Information Society for growth and employment //
http://www.i2010.org.uk/conference_papers.html; prisijungimo laikas 2006-09-04.
21. E. prieinamumas. Komisijos komunikatas Tarybai, Europos parlamentui, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir regionų komitetui. SEK(2005) 1095. Briuselis, 2005// http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/lt/com/2005/com2005_0425lt01.doc; prisijungimo laikas 2006-11-28.
22. US e-government 2001 strategy// http://www.countyofventura.org/pdf/e-government_strategy_and_plan.pdf; prisijungimo laikas 2006-06-04.

Specialioji literatūra

23. Birmontienė T., Jarašiūnas E., Kūris M. ir kt. Lietuvos konstitucinė teisė. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2002. P. 557-560, 618-630.
24. Dabartinės Lietuvių kalbos žodynas. 4-asis leidimas. red. Keinys S., Klimavičius J., Pikčilingis J. ir kt. Lietuvių kalbos institutas. Vilnius: Mokslo enciklopedijų ir leidybos institutas, 2000. P. 625.
25. Davies N. Europa: istorija. Vilnius: VAGA, 2002. P. 165-229.
26. Delta G. B., Matsuura J. H., Law of the internet. Second edition. New York: Aspen publishers, 2005. Ch 6, P. 6.02, 6-12.
27. Donskis L. Pilietinė visuomenė ir jos priešai: autoritetas, tiesa ir jos viešoji erdvė 21 amžiaus pradžios Lietuvoje. Vilnius: Versus Aureus, 2004 . P. 113-168.
28. Glick N. JAV valdžios sandara. Viena: Jungtinių valstijų informacijos agentūra, 1989. P. 36.
29. Hoffman j. Citizenship beyonthe state. London: SAGE Publications, 2004. P. 98-113.
30. Letukienė N., Gineika J. Istorija. Politologija: kurso santrauka istorijos egzaminui. Vilnius: Alma littera, 2003. P. 188-215.
31. Mesonis G. Valdžių padalijimas: teisinės valstybės charakteristika.// Pumputis A., Paksas A. ir kiti, Konstitucingumas ir pilietinė visuomenė. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas. 2003. P. 109-132.
32. National Electronic Government: Comparing governance structures in multi-layer administrations. Ed.: Eifer M., Puschel O. London: Routledge, 2004, P. 211-243.
33. Novogrodzkiene J. Politikos mokslo pagrindai. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2001. P. 107-122.

34. Paliulis N. K., Chlivickas E., Pabedinskaitė A. Valdymas ir informacija : [monografija]. Vilnius: Technika, 2004.
35. Petrauskas R. Informacinių technologijų taikymas viešajame administravime. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2000 m.
36. Putnam R. D. Kad demokratija veiktų: pilietinės tradicijos šiuolaikinėje Italijoje. Vilnius: Margi raštai, 2001. P. 114- 159.
37. Seligman A. B. Pilietinės visuomenės idėja. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2004. P. 37.
38. Siedentop L. Europos demokratija. Vilnius: ALK / VAGA, 2003. P. 57-78.
39. Sodžiūtė L., Sūdžius V. Elektroninis verslas: pardavimas ir finansinės priemonės. Vilnius: Kronta, 2006. P. 13-23.
40. Steele J. Information for Citizenship in European Union. London: Policy Study Institute, 1997. P.6-12.
41. Vitkus G. Europos Sąjunga ir ne tik: 99 terminai. Kaunas: Alora, 2003. P. 31.
42. Vitkus G. Politologija: [vadovėlis]. Vilnius: Danielius, 2001. P. 57-65.
43. Wandycz P. S. Laisvės kaina. Vidurio Europos istorija nuo viduramžių iki dabarties. Vilnius: Baltos lankos, 1997.
44. Wilhelm A. G. Democracy in the digital age: challenges to Political life in Cyberspace. New York: Routledge, 2000. P. 32-48.
45. Žilinskas A., Leonavičius G., Valavičius E. Informatika. Vilnius: Aldorija, 2000. P. 25-31.

Kiti šaltiniai

46. Augustinaitis A. Valdymo komunikacija: žinių visuomenės įtaka viešajam administravimui// http://www.mruni.lt/padaliniai/FAKULTETAI/vvf/zvvi/dokumentai/cv/augustinaitis_publicacijos_files/valdymo_komunikacija.doc; prisijungimo laikas 2006-10-21.
47. Benetytė A. Piliečių teisės ir pareigos JTO Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje elektroninės demokratijos požiūriu// Teisinės minties šventė 2005. Studentų tarptautinių mokslinių konferencijų pranešimai. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2005. P. 498.
48. Caldow J. E-Democracy: Putting Down Global Roots// <http://www-1.ibm.com/industries/government/ieg/pdf/e-democracy%20putting%20down%20roots.pdf>; prisijungimo laikas 2006-10-15.

49. Chandwick A. E-Government and E-Democracy: A Case For Convergence//
<http://www.psa.ac.uk/journals/pdf/5/2003/Andrew%20Chadwick.pdf>; prisijungimo laikas 2006-06-12.
50. Clift S. E. government and democracy: representation and citizen engagement in the information age// www.publicus.net; prisijungimo laikas 2006-10-08.
51. Clift S. E-Democracy E-Book// <http://www.publicus.net/ebook/edemebook.html>; prisijungimo laikas 2006-10-24.
52. Clift S. E-Democracy, E-Governance and Public Net-Work//
<http://www.publicus.net/articles/edempubli network.html>; prisijungimo laikas 2006-10-12.
53. Clift S. Global E. democracy trends 2004// www.publicus.net; prisijungimo laikas 2006-10-08.
54. Daukšys K. E. balsavimo svarba Lietuvai// Ar reikia elektroninio balsavimo Lietuvai? Konferencijos medžiaga (Vilnius, Lietuvos Respublikos Seimo Konferencijų salė, 2006 m. gruodžio 8 d.)// nepublikuota.
55. Domarkas V., Lukoševičienė V. Elektroninė valdžia informacijos teikimo visuomenei aspektu// Viešoji politika ir administravimas. 2006, Nr. 16, P. 73 – 86.
56. E. Government Handbook// <http://www.cdt.org/egov/handbook/part1.shtml>; prisijungimo laikas 2006-06-04.
57. E-government Around The World// The Information Management Journal. 2004, January/February. P. 12.//
http://www.findarticles.com/p/articles/mi_qa3937/is_200401/ai_n9383042; prisijungimo laikas 2006-11-21.
58. E-Government: A Driving Force for Transformation//
<http://www.microsoft.com/emea/government/egovernment.msp>; prisijungimo laikas 2006-10-23.
59. EU east midlands development agency. E-Citizen Programme. Version 2.1, 2005//
www.gos.gov.uk/goee/docs/193516/193520/single_prog_doc; prisijungimo laikas 2006-11-23.
60. Fulton B. K. Digital Democracy: engaging citizens in the 21st century// National Civic League's Digital Democracy Conference (November 2, 2001) - Washington: D.C.//
<http://nms.sagepub.com/cgi/reprint/6/5/611.pdf>; prisijungimo laikas 2006-10-04.
61. Government Transformation: E-government and Business Strategy with Accenture//
http://www.accenture.com/Global/Services/By_Industry/Government/Client_Successes/DelawareDelivery.htm; prisijungimo laikas 2006-11-03.

62. Gudonienė V. Pilietinė visuomenė ir informacija// <http://www.leidykla.vu.lt/inetleid/inf-m-9/gudoniene.html>; prisijungimo laikas 2006-10-19.
63. Implementation of E-Government Principles// <http://www.fdicoin.gov/reports05/05-018-508.shtml>; prisijungimo laikas 2006-06-04.
64. Informacinės visuomenės plėtros komitetas. Informacinės visuomenės plėtra pasaulyje// <http://www.ivpk.lt/main.php?cat=60&gr=2>; prisijungimo laikas 2006-09-04.
65. International Conference on system Sciences. 2006// <http://ieeexplore.ieee.org/Xplore/login.jsp?url=/iel5/10548/33364/01579461.pdf?arnumber=1579461>; prisijungimo laikas 2006-10-19.
66. Islandijos istorija// Vikipedija: laisvoji enciklopedija// <http://lt.wikipedia.org/wiki/Islandija>; prisijungimo laikas 2006-10-02.
67. Jaunimo reikalų tarybos oficialus tinklapis. Tyrimas, atliktas 2004 metų kovo-gegužės mėnesiais// http://www.jrd.lt/lt/tyrimai/situacijos_tyrimas; prisijungimo laikas 2006-10-03.
68. Kies R., Mendez F., Schmitter P. C. ir k t. Evaluation of the use of new technologies in order to facilitate democracy in Europe//European parliament working paper. Scientific and Technological Options Assessment Series. 2003.// http://c2d.unige.ch/int/OverviewInstits/Main_Report_final%201.pdf; prisijungimo laikas 2006-11-21.
69. Lietuvos Barometras Nr. 165. (2006 spalio 13-23 d.)// Mačiūnas A. Ar priimtinas e. balsavimas lietuviams?// Ar reikia elektroninio balsavimo Lietuvai? Konferencijos medžiaga (Vilnius, Lietuvos Respublikos Seimo Konferencijų salė, 2006 m. gruodžio 8 d.)// nepublikuota.
70. Lietuvos mokslo ir technologijų Baltoji knyga. Vilnius: Justitia, 2001. P. 13-24.
71. Lietuvos statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. Lietuvos gyventojų statistiniai duomenys// <http://www.std.lt/lt/pages/view/?id=1567&PHPSESSID=16f81c3a22a56431c94a737985150fed>; prisijungimo laikas 2006-10-09.
72. Limba T. Elektroninės valdžios priemonių įtaka viešosios vertės didinimui// Viešoji politika ir administravimas. 2004. Nr. 10. P. 46-49.
73. London e-democracy report 2006, September // http://www.londonconnects.gov.uk/_db/_documents/London_e-democracy_report.doc; prisijungimo laikas 2006-11-08.
74. Mačiūnas A. Ar priimtinas e. balsavimas lietuviams?// Ar reikia elektroninio balsavimo Lietuvai? Konferencijos medžiaga (Vilnius, Lietuvos Respublikos Seimo Konferencijų salė, 2006 m. gruodžio 8 d.)// nepublikuota.

75. McCullagh K. E-democracy: potential for political Revolution? // International Journal of law and Information Technology. Vol. 11. No. 2, Oxford University Press. 2003// <http://www.ingentaconnect.com/content/oup/inttec/2003/00000011/00000002/art00149>; prisijungimo laikas 2006-10-30.
76. Petrauskas P., Limba T. Ispanijos elektroninės valdžios projektų analizė//Viešoji politika ir administravimas. 2002, Nr. 2. P. 93-97.
77. Pietrzyk D. I. Democracy or Civil Society?// Politics. 2003. vol. 23(1). Political studies association: Blackwell Publishing Ltd. 2003. P. 38-45.// Pilietinės visuomenės plėtra [seminarų medžiaga:1-8 seminarai]. Straipsnių rinkinys, sud. Trimakas R. 1 dalis. 2005.
78. Pilietinė visuomenė: sąvoka, istorija, problemos// <http://www.infovi.vu.lt/ivs/biblioteka/temos/PilVis.htm>; prisijungimo laikas 2006-10-19.
79. Povilaitis N. Priešrinkiminė agitacija ir internetas// <http://www.sociumas.lt/Lit/Nr11/rinkimai.asp>; prisijungimo laikas 2006-10-28.
80. Promise and problems of E-democracy: challenges of online citizen engagement. OECD 2003// <http://www1.oecd.org/publications/e-book/4204011E.PDF>; prisijungimo laikas 2006-10-29.
81. Reding V. - Member of the European Commission responsible for Information Society and Media. The Internet – key to freedom, democracy and economic development// <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=SPEECH/06/650&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en>; prisijungimo laikas 2006-11-02.
82. Riley. T. B. e-Democracy//E-Democracy Seminar February 12 and 13, 2004, Brussels. Organized by eGovernment Unit, Informatios Society Directorate General, European Commision// http://europa.eu.int/information_society/activities/egovernment_research/doc/edemocracy_report.pdf; prisijungimo laikas 2006-11-12.
83. Scrutiny of Acts and Regulations Committee Victorian Electronic Democracy. Final Report, May 2005// http://www.parliament.vic.gov.au/sarc/E-Democracy/Final_Report/Glossary.htm; prisijungimo laikas 2006-11-02.
84. Svensson J., Leenes R. E-voting in Europe: Divergent democratic practice// Information Polity 8 (2003) 3-15. IOS Press// [http://iospress.metapress.com/\(1a11ym45ac1nnc45kdfwao2e\)/app/home/contribution.asp?referrer=parent&backto=issue,2,7;journal,8,11;linkingpublicationresults,1:300389,1](http://iospress.metapress.com/(1a11ym45ac1nnc45kdfwao2e)/app/home/contribution.asp?referrer=parent&backto=issue,2,7;journal,8,11;linkingpublicationresults,1:300389,1); prisijungimo laikas 2006-05-01.
85. Šveicarijos istorija// Vikipedija: laisvoji enciklopedija// http://lt.wikipedia.org/wiki/%C5%A0veicarijos_istorija; prisijungimo laikas 2006-10-02.

86. Udris J. Elektroninio balsavimo praktika// Ar reikia elektroninio balsavimo Lietuvai? Konferencijos medžiaga (Vilnius, Lietuvos Respublikos Seimo Konferencijų salė, 2006 m. gruodžio 8 d.)// nepublikuota.
87. Udris J. Interviu// asmeninė komunikacija konferencijos „Ar reikia elektroninio balsavimo Lietuvai?“ metu. Vilnius: Lietuvos Respublikos Seimo Konferencijų salė. 2006.
88. Žinios apie demokratiją// http://www.baltic-sea-academy.net/documents/democracy_lit.pdf; prisijungimo laikas 2006-10-02.
89. Žinios apie neformalius judėjimus// http://www.baltic-sea-academy.net/documents/popmov_lit.pdf; prisijungimo laikas 2006-10-08.

Interneto svetainės

90. Elektroninis viešasis protestas „Dėl sisteminių Lietuvos paveldosaugos problemų, kurios sudaro sąlygas tęsti valstybės kultūros vertybėms žalingą praktiką – neįvertintų paveldosaugos klaidų ir institucijos bei tarnautojų atsakomybės“ // <http://www.culture.lt/protestas/>; prisijungimo laikas 2006-11-02.
91. Informacinių technologijų naudojimas namų ūkiuose// Lietuvos statistikos departamento interneto tinklapis// <http://www.std.lt/lt/news/view/?id=1505&>; prisijungimo laikas 2006-11-22.
92. Interneto svetainė „Lietuvai ir Vilniui Lietuvos reikia!“// www.arka.lt/ktlietuva; prisijungimo laikas 2006-11-04.
93. K. Prunskienės tinklapis// www.prunskiene.lt; prisijungimo laikas 2006-11-03.
94. Kino teatro „Lietuva“ byla// www.vilma.cc/LIETUVA; prisijungimo laikas 2006-11-08.
95. Paaiškinimas – tokia informacija nurodyta dienraščio „Lietuvos rytas“ oficialioje svetainėje// <http://www.lrytas.lt/?id=11619552971161513664&view=4>; prisijungimo laikas 2006-11-02.
96. Skaitmeninio sertifikavimo centras// www.ssc.lt; prisijungimo laikas 2006-11-17.
97. V. Adamkaus tinklapis// www.adamkus.lt; prisijungimo laikas 2006-11-03.
98. Vyriausiosios rinkimų komisijos oficiali svetainė// www.vrk.lt; prisijungimo laikas 2006-11-06.
99. Akmenės r.sav.// <http://www.akmene.lt>; prisijungimo laikas 2006-11-01 – 2006-11-30.
100. Alytaus m.sav.// <http://www.ams.lt>; prisijungimo laikas 2006-11-01 – 2006-11-30.
101. Alytaus r.sav.// <http://www.arsa.lt>; prisijungimo laikas 2006-11-01 – 2006-11-30.
102. Anykščių r.sav.// <http://www.anyksciai.lt>; prisijungimo laikas 2006-11-01 – 2006-11-30.

103. Birštono r. sav.// <http://www.birstonas.lt>; prisijungimo laikas 2006-11-01 – 2006-11-30.
104. Biržų r.sav.// <http://www.birzai.lt>; prisijungimo laikas 2006-11-01 – 2006-11-30.
105. Druskininkų sav.// <http://www.druskininkai.lt>; prisijungimo laikas 2006-11-01–2006-11-30.
106. Elektrėnų sav.// <http://www.elektrenai.lt>; prisijungimo laikas 2006-11-01 – 2006-11-30.
107. Ignalinos r.sav.// <http://www.ignalina.lt>; prisijungimo laikas 2006-11-01 – 2006-11-30.
108. Jonavos r.sav.// <http://www.jonava.lt>; prisijungimo laikas 2006-11-01 – 2006-11-30.
109. Joniškio r.sav.// <http://www.joniskis.lt>; prisijungimo laikas 2006-11-01 – 2006-11-30.
110. Jurbarko r.sav.// <http://www.jurbarkas.lt>; prisijungimo laikas 2006-11-01 – 2006-11-30.
111. Kaišiadorių r.sav.// <http://www.kaisiadorys.lt>; prisijungimo laikas 2006-11-01–2006-11-30.
112. Kalvarijos sav.// <http://www.kalvarija.lt>; prisijungimo laikas 2006-11-01 – 2006-11-30.
113. Kauno m.sav.// <http://www.kaunas.lt>; prisijungimo laikas 2006-11-01 – 2006-11-30.
114. Kauno r.sav.// <http://www.krs.lt>; prisijungimo laikas 2006-11-01 – 2006-11-30.
115. Kazlų Rūdos sav.// <http://www.kazluruda.lt>; prisijungimo laikas 2006-11-01 – 2006-11-30.
116. Kėdainių r.sav.// <http://www.kedainiai.lt>; prisijungimo laikas 2006-11-01 – 2006-11-30.
117. Kelmės r.sav.// <http://www.kelme.lt>; prisijungimo laikas 2006-11-01 – 2006-11-30.
118. Klaipėdos m.sav.// <http://www.klaipeda.lt>; prisijungimo laikas 2006-11-01 – 2006-11-30.
119. Klaipėdos r.sav.// <http://www.klaipedos-r.lt>; prisijungimo laikas 2006-11-01 – 2006-11-30.
120. Kretingos r.sav.// <http://www.kretinga.lt>; prisijungimo laikas 2006-11-01 – 2006-11-30.
121. Kupiškio r.sav.// <http://www.kupiskis.lt>; prisijungimo laikas 2006-11-01 – 2006-11-30.
122. Lazdijų r.sav.// <http://www.lazdijai.lt>; prisijungimo laikas 2006-11-01 – 2006-11-30.
123. Lietuvos Respublikos Seimas// <http://www.lrs.lt>; prisijungimo laikas 2006-11-01–2006-11-30.
124. Marijampolės sav.// <http://www.marijampole.lt>; prisijungimo laikas 2006-11-01–2006-11-30.
125. Mažeikių r.sav.// <http://www.mazeikiai.lt>; prisijungimo laikas 2006-11-01 – 2006-11-30.
126. Molėtų r.sav.// <http://www.sav.moletai.lt>; prisijungimo laikas 2006-11-01 – 2006-11-30.
127. Neringos sav.// <http://www.neringa.lt>; prisijungimo laikas 2006-11-01 – 2006-11-30.
128. Pagėgių sav.// <http://www.pagegiai.lt>; prisijungimo laikas 2006-11-01 – 2006-11-30.
129. Pakruojo r.sav.// <http://www.pakruojis.lt>; prisijungimo laikas 2006-11-01 – 2006-11-30.
130. Palangos m.sav.// <http://www.palanga.lt>; prisijungimo laikas 2006-11-01 – 2006-11-30.
131. Panevėžio m.sav.// <http://www.panevezys.lt>; prisijungimo laikas 2006-11-01 – 2006-11-30.
132. Panevėžio r.sav.// <http://www.panrs.lt>; prisijungimo laikas 2006-11-01 – 2006-11-30.
133. Pasvalio r.sav.// <http://www.pasvalys.lt>; prisijungimo laikas 2006-11-01 – 2006-11-30.
134. Plungės r.sav.// <http://www.plunge.lt>; prisijungimo laikas 2006-11-01 – 2006-11-30.

135. Prienų r.sav.// <http://www.prienai.lt>; prisijungimo laikas 2006-11-01 – 2006-11-30.
136. Radviliškio r.sav.// <http://www.radviliskis.lt>; prisijungimo laikas 2006-11-01 – 2006-11-30.
137. Raseinių r.sav.// <http://www.raseiniai.lt>; prisijungimo laikas 2006-11-01 – 2006-11-30.
138. Rietavo sav.// <http://www.rietavas.lt>; prisijungimo laikas 2006-11-01 – 2006-11-30.
139. Rokiškio r.sav.// <http://www.rokiskis.lt>; prisijungimo laikas 2006-11-01 – 2006-11-30.
140. Skuodo r.sav.// <http://www.skuodas.lt>; prisijungimo laikas 2006-11-01 – 2006-11-30.
141. Šakių r.sav.// <http://www.sakiai.lt>; prisijungimo laikas 2006-11-01 – 2006-11-30.
142. Šalčininkų r.sav.;; <http://www.salcininkai.lt>; prisijungimo laikas 2006-11-01 – 2006-11-30.
143. Šiaulių m.sav.// <http://www.siauliai.lt>; prisijungimo laikas 2006-11-01 – 2006-11-30.
144. Šiaulių r.sav.// <http://www.siauliai-r.sav.lt>; prisijungimo laikas 2006-11-01 – 2006-11-30.
145. Šilalės r.sav.// <http://www.silale.lt>; prisijungimo laikas 2006-11-01 – 2006-11-30.
146. Šilutės r.sav.// <http://www.silute.lt>; prisijungimo laikas 2006-11-01 – 2006-11-30.
147. Širvintų r.sav.// <http://www.sirvintos.lt>; prisijungimo laikas 2006-11-01 – 2006-11-30.
148. Švenčionių r.sav.// <http://www.svencionys.lt>; prisijungimo laikas 2006-11-01–2006-11-30.
149. Tauragės r.sav.// <http://www.taurage.lt>; prisijungimo laikas 2006-11-01 – 2006-11-30.
150. Telšių r.sav.// <http://www.telsiai.lt>; prisijungimo laikas 2006-11-01 – 2006-11-30.
151. Trakų r.sav.// <http://www.trakai.lt>; prisijungimo laikas 2006-11-01 – 2006-11-30.
152. Ukmergės r.sav.// <http://www.ukmerge.lt>; prisijungimo laikas 2006-11-01 – 2006-11-30.
153. Utenos r.sav.// <http://www.utena.lt>; prisijungimo laikas 2006-11-01 – 2006-11-30.
154. Varėnos r.sav.// <http://www.varena.lt>; prisijungimo laikas 2006-11-01 – 2006-11-30.
155. Vilkaviškio r.sav.// <http://www.vilkaviskis.lt>; prisijungimo laikas 2006-11-01–2006-11-30.
156. Vilniaus m.sav.// <http://www.vilnius.lt>; prisijungimo laikas 2006-11-01 – 2006-11-30.
157. Vilniaus r.sav.// <http://www.vilniaus-r.lt>; prisijungimo laikas 2006-11-01 – 2006-11-30.
158. Visagino sav.// <http://www.visaginas.lt>; prisijungimo laikas 2006-11-01 – 2006-11-30.
159. Zarasų r.sav.// <http://www.zarasai.lt>; prisijungimo laikas 2006-11-01 – 2006-11-30.

SANTRAUKA

E. DEMOKRATIJA: PRIEMONĖ PILIETINEI VISUOMENEI STIPRINTI

Magistro darbe analizuotas demokratijos sampratos kismas laike ir jos suvokimas moderniajame pasaulyje, taip pat pilietinės visuomenės samprata, jos funkcijos, bruožai, formavimasis, e. demokratijos atsiradimas informacinių ir telekomunikacinių technologijų įtakoje. Analizėje atskleista e. demokratijos reikšmė pilietinės visuomenės formavimuisi ir jos funkcijų atlikimui, e. demokratijos galimybė būti pilietinės visuomenės stiprinimo priemone.

Raktiniai žodžiai: *demokratija, pilietinė visuomenė, informacinės ir telekomunikacinės technologijos, e. demokratija, e. demokratijos lygmenys – segmentai, e. demokratijos procesai, e. demokratijos elementai.*

Magistro darbo tikslas - atskleisti e. demokratijos, kaip priemonės stiprinti pilietinę visuomenę, perspektyvą, atsakyti į klausimą, ar e. demokratija gali būti pilietinės visuomenės stiprinimo priemonė. Magistro darbe tyrimo objektas yra demokratijos procesų pasireiškimo galimybės informacinių ir telekomunikacinių technologijų įtakoje ir to atspindys pilietinės visuomenės procesuose. Magistro darbas yra tarpdisciplininio pobūdžio, jame naudojami įvairūs analizės metodai, kuriais atskleistas naujų demokratijos pasireiškimo galimybių pasekoje atsiradusios e. demokratijos ir jos procesų santykis su įprastais demokratiniais procesais pilietinės visuomenės stiprinimo kontekste. E. demokratija, vadovaujantis vienu iš požiūrių, laikyta e. valdžios dedamąja. Magistro darbo ašis - e. demokratijos, kaip naujų demokratijos pasireiškimo formų, naudojant informacines ir telekomunikacines technologijas, galimybės, išsivystymo lygmenys – segmentai, e. demokratijos procesai ir atskiri e. demokratijos pasireiškimo būdai – elementai.

Magistro darbe atlikta ne tik teorinio pobūdžio analizė. Empirinio tyrimo būdu atliktas pasirinktų atskirų e. demokratijos elementų pasireiškimo dažnumo Lietuvos savivaldybių tinklapiuose ir Lietuvos Respublikos Seimo tinklapyje tyrimas. Institucijos pasirinktos, nes jos yra tiesiogiai renkamos ir yra atstovaujamosios demokratijos įrankis. Tyrimo rezultatai parodė e. demokratijos išsivystymo lygį Lietuvos atstovaujamosios demokratijos institucijose. Magistro darbe taip pat analizuoti kai kurie e. demokratijos projektai, jų privalumai, pasirinkus juos sniego gniūžtės būdu, renkantis patogiausios prieigos projektus.

Pasiekus išsikeltą magistro darbo tikslą – išanalizavus e. demokratijos galimybes būti pilietinės visuomenės stiprinimo priemone, ir atsakius į klausimą, ar e. demokratija gali būti pilietinės visuomenės stiprinimo priemonė, teigiamai, suformuluotos išvados ir pateikti pasiūlymai.

SUMMARY

E. DEMOCRACY: THE MEANS FOR STRENGTHENING THE CIVIL SOCIETY

The Master Thesis deals with the change of democracy concept in the course of time and its perception in the modern world, as well as the concept of the civil society its functions, characteristics and formation. The analysis reveal advantages and possible disadvantages of e. democracy, its role in formation and fulfilment of functions of the civil society. Analysis provides the meaning of e. democracy as the means for strengthening the civil society.

Key words: *democracy, the civil society, information and telecommunication technologies, e. democracy, the levels-segments of e. democracy, the processes of e. democracy, the elements of e. democracy.*

The purpose of Master Thesis is to reveal the perspective of e. democracy as the means for strengthening the civil society, as well as to provide an answer to question whether e. democracy could serve as a means for strengthening the civil society. The subject matter of Master thesis is the potential for the occurrence of democracy processes in the context of information and telecommunication technologies and the reflection thereof in the civil society processes. The Master thesis is of the interdisciplinary character, different analysis methods are used in it in order to reveal the relation between e. democracy, its processes and ordinary democratic processes in the context of strengthening of the civil society. According to one of the approaches e. democracy is considered as a part of e. government. The basis of the Master Thesis is the potential, development level-segments of e. democracy, e. democracy processes and particular expression elements of e. democracy.

The Master Thesis provides not only the theoretical analysis. The research of e. democracy elements in the websites of Lithuanian municipal and state institutions has been conducted by using experimental methods. The websites of institutions which are directly elected and serve as the means of representational democracy were selected for the research. The research results revealed the development level of e. democracy in the representational democracy institutions of Lithuania. Certain casually selected e. democracy projects and their advantages have also been analyzed in the Master Thesis.

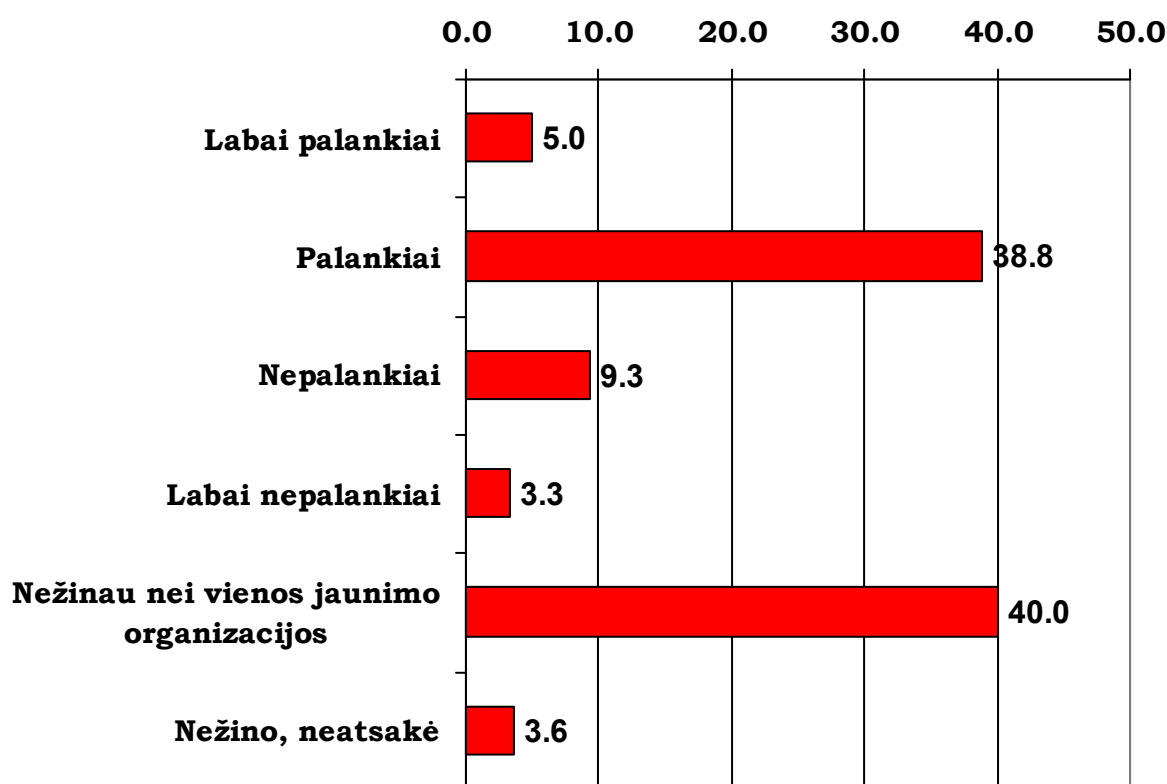
As the purpose of the Master Thesis was reached, it was provided the positive answer to a question whether e. democracy could serve as a means for strengthening the civil society. At the end of the Master Thesis conclusions and proposals are provided.

PRIEDAI

Priedas Nr. 1.

*Jaunimo reikalų tarybos apklausa. Jaunimo nuomonė apie jaunimo socialinį ir politinį dalyvavimą visuomenėje*²¹⁶

Kaip Jūs apibūdintumėte jaunimo socialinį ir politinį dalyvavimą visuomenėje?

²¹⁶ „Tyrimas buvo atliktas 2004 metų kovo-gegužės mėnesiais, kuomet apklausta daugiau kaip tūkstantis šimtas 14 – 29 metų amžiaus Lietuvos gyventojų. [...]“//Jaunimo reikalų tarybos oficialus tinklapis// http://www.jrd.lt/lt/tyrimai/situacijos_tyrimas; prisijungimo laikas 2006-10-03.

E. valdžios samprata: ypatumai ir principai

E. valdžia tai – naujas metodas, kurio pagalba siekiama pagerinti valdžios atliekamas funkcijas, naudojant naujas informacines ir telekomunikacines technologijas. Tačiau diegiant e. valdžią, yra susiduriama ne tik su e. valdžios sampratos ir apibūdinimo problema, bet ir su kitomis problemomis, tokiais, kaip: skaitmeninis sklaidas; informacijos saugumo problemomis; privatumo bei saugumo reguliavimo ir kitomis.

E. valdžia – valstybinės informacinės infrastruktūros institutas, laiduojantis patogią bei greitą viešosios informacijos prieigą bei apykaitą ir teikiantis viešąsias paslaugas informacinių technologijų pagrindu.²¹⁷ Kadangi, diegiant e. valdžią yra siekiama viešąją informaciją ir viešąsias paslaugas padaryti prieinamesnėmis, lengviau naudojamomis, patogiomis, pigiomis, gerai funkcionuojančiomis ir greitai pasiekiamomis piliečiams ir privačioms struktūroms, yra būtina žinoti, ko piliečiai, viešosios institucijos ir kitos organizacijos tikisi iš e. valdžios buvimo, kokių paslaugų labiausiai reikia. Taigi, tos valstybės ir tie regionai, kurie e. valdžią diegia dabar, jau gali pasinaudoti prieš tai buvusia praktika, o tie, kurie buvo pirmieji, turėjo atlikti nemažus tyrimus ir gyventojų nuomonės analizę.²¹⁸ E. valdžia, be savo tiesioginių funkcijų, taip pat turi būti patraukli vartotojams, išlaikyti technologinio neutralumo principo reikalavimus, skatinti gyventojus naudotis e. paslaugomis ir mažinti skaitmeninio sklaido problemas.

Analizei pasitelkus JAV 2001 m. E. valdžios strategiją²¹⁹, autorė laiko tikslinga išskirti pirmuosius pagrindinius siekinius, plėtojant e. valdžią, taip pat ir e. demokratiją: e. valdžia turi būti skirta piliečių poreikiams tenkinti, o ne valdžios poreikiams; biurokratijos mažinimas viešojo valdymo institucijose; centralizuoto viešųjų institucijų valymo keitimas horizontalaus valdymo link; e. valdžia turi būti orientuota ne į idėjas, o į rezultatus, tai reiškia, kad e. valdžios veikimas turi būti grindžiamas tam tikrų, iš anksto numatytų rezultatų siekimu; e. valdžios reguliavimas turi ne stabdyti, o skatinti technologijų plėtrą, išlaikant technologinio neutralumo principo laikymąsi; galiausiai, e. valdžios diegimas turi būti ekonomiškai pagrįstas, investicijų ir gaunamos naudos santykis turi būti naudingas tiek valstybei tiek ir vartotojams. JAV – viena iš pažangiausiai e. valdžią įdiegusių šalių, taigi jos metodai ir pagrindiniai siekiai labai pasitarnauja kitoms šalims, vėliau diegiančioms e. valdžią.

²¹⁷ Limba T. Elektroninės valdžios priemonių įtaka viešosios vertės didinimui// Viešoji politika ir administravimas. 2004. Nr. 10. P. 46-49.

²¹⁸ E-government Around The World// The Information Management Journal. 2004, January/February. P. 12.// ???

²¹⁹ US e-government 2001 strategy// http://www.countyofventura.org/pdf/e-government_strategy_and_plan.pdf; prisijungimo laikas 2006-06-04.

Diegiant e. valdžią ir e. paslaugas svarbu yra nepamiršti, kad naujų technologijų diegimas, valstybės funkcijų automatizavimas, didelės investicijos – tai dar ne viskas, kas būtina e. valdžiai funkcionuoti. E. valdžios vartotojai yra piliečiai, įmonės ir pati valdžia, taigi kokia technologijų plėtra bebūtų greita, tai nepakeis piliečių mąstymo, mentaliteto ir noro naudotis e. paslaugomis, todėl būtina minėtus procesus veikti paraleliai.²²⁰ Nors e. valdžioje dažnai technologiniai sprendimai laikomi svarbiausiais, tačiau taip nėra, - svarbiausios yra valstybės iniciatyvos, politiniai sprendimai, strategijos ir subjektai, kuriems e. valdžia yra diegiama. E. valdžia turi būti diegiama taip, kad turėtų pakankamai galimybių sukurti naują paslaugų teikimo būdą, kuris remtųsi principu, kad visos viešosios institucijos ir organizacijos gyventojams teiktų modernias, integruotas ir vientisas paslaugas.²²¹

Diegiant e. valdžią, svarbiausiais socialiniais bei techniniais įrankiais priimta laikyti:

- *valdymo reformas;*
- *piliečių įtraukimą;*
- *lyderystę;*
- *investavimą;*
- *bendradarbiavimą;*
- *saugumą ir privatumą.*^{222, 223}_{ir}

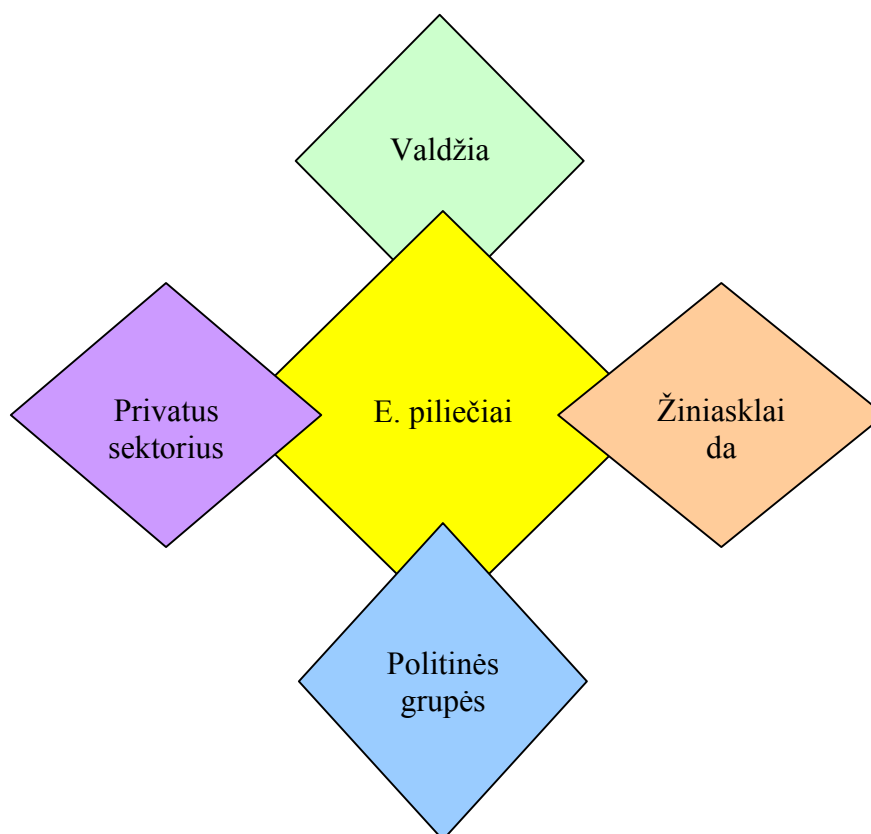
²²⁰ E. Government Handbook// <http://www.cdt.org/egov/handbook/part1.shtml>; prisijungimo laikas 2006-06-04.

²²¹ Johnssen G. Time, space, and documents – principles for e-government regulation// Proceedings the 39th Hawaii International Conference on system Sciences. 2006// <http://ieeexplore.ieee.org/Xplore/login.jsp?url=/iel5/10548/33364/01579461.pdf?arnumber=1579461>; prisijungimo laikas 2006-10-19.

²²² Government Transformation: e-Government and Business Strategy with Accenture// http://www.accenture.com/Global/Services/By_Industry/Government/Client_Successes/DelawareDelivery.htm; prisijungimo laikas 2006-11-03.

²²³ E-Government: A Driving Force for Transformation// <http://www.microsoft.com/emea/government/egovment.msp>; prisijungimo laikas 2006-10-23.

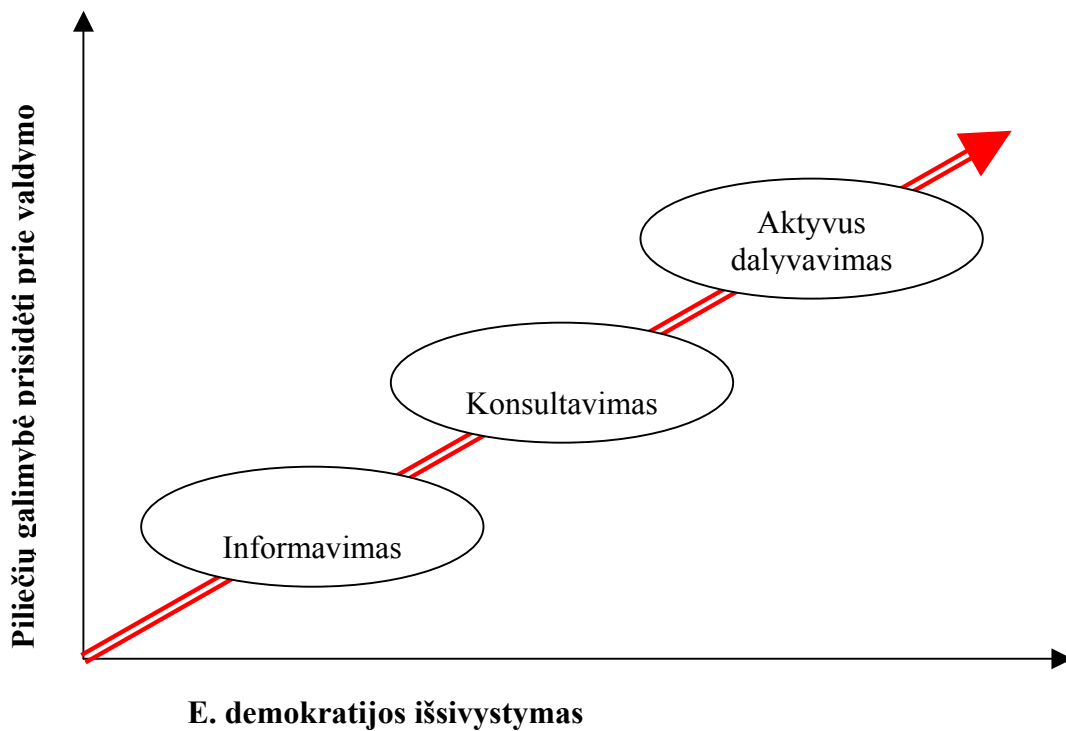
*S. Clift e. demokratijos modelis, kuriuo vadovaujantis e. demokratija - tai visi procesai užtikrinantys demokratiškus procesus, o jų centre visada yra e. piliečiai*²²⁴

Schemą sukūrė magistro darbo autorė

²²⁴ Paaiškinimas – schema sudaryta vadovaujantis S. Clift straipsnyje “E-Democracy, E-Governance and Public Net-Work“ aprašytu e. demokratijos traktavimu// Clift S. E-Democracy, E-Governance and Public Net-Work// <http://www.publicus.net/articles/edempubli network.html>; prisijungimo laikas 2006-10-12.

OECD e. demokratijos išsivystymo lygmenys – e. demokratijos segmentai. Schema sukurta vadovaujantis OECD e. demokratijos modelio analize²²⁵

Schemą sukūrė magistro darbo autorė

²²⁵ Paaiškinimas - OECD e. demokratijos modelis išanalizuotas 2-oje magistro darbo dalyje.

*Interviu su Vyriausiosios rinkimų komisijos nariu Internetinio balsavimo koncepcijos rengėju J. Udriu. Klausimai, pateikti interviu metu*²²⁶

1. Kodėl internetiniam balsavimui yra numatoma pasitelkti elektroninės bankininkystės sistemas? Ar tai neturės komercinio atspalvio? Kokios alternatyvos yra numatomos ateityje vietoj elektroninės bankininkystės sistemų?

2. Kaip yra planuojama užtikrinti elektroninio balsavimo saugumą, sklandų vyksmą, slapto balsavimo principo laikymąsi? Ar koncepcijos rengėjų nuomone, elektroninės bankininkystės sistema užtikrina šių reikalavimų laikymąsi, ar užtikrina reikiamą asmens identifikavimo ir autentifikavimo lygį?

3. Kodėl internetinio balsavimo koncepcija buvo kuriama nesant e. demokratijos koncepcijos? Ar yra tikslinga diegti aukščiausio lygmens e. demokratijos projektus²²⁷, nesant žemesnio lygmens projektų koordinavimo nacionaliniu lygiu?

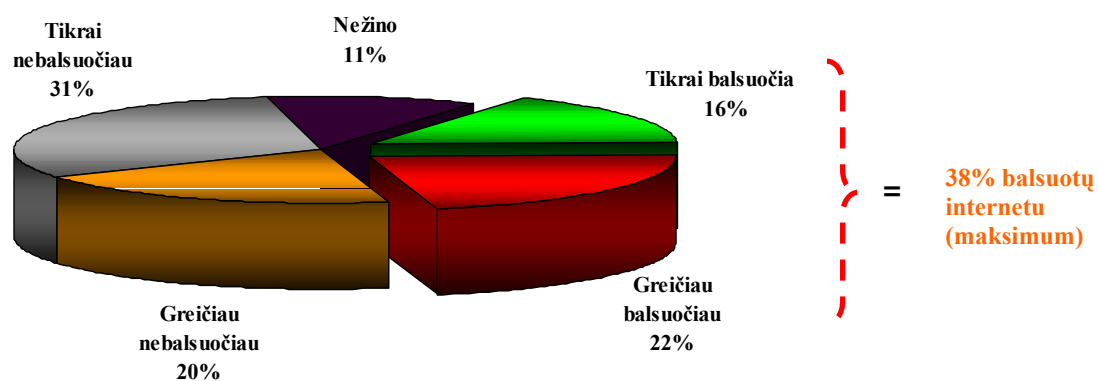
²²⁶ Ar reikia elektroninio balsavimo Lietuvai? Konferencijos medžiaga (Vilnius, Lietuvos Respublikos Seimo Konferencijų salė, 2006 m. gruodžio 8 d.)// asmeninė komunikacija, nepublikuota.

²²⁷ Paaiškinimas – e. balsavimas, vadovaujantis magistro tiriamojo darbo analize yra priskirtinas aukščiausiajam e. demokratijos segmentui – e. dalyvavimui ir laikomas e. demokratijos siekiamybe, kuri yra gan sudėtingai įgyvendinama.

2006 m. spalio mėnesį UAB „Baltijos tyrimai“ atlikta Lietuvos gyventojų apklausa dėl internetinio balsavimo²²⁸

Jeigu Lietuvoje būtų pakeistas įstatymas ir būtų galima per rinkimus balsuoti internetu, ar jūs balsuotumėte internetu?

Pasiskirstymas tarp visų apklaustųjų (N=1010)

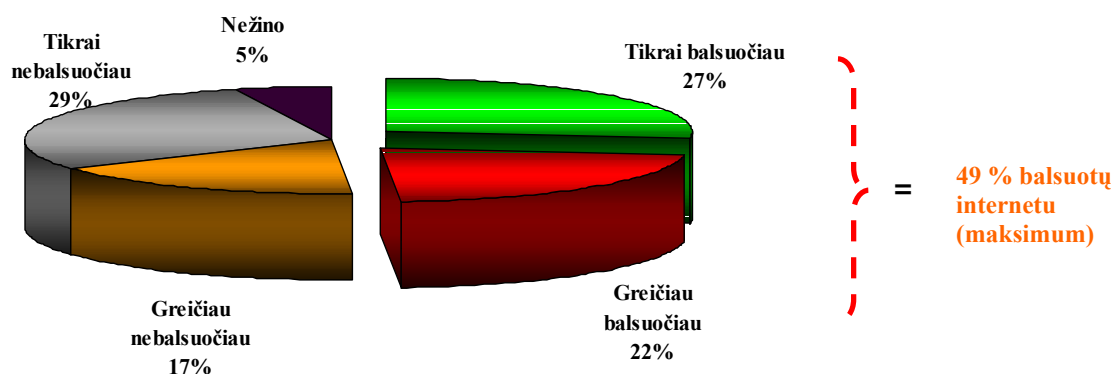

²²⁸Lietuvos Barometras Nr. 165. (2006 spalio 13-23 d.)// Mačiūnas A. Ar priimtinas e. balsavimas lietuviams?// Ar reikia elektroninio balsavimo Lietuvai? Konferencijos medžiaga (Vilnius, Lietuvos Respublikos Seimo Konferencijų salė, 2006 m. gruodžio 8 d.)// nepublikuota.

2006 m. spalio mėnesį UAB „Baltijos tyrimai“ atlikta Lietuvos gyventojų apklausa dėl internetinio balsavimo²²⁹

Jeigu Lietuvoje būtų pakeistas įstatymas ir būtų galima per rinkimus balsuoti internetu, ar jūs balsuotumėte internetu?

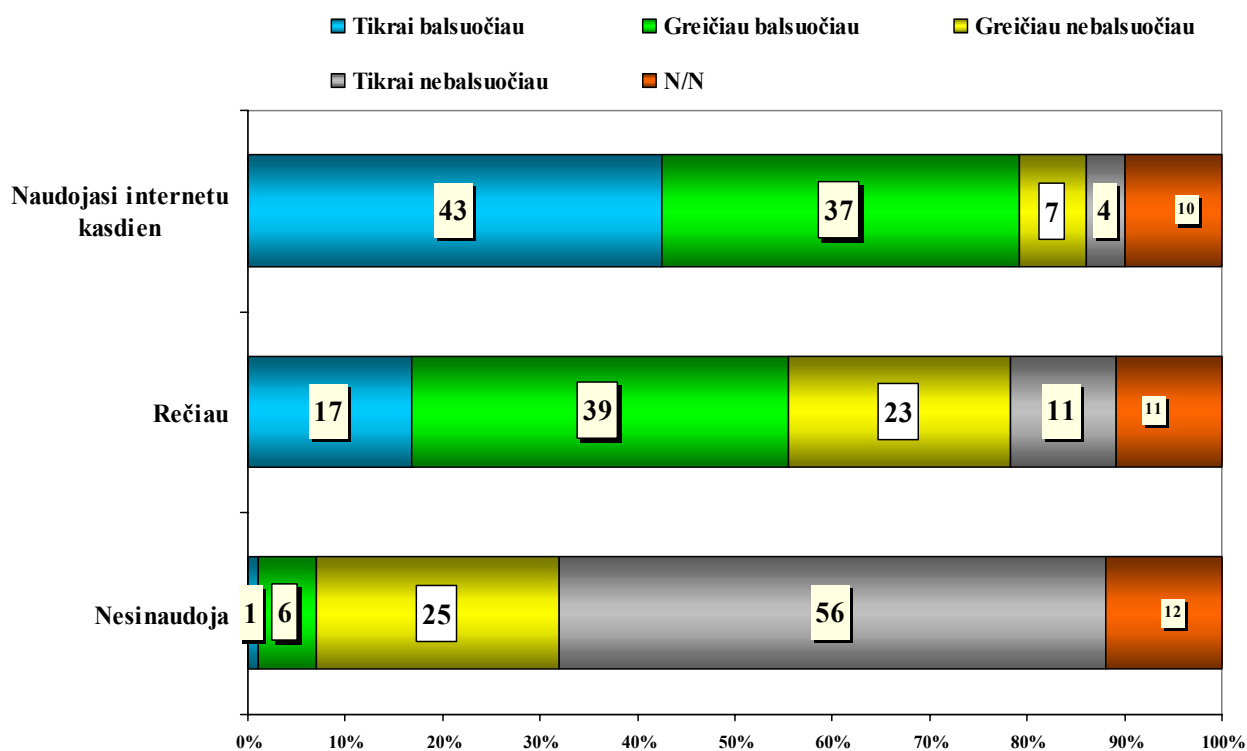
Pasiskirstymas tarp “tikrai ateisiančių balsuoti”

²²⁹ Lietuvos Barometras Nr. 165. (2006 spalio 13-23 d.)// Mačiūnas A. Ar priimtinas e. balsavimas lietuviams?// Ar reikia elektroninio balsavimo Lietuvai? Konferencijos medžiaga (Vilnius, Lietuvos Respublikos Seimo Konferencijų salė, 2006 m. gruodžio 8 d.)// nepublikuota.

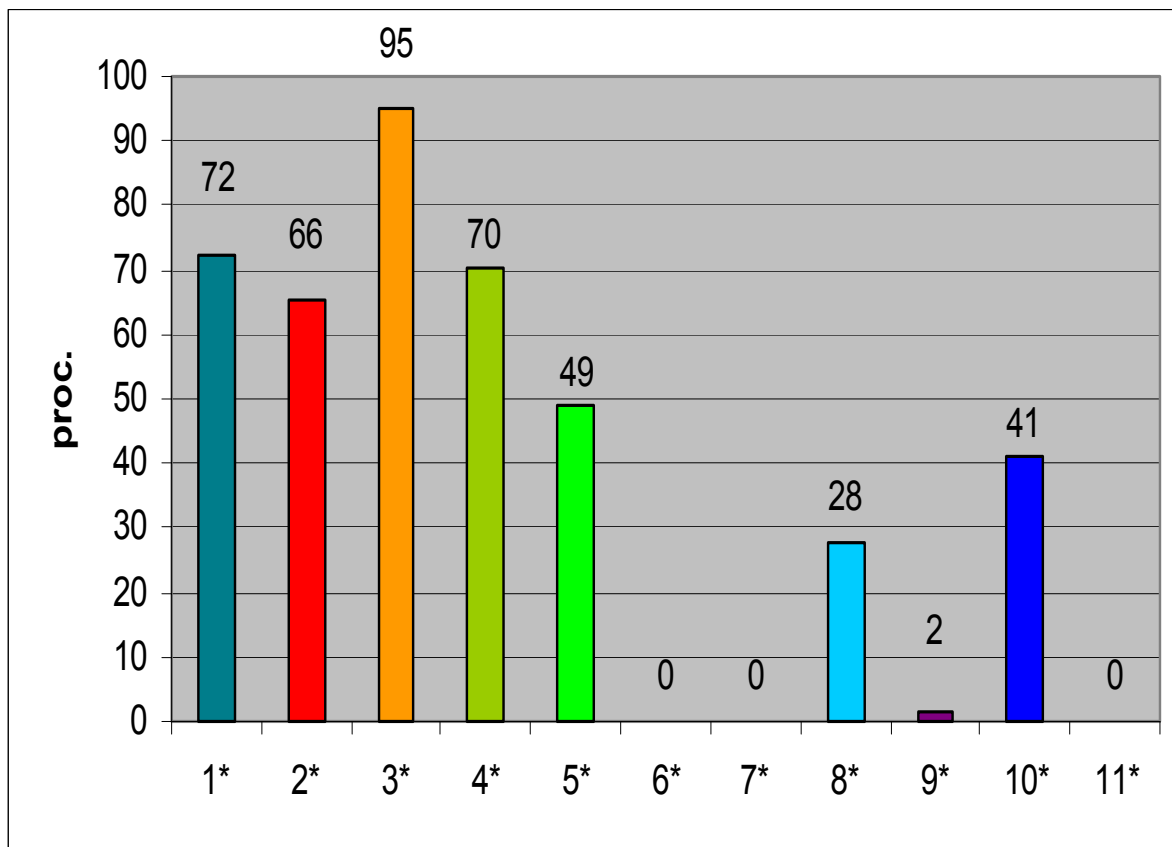
2006 m. spalio mėnesį UAB „Baltijos tyrimai“ atlikta Lietuvos gyventojų apklausa dėl internetinio balsavimo²³⁰

Jeigu Lietuvoje būtų pakeistas įstatymas ir būtų galima per rinkimus balsuoti internetu, ar jūs balsuotumėte internetu?

²³⁰ Lietuvos Barometras Nr. 165. (2006 spalio 13-23 d.)// Mačiūnas A. Ar priimtinas e. balsavimas lietuviams?// Ar reikia elektroninio balsavimo Lietuvai? Konferencijos medžiaga (Vilnius, Lietuvos Respublikos Seimo Konferencijų salė, 2006 m. gruodžio 8 d.)// nepublikuota.

E. demokratijos kriterijų, pasirinktų empiriniam tyrimui, dažnumas tirtų institucijų tinklapiuose²³¹

Diagramą sukūrė magistro darbo autorė²³²

²³¹ Empirinis e. demokratijos elementų tyrimas pasirinktose Lietuvos institucijose, žiūrėti 3 skyrių.

²³² Paaškinimas - empiriniam tyrimui pasirinktų kriterijų (1*, 2* ir kt.) aprašą žiūrėti 3.1 skyriuje.

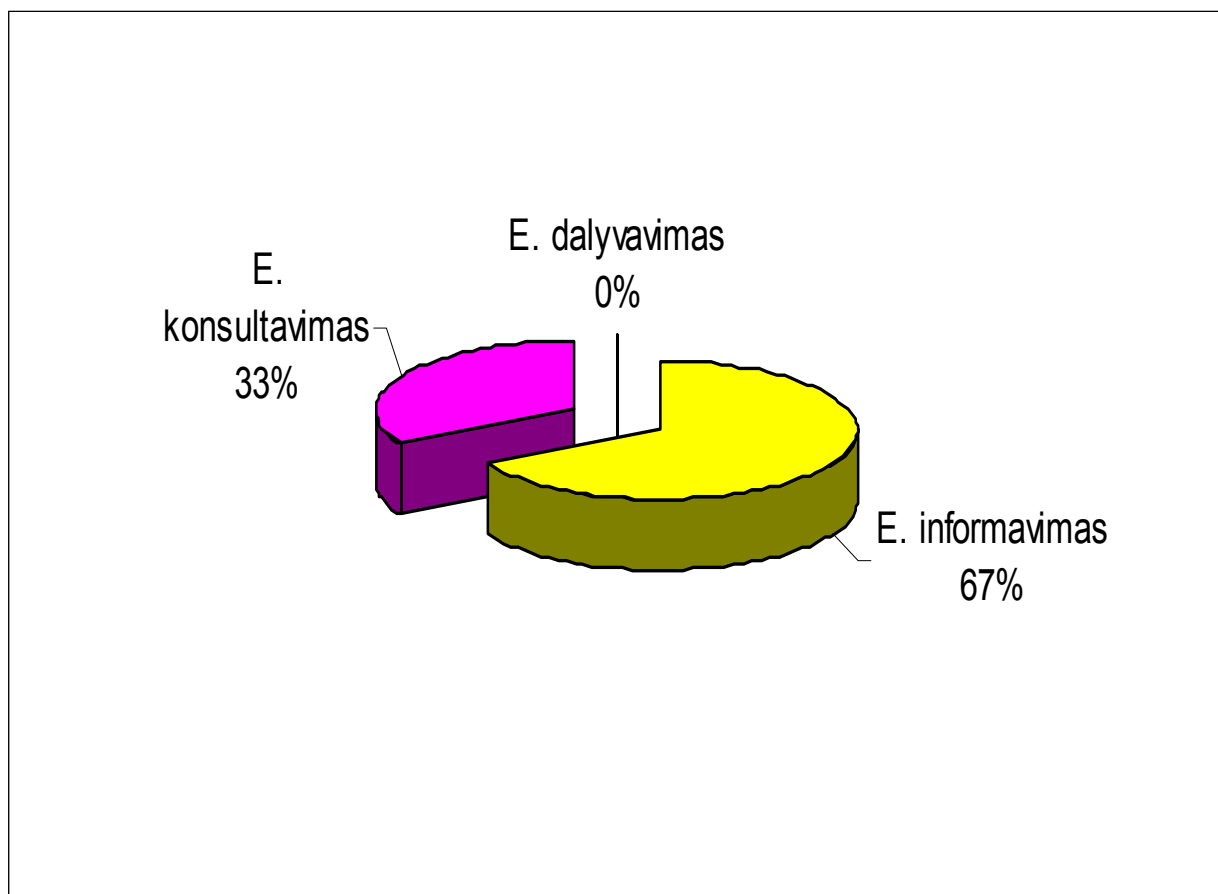
E. demokratijos pasirinktų empiriniam tyrimui kriterijų dažnumas tirtų institucijų tinklapiuose išreikštas procentais ir vienetais²³³

<i>Nr.</i>	<i>Empiriniame tyrime tirtas kriterijus</i>	<i>Proc.</i>	<i>Vnt.</i>
1.	Teisės aktų projektai	72 %	44/61
2.	Institucijos vadovo veikla ir/arba darbotvarkė, ir/arba institucijos veiklos programos, veiklos planai	66 %	40/61
3.	Institucijos ir/arba jos vadovų veiklos ataskaitos ir/arba viešai skelbiami sprendimai	95%	58/61
4.	„Klausiate – atsakome“ tipo elektroninės paslaugos	70 %	43/61
5.	Naujienu užsakymas e. paštu	49 %	30/61
6.	Elektroniniai pokalbiai	0 %	0/61
7.	Elektroninis priėmimas	0 %	0/61
8.	Elektroniniai forumai	28 %	17/61
9.	Elektroniniai viešai prieinami susitikimai ir/ar elektroninės viešai prieinamos konferencijos	2 %	1/61
10.	Elektroniniai viešosios nuomonės tyrimai	41 %	25/61
11.	Elektroniniai protestai ir/ar elektroninės peticijos	0 %	0/61

Lentelę sukūrė magistro darbo autorė

²³³ Empirinis e. demokratijos elementų tyrimas pasirinktose Lietuvos institucijose, žiūrėti 3 skyrių.

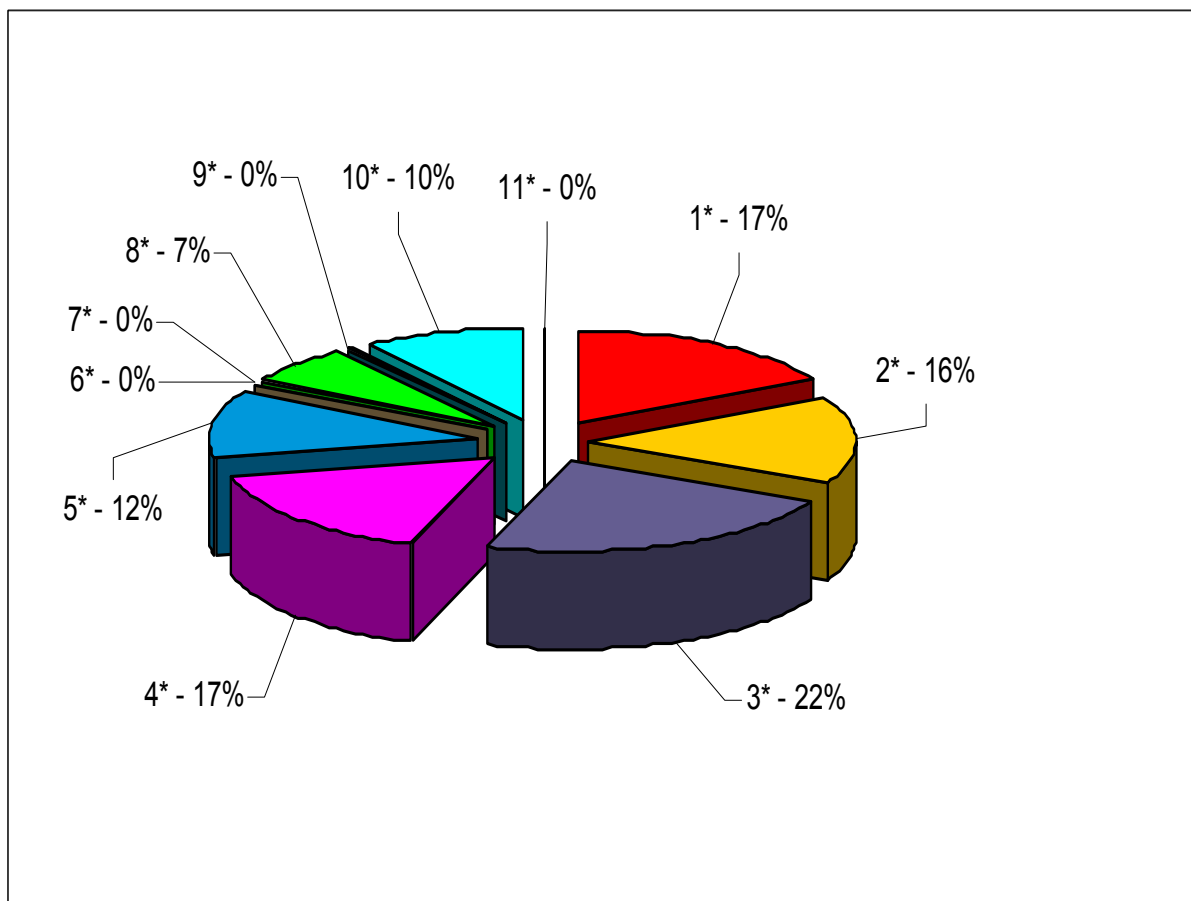
*E. demokratijos e. informavimo, e. konsultavimo ir e. dalyvavimo segmentų išsidėstymas pagal
tirtose institucijose pasirinktų kriterijų dažnumą²³⁴*

Diagramą sukūrė magistro darbo autorė

²³⁴ Empirinis e. demokratijos elementų tyrimas pasirinktose Lietuvos institucijose, žiūrėti 3 skyrių.

*E. demokratijos tirtų kriterijų išsidėstymas*²³⁵

Diagramą sukūrė magistro darbo autorė

²³⁵ Empirinis e. demokratijos elementų tyrimas pasirinktose Lietuvos institucijose, žiūrėti 3 skyrių.

Empirinio e. demokratijos elementų pasirinktose Lietuvos institucijose tyrimo lentelė²³⁶

Eil.Nr.	Institucijos pavadinimas	Internetinio tinklapio adresas	1*	2*	3*	4*	5*	6*	7*	8*	9*	10*	11*
1	Akmenės r.sav.	http://www.akmene.lt	0	1	1	0	0	0	0	0	0	1	0
2	Alytaus m.sav.	http://www.ams.lt	1	1	1	0	1	0	0	0	0	0	0
3	Alytaus r.sav.	http://www.arsa.lt	1	1	1	1	0	0	0	0	0	0	0
4	Anykščių r.sav.	http://www.anyksciai.lt	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0
5	Birštono r. sav.	http://www.birstonas.lt	1	1	1	1	0	0	0	0	0	1	0
6	Biržų r.sav.	http://www.birzai.lt	0	0	1	0	0	0	0	1	0	1	0
7	Druskininkų sav.	http://www.druskininkai.lt	1	1	1	1	1	0	0	1	0	1	0
8	Elektrėnų sav.	http://www.elektrenai.lt	1	1	1	1	1	0	0	0	0	0	0
9	Ignalinos r.sav.	http://www.ignalina.lt	1	1	1	1	1	0	0	0	0	1	0
10	Jonavos r.sav.	http://www.jonava.lt	1	1	1	1	1	0	0	0	0	1	0
11	Joniškio r.sav.	http://www.joniskis.lt	1	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0
12	Jurbarko r.sav.	http://www.jurbarkas.lt	1	1	1	0	0	0	0	1	0	1	0
13	Kaišiadorių r.sav.	http://www.kaisiadorys.lt	1	1	1	1	0	0	0	0	0	1	0
14	Kalvarijos sav.	http://www.kalvarija.lt	1	1	1	1	1	0	0	1	0	0	0
15	Kauno m.sav.	http://www.kaunas.lt	1	1	1	1	1	0	0	0	0	0	0
16	Kauno r.sav.	http://www.krs.lt	1	1	1	1	1	0	0	0	0	0	0
17	Kazlų Rūdos sav.	http://www.kazluruda.lt	1	1	1	1	0	0	0	0	0	1	0
18	Kelmės r.sav.	http://www.kelme.lt	0	1	1	0	1	0	0	0	0	1	0
19	Kėdainių r.sav.	http://www.kedainiai.lt	1	1	1	1	1	0	0	0	0	1	0
20	Klaipėdos m.sav.	http://www.klaipeda.lt	1	1	1	1	1	0	0	0	0	0	0
21	Klaipėdos r.sav.	http://www.klaipedos-r.lt	0	0	1	1	1	0	0	0	0	0	0
22	Kretingos r.sav.	http://www.kretinga.lt	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0
23	Kupiškio r.sav.	http://www.kupiskis.lt	1	1	1	1	1	0	0	0	0	1	0
24	Lazdijų r.sav.	http://www.lazdijai.lt	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0
25	Marijampolės sav.	http://www.marijampole.lt	1	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0
26	Mažeikių r.sav.	http://www.mazeikiai.lt	1	0	1	1	1	0	0	1	0	0	0
27	Molėtų r.sav.	http://www.sav.moletai.lt	1	0	1	1	1	0	0	0	0	1	0
28	Neringos sav.	http://www.neringa.lt	0	0	1	1	1	0	0	0	0	0	0
29	Pagėgių sav.	http://www.pagegiai.lt	0	1	1	1	1	0	0	1	0	1	0
30	Pakruojo r.sav.	http://www.pakruojis.lt	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0
31	Palangos m.sav.	http://www.palanga.lt	1	1	1	1	1	0	0	0	0	0	0
32	Panevėžio m.sav.	http://www.panevezys.lt	0	1	1	1	1	0	0	0	0	1	0
33	Panevėžio r.sav.	http://www.panrs.lt	0	1	1	1	0	0	0	0	0	0	0
34	Pasvalio r.sav.	http://www.pasvalys.lt	1	0	1	1	0	0	0	1	0	1	0
35	Plungės r.sav.	http://www.plunge.lt	1	1	1	0	1	0	0	1	0	1	0
36	Prienų r.sav.	http://www.prienai.lt	0	0	1	1	1	0	0	0	0	0	0
37	Radviliškio r.sav.	http://www.radviliskis.lt	1	1	1	1	0	0	0	0	0	0	0
38	Raseinių r.sav.	http://www.raseiniai.lt	1	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0
39	Rietavo sav.	http://www.rietavas.lt	1	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0
40	Rokiškio r.sav.	http://www.rokiskis.lt	1	1	1	1	0	0	0	0	0	0	0
41	Skuodo r.sav.	http://www.skuodas.lt	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
42	Šakių r.sav.	http://www.sakiai.lt	1	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0
43	Šalčininkų r.sav.	http://www.salcininkai.lt	1	1	1	0	1	0	0	0	0	0	0
44	Šiaulių m.sav.	http://www.siauliai.lt	1	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0
45	Šiaulių r.sav.	http://www.siauliai-r.sav.lt	1	0	1	1	0	0	0	1	0	0	0
46	Šilalės r.sav.	http://www.silale.lt	1	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0
47	Šilutės r.sav.	http://www.silute.lt	0	0	1	1	1	0	0	1	0	0	0
48	Širvintų r.sav.	http://www.sirvintos.lt	1	1	1	1	0	0	0	1	0	1	0
49	Švenčionių r.sav.	http://www.svencionys.lt	0	0	1	1	1	0	0	1	0	1	0
50	Tauragės r.sav.	http://www.taurage.lt	0	1	1	0	0	0	0	0	0	1	0
51	Telšių r.sav.	http://www.telsiai.lt	1	1	1	1	0	0	0	0	0	1	0
52	Trakų r.sav.	http://www.trakai.lt	1	1	1	1	1	0	0	1	0	1	0
53	Ukmergės r.sav.	http://www.ukmerge.lt	1	0	1	1	1	0	0	0	0	0	0
54	Utenos r.sav.	http://www.utena.lt	1	0	1	1	0	0	0	0	0	1	0
55	Varėnos r.sav.	http://www.varena.lt	1	1	1	1	0	0	0	1	0	0	0
56	Vilkaviškio r.sav.	http://www.vilkaviskis.lt	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0
57	Vilniaus m.sav.	http://www.vilnius.lt	1	1	1	1	1	0	0	1	0	1	0
58	Vilniaus r.sav.	http://www.vilniaus-r.lt	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0
59	Visagino sav.	http://www.visaginas.lt	1	1	1	1	1	0	0	1	0	0	0
60	Zarasų r.sav.	http://www.zarasai.lt	1	0	1	1	1	0	0	1	0	1	0
61	Lietuvos Respublikos Seimas	http://www.lrs.lt	1	1	1	0	0	0	0	0	1	0	0

Lentelės reikšmės: 1 – kriterijus rastas; 0 – kriterijaus nerasta

²³⁶ Empirinis e. demokratijos elementų tyrimas pasirinktose Lietuvos institucijose, žiūrėti 3 skyrių.

E. valdžios formavimas vyksta keturiomis kryptimis, šios kryptys yra vadinamos e. valdžios tipais.²³⁷ Yra priimta e. valdžios tipus vadinti angliškais terminais:

- G2C (Government to citizens) – valdžia piliečiams;
- G2B (Government to Business) – valdžia verslui;
- G2G (Government to Government) – valdžia valdžiai;
- G2E (Government to Employees) – valdžia darbuotojams.

²³⁷ E-government development// http://www.itst.dk/static/publikationer-uk/outcome_2002/kap07.htm; prisijungimo laikas 2006-11-21.